

Є. І. МАКАРЕНКО

О. В. НЕГОДЧЕНКО

В. М. ТЕРТИШНИК

ЕКСПЕРТИЗА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Навчальний посібник

Рекомендовано
Міністерством внутрішніх справ України

Дніпропетровськ 2001

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кириченко О. А. - доктор юридичних наук, професор

Лобойко Л. М. – кандидат юридичних наук

Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тertiшник В. М. Експертизи на досудовому слідстві: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 204 с.

ISBN 966-71-91-49-4

У посібнику, присвяченому проблемі експертології, розглянуто питання призначення й провадження експертизи, використання висновків експерта в розкритті та розслідування злочинів, встановленні істини, забезпеченні прав і свобод людини.

Призначений курсантам вищих навчальних закладів МВС України, студентам, викладачам і співробітникам правоохоронних органів.

юридичних ВУЗів, працівникам органів внутрішніх справ, прокуратури та адвокатури, усім , хто має та проявляє зацікавленість в оволодінні досягненнями юридичної науки.

©**Макаренко Є.І., Тertiшник В.М, Негодченко О. В.**

ББК 67.9 (4 УКР) 62

Розділ I. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРОВАДЖЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

1.1. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Істина – це повна і точна відповідність суджень реальній дійсності.

У кримінальному процесі під істиною розуміють відповідність висновків органів дізнання, слідчого, прокурора і суду про всі істотні обставини справи (подію злочину, винність особи та ін.) тому, що мало місце в дійсності.

У вирішенні питання щодо встановлення об'єктивної істини виходять з того, що кожний злочин – це діяння, що в силу загального закону про взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх предметів, фактів, явищ матеріального світу детерміновано навколишнім середовищем, обумовлено ним, відображається в ньому. Кожному засобові вчинення злочину відповідає відома сукупність слідів. Аналізуючи той або інший засіб вчинення злочину, можна заздалегідь уявити собі, де і які сліди можуть бути залишені, і навпаки, виходячи з окремих виявлених слідів, можна уявити собі засіб вчинення злочину. Кожний злочин завжди залишає певну сукупність слідів у навколишньому світі, які можна поділити на дві групи:

Перша група – сліди, збережені в пам'яті людини подією злочину.

Друга група – зміни об'єктів матеріального середовища.

Сліди злочину в зовнішньому світі складають той фактичний матеріал, за допомогою якого слідчий і суд встановлюють істину.

Слід зазначити, що діяльність слідчого, органу дізнання, прокурора або суду не варто розглядати як заволодіння готовими доказами. Вона передбачає активну діяльність з пошуку джерел інформації, закріплення отриманих даних та їх дослідження. Доказування не обмежується пізнанням істини для себе, а спрямоване на те, щоб взагалі довести встановлену істину. У цьому розумінні сліди злочину в ході

розслідування не тільки збираються і досліджуються, але й процесуально закріплюються, перевіряються та використовуються в судовому доказуванні.

Встановлення об'єктивної істини – основне завдання попереднього слідства, дізнання і судового розгляду справи. Тільки встановивши істину, органи попереднього слідства, дізнання і правосуддя можуть забезпечити правильне застосування закону з тією метою, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і підданий справедливому покаранню, і жодний невинний не був засуджений.

Під об'єктивною істиною розуміється не просто істина, тобто істина, встановлена будь-якими засобами, а істина, підтверджена об'єктивними фактами, достовірними даними – доказами.

Доказами у кримінальному процесі можуть бути тільки достовірні фактичні дані.

Доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Фактичні дані не можуть існувати самостійно без матеріального носія. У цьому зв'язку ч.2 ст.65 КПК визначає: "Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинувачуваного, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами".

Змістом доказів є фактичні дані, отримані з належних джерел, а їх матеріальною основою є не саме джерело інформації, а відповідний процесуальний носій. *Єдність змісту і форми в доказах* можлива як *єдність фактичних даних і їх процесуальних носіїв*. Останні виступають у якості невід'ємного атрибуту самого доказу.

Процесуальними носіями фактичних даних є об'єкти, що можуть слугувати засобом фіксації, зберігання і переміщенням доказової інформації в просторі і в часі, і разом з тим бути джерелом інформації по справі для учасників процесу на будь-яких стадіях. Це придатні для таких цілей матеріальні об'єкти, протоколи слідчих і судових дій та інші

документи, фактичні результати технічного документування, висновки експертів.

Доказ являє собою єдність фактичних даних і їх процесуальних носіїв. Доказові матеріали (фактичні дані) набувають статусу доказів лише за наявності таких умов:

По-перше, вони повинні мати відношення до предмета доказування, тобто мати здатність усувати інформаційну непевність з фактів, що підлягають встановленню, тобто мати ознаки *належності до справи*.

По-друге, належні до справи дані мають бути отримані з надійних джерел інформації і закріплені в передбаченому законом порядку, тобто мати ознаки *допустимості до справи*. Слід зазначити, що *допустимість доказів* являє собою сукупність ознак, за наявності яких надається можливість використання доказової інформації в кримінальному процесі в якості логічних посилень, аргументів. Допустимість доказів означає:

1) фактичні дані мають бути отримані уповноваженими на те суб'єктами (особою, що здійснює провадження у кримінальній справі, особою, яка здійснює перевірку заяви про злочин або виконує окреме доручення слідчого, а також органом оперативно-пошукової юрисдикції при виявленні злочинів);

2) фактичні дані мають бути отримані з відомого, доступного для перевірки і не забороненого законом джерела;

3) фактичні дані повинні бути отримані у встановленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми, що гарантує захист прав і законних інтересів громадян;

4) фактичні дані і сам процес їх отримання повинні бути належним чином закріплені і засвідчені;

5) зібрані докази та інші матеріали кримінальної справи в цілому дозволяють здійснити аналіз і перевірку достовірності і законності одержання фактичних даних.

З огляду на презумпцію невинуватості, закріплену в ст.62 Конституції України, усі сумніви в справі, а отже, і сумніви щодо допустимості використання у доказуванні фактичних даних, повинні тлумачитись і вирішуватись на користь обвинувачуваного, підозрюваного і підсудного.

По-третє, доказами можуть бути тільки *достовірні фактичні дані*. Забороняючи використання в доказуванні інформації, джерело якої

невідоме або сумнівне, а також встановлюючи суворий порядок одержання доказової інформації, закон тим самим дбає про використання в доказуванні не будь-якої, а лише достовірної інформації, "фактичних даних".

У буквальному значенні "фактичні дані" – це дані, які відповідають дійсності, фактам. Доказування ж взагалі є встановлення істинності якогось судження, положення (тези) за допомогою аргументів (посилань), істинність яких встановлено.

Отже, *доказами* є фактичні дані, що відповідають вимогам належності до справи, допустимості і достовірності.

Відповідно до ст.65 КПК України, а також положень ст. 68, 72–75, 82–83 КПК України *до окремих видів доказів належать:*

- показання свідка; показання потерпілого; показання підозрюваного; показання обвинувачуваного;
- висновок експерта;
- речові докази;
- протоколи слідчих і судових дій;
- інші документи

Висновок експерта – це результат діяльності експерта у проведенні експертизи, що являє собою складений відповідно до вимог закону документ, у якому викладаються фактичні дані, отримані в процесі дослідження, і висновки експерта з досліджуваних питань.

Експертиза – це здійснюване експертом за постановою органа дізнання, слідчого або суду дослідження з використанням спеціальних знань, спрямоване на з'ясування фактичних обставин, що складають предмет доказування у кримінальній справі.

Використання науково-технічних методів і засобів при доказуванні вважається допустимим за умови, що при цьому є відомими джерело і засіб отримання фактичних даних, забезпечується можливість їх перевірки, а також перевірки достовірності отриманих фактичних даних. Застосовувані науково-технічні методи і засоби не повинні створювати загрозу для життя і здоров'я громадян, принижувати їх гідність, завдавати майнової, моральної або фізичної шкоди.

Доказування в кримінальному процесі являє собою передбачену законом діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора і суду за участю інших суб'єктів кримінально-процесуальних

правовідносин щодо збирання, дослідження, перевірки та оцінки фактичних даних (доказів), використання їх у встановленні об'єктивної істини, обґрунтуванні висновків і прийнятих рішень.

У *структурі доказування* є неодмінно присутніми і поєднуються *пізнавальні* (евристично-інформаційні), *комунікативні* (фіксація і забезпечення передачі фактичних даних у часі та просторі), *засвідчувальні* (підтвердження достовірності фактичних даних) і *обґрунтовуючі* (використання доказів у встановленні істини) *елементи*.

Пізнавальний елемент доказування полягає у виявленні джерел доказової інформації і вилученні з них фактичних даних, тобто в пошуку, виявленні та отриманні фактичних даних.

Комунікативний елемент доказування полягає в тому, що, сприймаючи доказову інформацію, слідчий, у силу своєї функції, так чи інакше уявляє себе частиною пізнавальної системи. Його завдання спрямоване на перетворення "істини в собі" на "істину для всіх", у тому числі й для себе. За допомогою доказування встановлюється зв'язок між явищами, безпосередньо пізнаних слідчим, та адресатами судового процесу, яким в такий спосіб створюються умови для пізнання розслідуваної події.

Засвідчувальний елемент доказування виявляється в документуванні та засвідченні у встановленому порядку виявлених даних для того щоб, мати змогу обґрунтовувати їх достовірність і слушність, а також зроблених на їх основі висновків.

Процесуальна форма збирання і дослідження доказів виступає, універсальним пізнавальним, комунікативним і засвідчувальним засобом, засобом отримання, закріплення, збереження і передачі доказової інформації учасникам процесу, створення необхідних гарантій встановлення істини та захисту прав і свобод людини.

Пізнання в кримінальному процесі виявляється не тільки у виявленні фактичних даних, але й в їх закріпленні, документуванні, а при необхідності і в засвідченні за допомогою понять. Засвідчуються як самі виявлені фактичні дані, так і процес їх отримання (пошуку, виявлення і вилучення). Такого роду діяльність спрямована насамперед на встановлення достовірності зібраних доказів.

Документуванням діяльності щодо виявлення, отримання і дослідження доказової інформації створюється ціла система додаткових

допоміжних доказів, які підтверджують достовірність і допустимість до справи отриманих даних.

Процес отримання знань є водночас процесом їх підтвердження, закріплення. Сам процес дослідження доказів, якщо він документується, є процесом формування доказів, оскільки він у своєму розвитку відтворює логіку фактів і, засвідчуючи методологію дослідження, дає змогу перевірити її правильність, і разом з тим правильність висновків експерта.

Дослідження доказів має характер з'ясування їхнього змісту та інформаційного значення. У такому дослідженні в якості експертизи також має місце отримання нових знань – висновків експерта, які формулюються на підставі аналізу наданих йому об'єктів. Перевірка доказів полягає у визначенні їх належності до справи, допустимості і достовірності.

Принципи доказового права можуть бути сформульовані таким чином:

1. Встановлення об'єктивної істини в кримінальному процесі покладається на слідчого, особу, що провадить дізнання, прокурора і суд (суддю), яким гарантується процесуальна самостійність у здійсненні заходів щодо збирання, дослідження, перевірки, оцінки і використання доказів, а також у прийнятті рішень по справі.

2. Доказування не може здійснюватися упередженими або зацікавленими у справі особами, а також особами, що перебувають у службовій чи в іншій залежності від свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачуваних.

3. Суд, прокурор, слідчий і особа, що провадить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення таких, що як обвинувачують, так і виправдовують, як пом'якшують, так і обтяжують відповідальність обвинуваченої особи.

4. Обвинувачуваний, підозрюваний і підсудний не зобов'язані доказувати свою невинність, а обвинувач не вправі перекладати на них обов'язок доказування.

5. Забороняється домагатися показань, висновків чи видачі доказів, а також надання будь-якої іншої інформації шляхом насильства, погроз, брехні, шантажу або інших незаконних заходів.

6. Ніхто не може бути примушений і не зобов'язаний свідчити проти самого себе, членів своєї сім'ї чи своїх близьких родичів.

7. Як докази в кримінальному процесі можуть використовуватися тільки достовірні відомості, отриманні в передбаченому законом порядку.

8. Не можуть бути доказами дані, джерело чи спосіб отримання яких невідомі, або дані, здобуті незаконним шляхом.

9. Під час доказування забороняється чинити небезпечні для життя та здоров'я громадян дії або які принижують честь і гідність особи, заподіюють фізичну, моральну або майнову шкоду.

10. Хід і результати доказування мають відображатися в документах, які стають невід'ємним атрибутом доказів і доказування.

11. Ніякі докази для суду, прокурора, слідчого чи особи, яка провадить дізнання, не мають заздальгідь встановленої сили. Ніхто не вправі втручатися в оцінку доказів особою, що здійснює провадження по кримінальній справі.

12. Усі сумніви по справі, у тому числі й сумніви щодо допустимості, достовірності та достатності зібраних фактичних даних, якщо вже вичерпано можливості їх усунення, повинні тлумачитися і вирішуватися на користь обвинувачуваного і підозрюваного.

1.2. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЕКСПЕРТИЗ

Досудове розслідування – це здійснювана у відповідності з вимогами кримінально-процесуального закону діяльність слідчого та органу дізнання, спрямована на швидке і повне розкриття злочинів, встановлення об'єктивної істини, відшкодування заподіяної злочином шкоди, забезпечення прав і свобод людини та правильного застосування закону. Досудове розслідування включає в себе досудове (попереднє) слідство і дізнання. Як досудове слідство, так і дізнання можуть здійснюватись тільки за порушеною кримінальною справою в рамках стадії досудового розслідування.

Для вирішення завдань, які постають перед органами дізнання і досудового слідства (слідчим), закон наділяє їх правом проведення всіх, передбачених та врегульованих законом слідчих дій. Однією з найважливіших з них є *призначення і провадження експертизи*. Як

і будь-яка слідча дія експертиза проводиться в суворо передбаченій законом процесуальній формі. Процесуальна форма є гарантом об'єктивності експертизи та достовірності її висновків.

Експертиза – це спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що потребує спеціальних знань з боку компетентних осіб, яких називають експертами (від лат. “*expertus*” – *досвідчений*). На відміну від інших (технічних, товарних, лікарських тощо) судова експертиза провадиться для встановлення фактів, пов'язаних із розслідуванням та судовим розглядом кримінальних справ.

Судова експертиза – це процесуальна дія, яка полягає у провадженні за дорученням органів дізнання, попереднього слідства і суду у встановленій законом процесуальній формі досліджень пов'язаних зі злочином об'єктів, явищ і процесів відповідними спеціалістами і дачі на підставі цих досліджень кваліфікованого висновку з питань, що мають значення для справи.

Експерт – це незацікавлена у справі особа, яка володіє спеціальними знаннями та вміннями в окремій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла і яка залучається у встановленому законом порядку до участі в провадженні експертизи.

Висновок експерта – це результат діяльності експерта щодо проведення експертизи, що являє собою складений відповідно до вимог закону документ, у якому викладаються фактичні дані, отримані в процесі дослідження, і висновки експерта з досліджуваних питань.

Значення експертизи у процесі доказування по кримінальній справі важко переоцінити. Найчастіше з її допомогою вдається розкрити злочин, викрити злочинця, встановити об'єктивну істину. Для підтвердження цього наведемо такий приклад.

Громадянин Лайков, працівник Тростянецької фабрики «Україна», за попередньою змовою з бухгалтером розрахункового відділу викрадав кошти шляхом їх перерахування на свій особистий рахунок до ощадкаси без утримання, що перераховується із своєї заробітної плати.

На допиті Лайков показав, що дійсно з січня 1989р. він і бухгалтер Захаров за попередньою змовою щомісяця перераховували до ощадкаси на свої особисті рахунки по 200 крб., а утримували із зарплати по 20 крб., привласнюючи таким чином 180 крб. Для приховування

вчинюваних розкрадань він разом із Захаровим у зведеній відомості завищував суми нарахованої заробітної плати по цехах.

Захаров на допиті показав, що участі в розкраданні грошей не брав. Факт перерахування йому на особистий рахунок грошей на суму 180 крб., більше, ніж утримувалося з його зарплати, пояснив тим, що він у січні 1988 року позичив Лайкову 4 тис. крб. Останній, нібито позичивши гроші на тривалий термін, пояснив, що повертатиме борг щомісяця шляхом перерахування грошей на його рахунок до ощадкаси, а перераховані суми утримуватиме зі своєї заробітної плати. Про те, що утримання зі своєї зарплати Лайков не робив, він (Захаров) не знав.

Версія Захарова була достатньо правдоподібною. Вона давала йому шанс уникнути відповідальності. Але цього йому не вдалося. Ретельно вивчивши всі бухгалтерські документи, слідчий зробив припущення, що в період відпустки Лайкова всі розрахунково-платіжні відомості та інші бухгалтерські документи, можливо, склалися Захаровим. Почеркознавча експертиза встановила, що названі документи дійсно складені Захаровим. Оскільки в цих випадках мало місце перерахування грошей до ощадкаси на особисті рахунки як Лайкова, так і Захарова без утримання, що вираховуються із сум зарплати, Захаров змушений був зізнатись у причетності до злочину.

Відповідно до закону *висновок експерта являє собою самостійний вид доказів*. Водночас доказове значення експертизи не зводиться тільки до висновків експерта. Експерт у кримінальному процесі, як відзначає М.С. Алексєєв:

- 1) встановлює фактичні дані емпіричної властивості (наприклад, кишечник вбитого новонародженого не містить повітря);
- 2) повідомляє наукові дані з досліджуваних питань (кишечник новонародженого наповнюється повітрям приблизно через 6 годин після народження);
- 3) на основі аналізу отриманих фактичних даних і наукових знань робить висновок (немовля було позбавлено життя в перші 6 годин після народження)*.

Доказове значення у висновку експерта можуть мати:

* Див.: *Советский уголовный процесс*. Л., 1989. с.229-230; *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України. К., 1999; *Уголовный процесс*. Харьков, 1999.

а) відомості про конкретні факти, фактичні дані, встановлені в ході експертного дослідження;

б) висновки експерта, зроблені на основі проведеного з використанням спеціальних знань досліджень відповідних об'єктів і аналізу отриманих фактичних даних;

в) відомості про методологію дослідження, які дають змогу перевірити і підтвердити чи спростувати висновки експерта.

Характеризуючи висновок експерта як доказ, необхідно відзначити такі особливості:

1) експертиза проводиться по порушеній кримінальній справі і тільки по постанові слідчого, особи, що провадить дізнання, прокурора або суду, тобто по постанові особи, що здійснює провадження по кримінальній справі;

2) експертиза провадиться особою, що володіє необхідними спеціальними знаннями;

3) експерт проводить дослідження самостійно і відповідає за дачу явно помилкового висновку;

4) отримані в ході дослідження фактичні дані і зроблені висновки експерт викладає у спеціальному документі – висновку експерта, що має значення самостійного доказу;

5) доказове значення у висновку експерта мають як отримані в ході дослідження фактичні дані, так і зроблені експертом висновки;

6) у підсумковому документі експертизи – висновку експерта – викладаються не тільки встановлені фактичні дані та висновки експерта, але й технічні прийоми, методи і послідовність дослідження, що слугує доказовою підставою достовірності отриманих експертом результатів.

Постійний розвиток науки і техніки зумовлює непинне зростання ролі експертних досліджень у процесі доказування по кримінальних справах.

З одного боку, науково-технічний прогрес обумовлює розширення кола речових джерел доказової інформації і різноманітних видів експертних досліджень. Так, наприклад, поява газової зброї обумовила як виникнення нових знарядь вчинення насильницьких злочинів, так і розробку методики експертизи даних видів речових доказів; збільшення кількості видів наркотичних засобів припускає розробку нових методів їх досліджень.

З іншого боку, розвиток науки і техніки взагалі та вдосконалення науково-технічних методів і засобів досліджень речових доказів зокрема дозволяє нерідко виявляти нові, раніше недоступні для сприйняття, доказові властивості тих або інших слідів, більш широко розкрити їхні інформаційні можливості (зміст) і потенційні можливості в доказуванні; надає можливість розширити коло питань, що вирішуються експертами, та глибину їх досліджень, і тим самим підсилити доказову цінність отриманих результатів.

З огляду на широкий та постійно поновлювальний асортимент лакофарбових матеріалів, що використовуються у технології фарбування автомобілів, а також розвиток методів і засобів їх досліджень, великого значення в розкритті і розслідуванні злочинів набуває використання мікрочастинок лакофарбових покриттів та їх експертних досліджень. Сучасні експертизи дозволяють вирішити такі питання, як встановлення факту контактної взаємодії автомобіля з іншими транспортними засобами або предметами речової обстановки місця події, визначити тип (марку) автомобіля за залишками мікрочастинок.

Зусиллями вчених розроблено методику ідентифікації особистості за формою, протяжністю та локалізацією відбитків шкірястих складок губ. Активно розробляється методика підвищення інформативності досліджень губної помади. Розвиток науки зумовив можливість використання у провадженні експертних досліджень методів рентгеноструктурного аналізу, рефрактометрії, атомно-абсорбційного спектрального аналізу та ін. Постійно накопичується досвід досліджень документів, виготовлених засобами репрографії, удосконалюються засоби і методи виявлення за допомогою лазерної техніки знищених записів, а також люмінесцентного аналізу. Подальший розвиток отримує методика виявлення фальсифікації грошових знаків і документів. Ці нетрадиційні засоби отримання доказів усе більше застосовуються в слідчій практиці.

Нетрадиційні дослідження відкривають нові перспективи у справі підвищення ефективності доказування, вказують на нові шляхи розкриття злочинів і викриття винних. Зростаюча їхня роль у доказуванні по кримінальних справах визначається багато в чому поширенням використання сучасних досягнень медицини, генетики, біохімії та інших наук.

Останніми роками досягнуто значних успіхів у сфері отримання доказової інформації від слідів біологічного походження. У ході експертизи почали використовуватися методи встановлення груп білків (гаптоглобін, трансферин та ін.), а також груп ферментів (фосфоглюкомутаза, аденилаткіназа, глутамат-піруват-трансамііназа та ін.), більшість з яких присутні в організмі майже кожної людини, що дозволяє більш повно диференціювати сліди крові й успішно діагностувати джерело їхнього походження.

Принципове завдання ідентифікації слідів крові та зразків для порівняльного дослідження, взятих у конкретної особи, дозволяє вирішити метод генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії). Метод ґрунтується на аналізі нової категорії генетичних маркерів – поліформних ділянок дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК), що характеризуються, як з'ясувалося, достатньою індивідуальністю. Індивідуальні “відбитки” ДНК виявляються за допомогою різноманітних зондів, розроблених у 90-х рр. Е. Рогаєвим (Росія).

Проведені вченими розрахунки свідчать про вірогідність збігу “відбитків” ДНК двох випадкових людей як 1 на 40 млрд. Сама технологія проявлення індивідуальних “відбитків” ДНК отримала назву “генотипоскопії” або “ДНК-дактилоскопії”. Даний метод є одним з найбільш перспективних у сучасній криміналістиці і його удосконалення має стати одним з найпріоритетних напрямків розвитку експертології.

Експерти вже сьогодні проводять експертизи з використанням методу ДНК-дактилоскопії, що дозволяє: ідентифікувати конкретну особу по слідах крові і сперми; виявити, хто є батьком або матір'ю дитини; визначити, чи належали частини тіла розчленованого трупа одній людині.

Широке впровадження даного методу в слідчу й експертну практику дозволить, на наш погляд, докорінно змінити ситуацію боротьби зі злочинністю. Вже зараз необхідно працювати над проблемою створення відповідних автоматизованих банків даних з урахуванням можливостей методу генотипоскопії для забезпечення ефективного використання слідів крові, сперми та інших субстанцій біологічного походження в розкритті і розслідуванні злочинів.

У свою чергу криміналістика, постійно накопичуючи нові методи і досягнення інших наук, особливо медицини, біохімії, біофізики, генетики, все більше стає науково-природничою криміналістикою, що зумовлює необхідність подальшої розробки її концептуальних проблем.

Ще на початку 60-х рр. учені, дослідивши рельєф шкіри людини, встановили, що будова шкіри губ має особливу структуру, а ознаки рельєфу мають ідентифікаційне значення. А.І. Мироновим було розроблено методику ідентифікації особи за формою, протяжністю і локалізацією відбитків шкірястих складок губ. На сьогодні сліди губ людини використовуються в усіх країнах Європи при розкритті і розслідуванні злочинів.

Слідча практика свідчить про те, що на місці події можуть залишатися і сліди інших частин тіла людини, наприклад, сліди шкіри чола, щік, підборіддя, носа, вушних раковин. У цьому зв'язку розпочато спробу розробки методики ідентифікації особи по слідах шкіряного покриву. Сучасні можливості трасологічної експертизи дозволяють вирішувати такі завдання: а) ідентифікаційні – ототожнювання людини по слідах шкіряного покриву; б) неідентифікаційні – діагностування групової належності джерела походження цих слідів.

Впровадження в слідчу та експертну практику нових засобів виявлення і фіксації слідів пальців рук сприяє посиленню ролі дактилоскопії у процесі доказування. Так, використання ефірів ціанокрилової кислоти дозволило експертам виявити слід, залишений більш як 200 днів тому. Крім цього, такий метод дозволяє здійснити якісне виявлення всіх деталей візерунків, надає можливість подальшого дослідження слідів з використанням лазерної техніки, а також не виключає процес опрацювання слідів дактилоскопічними порошками і кількарразове копіювання їх на липкі плівки.

Останніми роками розроблено методику ідентифікації особи за взаєморозташуванням пор на пальцях рук, що розширює доказові можливості даних слідів. Зусиллями вчених створено оптичний пристрій, що за допомогою призми забезпечує повний внутрішній відбиток і за допомогою спеціального освітлювального ліхтарика (метод МНПВО) виявлення латентних слідів рук (ніг) на різноманітних глянцевиx поверхнях.

Значні можливості для підвищення ефективності використання дактилоскопії в доказуванні дає лазерна флюорографія. Даний метод полягає в освітленні слідонесучої поверхні синьо-зеленим світлом аргонного лазера, промінь якого розсіюється лінзою. Сліди рук, що люмінесцують, власне світіння відбитків пальців у жовтогарячому (помаранчевому) діапазоні спектра фіксуються за допомогою фотозйомки або іншого засобу. Метод дозволяє швидко і якісно виявляти латентні сліди без пошкодження слідів і слідоносіїв (є одним з найменш деструктивних методів), а за своєю чутливістю багато в чому перевершує традиційні, дозволяє встановити давність утворення слідів (при цьому враховується розходження у кольорі люмінесценції). Подальше вдосконалювання і широке впровадження даного методу в слідчу практику дозволить істотно підвищити результативність оглядів місць подій, обшуку та інших слідчих дій.

Нові можливості в доказуванні може надати комплексне дослідження волосся людини. Відомо, що кожна людина щодня втрачає в середньому від 50 до 100 волосин. Це дозволяє говорити про високий ступінь можливості виявлення їх на місці деяких злочинів (згвалтувань, пограбувань, крадіжок тощо). Перспективним напрямком є дослідження мікроелементного складу волосся. Вчення про біологічну роль мікроелементів у житті живих організмів було започатковано і розвинуто ще В.І. Вернадським.

Дослідження, проведені в різних країнах, показали, що волосся збирає і накопичує мікроелементи, які містяться в організмі, у кількості, значно більшій, ніж концентрація їх у крові. Виявилось, наприклад, що волосся шизофреніків містить менше кадмію і марганцю, але більше свинцю і заліза, ніж волосся психічно нормальних людей; у волоссі осіб, що перенесли інфаркт, удвічі нижчою виявляється концентрація кальцію; дослідженням різноманітних ділянок волосся наркоманів можна визначити час і дозу вживання наркотику. Дослідивши волосся Наполеона, що зберігалось у Військовому музеї Франції, дослідники зробили висновок про отруєння його миш'яком у період перебування його на острові Святої Олени.

Цікавими є дані, отримані вченими в результаті дослідження мікроелементного складу волосся за допомогою нейтронно-активаційного аналізу. Суть даного методу полягає у визначенні

якісного і кількісного елементарного складу речовин по випромінюваннях ядер, що перетворилися на радіоактивні в результаті опромінення їх нейтронами. Дослідивши за допомогою даного методу волосся значної кількості людей, вчені встановили у волоссі людини вміст понад 18 різних елементів. Були зроблені розрахунки вірогідності збігу елементарного складу волосся у двох індивідів. Виявилось, якщо брати вміст тільки п'яти елементів, то можливість такого збігу дорівнює 1:126 800, для 10 елементів – один на мільйон, а для 15-ти – один на сто мільйонів. Найбільш інформативними є мікровключення цинку, марганцю, селену, срібла, заліза, миш'яку, кобальту. Названі вірогідності в загальному є близькі до вірогідності випадкового збігу відбитків пальців рук.

Проте при цьому ще не враховуються можливості морфологічних і біологічних досліджень волосся. Комплексне дослідження волосся, слідів крові з використанням досягнень різноманітних біологічних досліджень та інших експертиз, поряд з більш широким застосуванням вивчення мікроелементарного складу даних об'єктів, особливо за допомогою лазерних мас-спектральних аналізаторів, могло б істотно підвищити інформативність таких досліджень і доказове значення названих слідів злочину, дозволило б встановити конкретне джерело їхнього походження, визначити тотожність досліджуваних об'єктів.

Останнім часом Сумським заводом електронних мікроскопів налагоджено випуск приладів групи “ЭМАЛ” – мас-аналізаторів з лазерним джерелом іонів. Принцип дії приладу заснований на іонізації певних ділянок твердої речовини за допомогою потужного імпульсного випромінювання квантового генератора і дослідженні плазми, що утворюється, за допомогою мас-спектрометра.

Застосування потужного лазерного джерела іонів дозволяє робити аналіз практично усіх твердих речовин при стовідсотковій іонізації, уникнути явищ фракційності, тобто забруднення плазми речовинами самого іонізатора, що має місце при іскровій іонізації, а отже, забезпечує високу спроможність і точність аналізу.

Наявність у приладі фокуруючої оптичної системи у сполученні зі сканувальним пристроєм забезпечує високу локальність аналізу з точністю до діаметра променя менше 10 мкм. Застосування мас-спектрометра з подвійним фокусуванням дає можливість

використовувати значну частину іонів при аналізі речовини, що призводить в решті-решт до підвищення точності аналізу. Більш того, аналізатор забезпечує можливість одночасної реєстрації на екрані або фотопластинці декількох десятків елементів. Нарешті, прилад забезпечує цілість досліджуваних зразків і швидкість дослідження.

Ці властивості приладу розширюють доказові можливості експертних досліджень, дозволяють ефективно використовувати його для визначення природи досліджуваних об'єктів, встановлення мікроелементного складу різноманітних слідів ґрунту, волосся, мікрочастинок та інших речових доказів.

Проблемним залишається питання про можливість використання в якості доказів висновків одорологічних досліджень, виконаних за допомогою пошукового собаки. Прихильники одорологічного методу обґрунтовують свої висновки встановленими наукою фактами про стабільність та індивідуальність основного складу запахових речовин, що виділяються людиною, безперервності виділення їх людиною і відносної усталеності шлейфу запахового сліду. Пропонується вилучене з місця події і законсервоване джерело запаху долучати до справи в якості речового доказу, а потім, як тільки з'явиться запідозрена особа, вилучати в неї зразки запаху і встановлювати єдине джерело походження за допомогою пошукового собаки. Вибірку пропонується здійснювати в ході слідчого експерименту, впізнання або експертизи.

В.Ф. Статкус вважає за можливе ввести в теорію доказів, законодавчу та правозастосовчу практику термін «кінологічне впізнання по запаху». В.І. Старовойтов стверджує, що одорологічне дослідження, здійснюване з використанням собаки – детектора запаху, на сьогодні повноцінно може виконуватися тільки за участю експертів, а результати таких досліджень повинні відбиватися тільки у висновку експерта¹. Підтримали таку ідею Р.С. Белкін, Т.В. Аверьянова та інші вчені². Запах людини, відзначають П.Д. Біленчук, Н.С. Золотарь та Е.М. Коваленко, «...є її хімічним підписом, він є глибоко індивідуальним»³.

¹ Див.: *Методологические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии* // Сборник научных трудов. М., 1992.

² Див.: *Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криминалистика. М., 1999.

³ Див.: *Биленчук П.Д. и др.* Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений. К., 1994. с.3.

Немає сумніву в тому, що запах людини є індивідуальним, як індивідуальним є і її набір структурних одиниць ДНК. Криміналістикою, медициною, біологією, генетикою, спеціалістами в галузі судової одорології на сьогодні наведено не тільки переконливі факти і фактичні дані, що підтверджують стабільність та індивідуальність запаху людини, але й пояснено причини цього явища.

Проблема полягає не в способі оформлення ходу і результатів одорологічного дослідження за допомогою біодетектора (дану проблему вже вирішено), не в характері запаху людини (індивідуальність, стабільність або постійна мінливість в залежності від зовнішніх факторів), а в надійності використовуваних методів аналізу запахових слідів, достовірності отримуваних при цьому висновків.

Визначити достовірність результатів дослідження можна лише за умови реального, повного контролю самого процесу дослідження в цілому та його стадій. Для кримінально-процесуального доказування досить важливим є те, щоб особа, яка призначила експертизу, а також зацікавлені в справі особи могли уявно виконати ті дії, які в дійсності виконав слідчий, і сприйняти ознаки, які слідчий сприйняв і зафіксував у своєму висновку. Висновок експерта обов'язково має допускати внутрішню критику – критичний аналіз методології дослідження.

Відомо, що в будь-якому процесі пізнання або дослідження результат буде вірним, якщо вірним є самий процес дослідження або пізнання. Отримання інформації має бути контрольованим та доступним для всебічної перевірки. А якщо сумніви залишаються, то результати дослідження повинні тлумачитись на користь обвинувачуваного.

Встановлення групової належності запахових слідів за допомогою інструментальних методів являє собою реальну можливість. Щодо цього запахові сліди можуть мати значення речових доказів.

Ідентифікація особи по запаху з використанням собаки як ідентифікатора може і мусить застосовуватися в оперативно-розшуковій діяльності в якості гласного пошукового заходу, спрямованого на пошук злочинця і виявлення джерел доказової інформації.

Значні можливості в доказуванні може на сьогодні надати комплексне дослідження різноманітних мікрооб'єктів за допомогою лазерних мас-спектральних аналізаторів та інших сучасних технічних засобів.

Останнім часом у юридичній літературі частіше за все з'являються публікації, присвячені проблемі використання поліграфа в якості засобу отримання доказової інформації. Ряд авторів вважають, що для використання в доказуванні по кримінальних справах методу контролю реакцій людини за допомогою поліграфа не існує ніяких перешкод.

Використання в якості доказової інформації даних, отриманих за допомогою датчиків, що фіксують фізіологічний та психологічний стан людини (якщо це здійснено з її згоди), а сам процес дослідження її зрозумілий, не суперечить законові. Навпаки, провадження таких експериментів без пояснення їх суті та наслідків означає отримання інформації від осіб, що мають визначений процесуальний статус і наділені відповідними правами, супроти їх волі, тобто отримання інформації шляхом обману або насильства. Такий підхід суперечить моральним засадам кримінального судочинства. Відповідно до ст.63 Конституції України примушування у свідченнях проти самого себе у будь-який спосіб є неприпустимим.

Експертиза призначається постановою слідчого або органу дізнання. Згідно з кримінально-процесуальним законом всі необхідні для провадження експертизи матеріали надає слідчий. Під матеріалами, що направляються експертові, слід розуміти: речові докази, які підлягають дослідженню; протоколи слідчих дій та інші документи, що підтверджують обставини їх виявлення, вилучення, фіксації, збереження та інші необхідні фактичні дані; зразки для порівняльного експертного дослідження. Якщо при провадженні експертизи експерт встановить обставини, що мають значення для справи, і з приводу яких йому не були поставлені питання, він вправі зазначити про це у своєму висновку. Таке право експерта є важливою гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи.

Висновки експертів, як і інші докази, не мають заздалегідь встановленої сили і повинні оцінюватися слідчим у сукупності з усіма іншими доказами за його внутрішнім переконанням відповідно до закону і правосвідомості. У разі необґрунтованості висновку експерта або сумнівів у його слушності може бути проведена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові.

Порядок та умови проведення судової експертизи регламентовані Законом України від 25 лютого 1994 р. «Про судову експертизу», ст.

75–77, 196–205, 310–312 Кримінально-процесуального кодексу України, а також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р., та Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України (Наказ МВС України № 682 від 30.08.99 р.).

Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що знаходиться у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду.

Згідно з чинним законодавством України експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання (ч.1 ст.75 КПК України). До спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню.

У ході експертизи на відміну від інших процесуальних дій істотні для справи факти можуть встановлюватися за відсутності слідчого (або суду). Ця особливість дозволяє пояснити, чому законодавець встановив систему додаткових процесуальних гарантій, дотримання яких покликано сприяти достовірному, повному та об'єктивному встановленню фактів експертом і всебічній перевірці його висновків слідчим і судом.

Предметом судової експертизи можуть бути питання, що стосуються будь-якої галузі науки, окрім права, оскільки вирішення правових питань є винятковою компетенцією органів досудового слідства, прокуратури і суду. Саме з цієї причини на вирішення експертом неприпустимо ставити питання правового характеру.

Експертна діяльність здійснюється на принципах точного виконання законодавства, на основі якого ця діяльність здійснюється, об'єктивності і повноти проведеного дослідження, наукової обґрунтованості висновків, процесуальної незалежності експерта. Незалежність судового експерта і слушність його висновків забезпечуються особливим процесуальним порядком призначення експерта, встановленням відповідальності за втручання у проведення судової експертизи або спробу впливати на

висновки експерта; правом учасників цивільного, кримінального або адміністративного процесу в передбачених законом випадках бути присутніми при проведенні судової експертизи; обов'язком органу дізнання, попереднього слідства або суду створювати необхідні умови для діяльності судового експерта; існуванням позавідомчих установ судової експертизи, відокремлених від органів дізнання і попереднього слідства або суду.

Експертиза провадиться експертами відповідних установ або фахівцями, призначеними слідчим, прокурором і судом. У якості експерта може виступати будь-яка особа, що володіє необхідними знаннями для дачі висновку. Питання, поставлені перед експертом, і його висновки не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Видами експертиз, які провадяться в експертних установах вважаються наступні:

1. Криміналістична:

- почеркознавча;
- авторознавча,
- технічна експертиза документів;
- фототехнічна;
- технічна експертиза матеріалів і засобів відеозвукозапису;
- портретна;
- трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним заподіянням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи);

- балістична;
- вибухових пристроїв;
- вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу);
- матеріалів і речовин (волокон і волокнистих матеріалів, лакофарбових матеріалів і покриттів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; наркотичних засобів і сильнодіючих речовин; рідин, що містять спирт; металів і сплавів; полімерів, пластмаси та скла);

2. Судово-медична.

3. Біологічна.

4. Інженерно-технічна: технічна, автотехнічна, транспортно-трасологічна, пожежно-технічна, будівельно-технічна.

5. Судово-бухгалтерська.

6. Товарознавча, зокрема автотоварознавча.
7. Комп'ютерної техніки та засобів програмного забезпечення.
8. Психологічна.
9. Судово-психіатрична.
10. Грунтознавча.
11. Судово-хімічна.
12. Судово-агротехнічна.
13. Судово-зоотехнічна.
14. Судово-ветеринарна.
15. Судово-екологічна.
16. Судова хіміко-фармацевтична
17. Медико-криміналістична
18. Мистецтвознавча.

В науково-дослідних та експертно-криміналістичних установах і підрозділах органів внутрішніх справ проводяться такі експертизи:

- дактилоскопічна;
- трасологічна;
- почеркознавча;
- технічне дослідження документів;
- експертиза матеріалів, речовин і виробів;
- балістична;
- дослідження холодної зброї;
- портретна (ототожнення точності за ознаками зовнішності);
- біологічна;
- експертиза продуктів харчування;
- грунтознавча;
- ботанічна;
- автотехнічна;
- пожежнотехнічна;
- вибухотехнічна;
- фоноскопична;
- дослідження аудіо- та відеозаписів;
- судово-бухгалтерська;
- фототехнічна.

Поряд з традиційними експертизами в експертних установах МВС України згідно з Наказом МВС України № 682 від 30.08.99 проводяться такі експертизи:

- волосся людини та тварин;
- продуктів харчування;
- судово-медична імунологія;
- судово-медична цитологія;
- судово-медична молекулярна біологія;
- мінералознавча експертиза та деякі інші дослідження.

Зі слідчої практики можна навести непоодинокі приклади проведення мистецтвознавчої (особливо актуальним цей вид експертизи виявляється для митних органів як органів дізнання), екологічної, фармацевтичної, судово-хімічної, ботанічної, зоотехнічної, технологічної та інших експертиз.

Останнім часом в центральних експертних установах МВС проводиться апробація одорологічної експертизи (експертизи запахових слідів). В її рамках робиться спроба вирішення таких питань:

- 1) Чи є в одорологічній пробі, вилученій з місця події, запах людини?
- 2) Чи не є цей запах запахом зазначеної особи?
- 3) Чи є індивідуальний запах особи, що перевіряється, на вилученому предметі?

Дослідження за допомогою методу *генотипоскопії* вже сьогодні дозволяють ідентифікувати особу по слідах крові, сперми, покровам шкіри та інших слідах біологічного походження.

В експертних установах проводяться також комплексні експертизи – як у поєднанні різних видів експертиз, так і в поєднанні з видами експертиз, які не увійшли до цього переліку. В останньому випадку до проведення експертизи залучаються фахівці інших установ.

1.3. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВАДЖЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ

Будь-яку судову експертизу необхідно призначати лише в тому разі, якщо дійсно в цьому є необхідність – якщо без експертного дослідження

і висновку експерта щодо того чи іншого питання неможливо встановити істину у кримінальній справі.

Потребу в призначенні експертизи визначає слідчий з урахуванням конкретних обставин справи. Проте закон (ст.76 КПК України) передбачає випадки обов'язкового призначення експертизи. Експертиза призначається обов'язково в таких випадках:

- 1) для встановлення причин смерті;
- 2) для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень;
- 3) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності у справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності (здатності розуміти значення своїх вчинків, віддавати звіт у своїх діях, керувати ними під час вчинення правопорушення);
- 4) для встановлення статевої зрілості потерпілої у справах про злочини, передбачені ст. 155 КК України;
- 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо немає відповідних документів або неможливо їх одержати.

Згідно зі ст.69 КПК України завданням експертизи є також встановлення здатності (нездатності) особи правильно сприймати обставини, які мають значення для справи, і давати про них показання, якщо особа свідка має фізичні або психічні вади.

Вважаємо, що категоричність закону відносно цього питання є не зовсім доречною. Наприклад, до тяжких тілесних ушкоджень належить незгладиме спотворення (непоправне знівечення) обличчя. До компетенції судово-медичного експерта належить лише встановлення факту непоправності ушкодження, а питання щодо його спотворення, знівечення належить до правових питань, які є компетенцією слідчого і суду. Закон же для визначення тяжкості тілесних ушкоджень вимагає проведення експертизи. Але в даному випадку вона є нездійсненою.

Окрім зазначених у ст.76 КПК випадків, практика визнає за необхідне проведення експертизи також для:

- встановлення наявності венеричних захворювань чи СНІДу;
- встановлення факту підробки грошових знаків;
- встановлення факту статевого контакту у справах про зґвалтування;
- встановлення факту народження дитини живою чи мертвою;

- визначення складу наркотичних речовин;
- з'ясування питання про те, чи є зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами предмети, які винний викрав, незаконно носив, зберігав, виготовив або збув;
- визначення вартості державного або громадського майна при його викраденні, знищенні або пошкодженні, якщо відсутні роздрібні ціни на це майно;
- визначення необхідності застосування примусових заходів медичного характеру щодо обвинуваченого.

За характером методів експертного дослідження і завдань, які вирішуються, розрізняють такі види експертиз: ідентифікаційні – встановлення тотожності шуканого об'єкта; діагностичні – встановлення часу і механізму дії, окремих властивостей стосовно осіб та предметів.

Правовий статус експерта, певні вимоги до нього встановлені чинним законодавством України. Так, згідно зі ст.10 Закону України «Про судову експертизу» (див.: Додаток 2) судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Експертизи та інші дослідження в експертних установах проводяться співробітниками, які мають вищу освіту, пройшли відповідну підготовку та атестовані як експерти певної спеціальності.

Експертизи та інші дослідження в експертних установах можуть проводитись також позаштатними працівниками цих установ, комплектування складу яких та встановлення порядку їхньої діяльності покладається на керівника експертної установи.

Статтею 11 Закону України «Про судову експертизу» визначені особи, які не можуть бути судовими експертами. Так, до виконання обов'язків судового експерта не можуть залучатися особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також ті, які мають судимість. Не може бути експертом особа, яка зацікавлена в справі і підлягає відводу. Згідно зі ст.75 КПК України не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від обвинуваченого, потерпілого або які раніше були ревізорами у справі.

Судова експертиза має бути ретельно підготовлена. Процес підготовки до призначення експертизи слід розглядати як необхідну умову ефективності і якості експертних досліджень.

Підготовку складають такі елементи:

- 1) визначення необхідності та вибір моменту прийняття рішення про призначення експертизи;
- 2) збирання матеріалів (об'єктів, зразків для порівняльного дослідження), що підлягають направленню на експертизу;
- 3) визначення виду судової експертизи та вибір експертної установи або експерта;
- 4) формулювання експертного завдання;
- 5) винесення постанови про призначення експертизи, ознайомлення з нею обвинуваченого та інших учасників процесу і вирішення заявлених при цьому клопотань зацікавлених осіб;
- 6) виконання постанови – направлення її разом з об'єктами дослідження до експертної установи або конкретного експерта.

Розглянемо кожен з цих елементів.

Вибір моменту призначення експертизи передбачає врахування таких обставин:

- 1) своєчасність призначення експертизи ;
- 2) властивості та стан об'єктів експертного дослідження (наприклад, судово-медична експертиза трупа або експертиза харчових продуктів потребують негайного дослідження);
- 3) необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- 4) особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін.);
- 5) слідчу ситуацію;
- 6) наявність або відсутність необхідних матеріалів для призначення експертизи.

Збирання необхідних матеріалів. Досліджувані об'єкти збираються у ході проведення слідчих (судових) дій (оглядів, обшуків, виїмок та ін.) з дотриманням встановлених законом правил їх збирання. Експерту необхідно надавати також *зразки* для порівняльного дослідження.

Під зразками для порівняльного дослідження розуміються матеріальні об'єкти: предмети або речовини, а також їх матеріально

фіксовані відображення, котрі характеризують властивості певних об'єктів чи осіб, що підлягають експертному дослідженню (відбитки пальців рук, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини, зразки почерку, шрифту друкарської машинки та ін.).

При проведенні експертизи зразки для порівняльного дослідження використовуються в якості порівняльних матеріалів, але для слідчого вони також є доказами і на них розповсюджуються всі вимоги доказового права щодо роботи з доказами.

За характером ознак відбитка відрізняють зразки, що відображають: а) індивідуальні ознаки (зразки слідів рук, ніг, знарядь злому); б) групові ознаки різноманітних об'єктів (мікрочастинки фарбових покриттів, зразки вибухових речовин, зразки лікарських чи наркотичних речовин та ін.).

В залежності від часу виникнення та умов отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно вільні та експериментальні.

Вільні зразки – це зразки, створені або отримані поза розслідуваною кримінальною справою і, як правило, до її порушення (наприклад, особисте листування особи, у якої відбираються зразки, власноручно написана автобіографія, щоденники та інші рукописні документи, виконані до порушення кримінальної справи). Отримують їх у ході провадження огляду місця події, обшуку і виїмки.

Умовно-вільні зразки створюються після порушення кримінальної справи, але не у зв'язку з нею, і також вилучаються в ході слідчих дій. Це можуть бути зразки почерку, які містяться в явці з повинною, клопотаннях обвинуваченого та в інших складених в період слідства документах, за умови, що особа (автор) не знає, що такі будуть досліджуватись експертом.

Експериментальні зразки – це матеріальні об'єкти, отримувані слідчим після порушення кримінальної справи за допомогою проведення спеціальної слідчої дії – отримання зразків для порівняльного дослідження.

Зразки повинні мати репрезентативність (достатню кількість та якість) і порівняльність (можливість порівняння).

Природа зразків для порівняльного дослідження і речових доказів є різною. Речові докази виникають у процесі підготовки, вчинення і приховування злочину; вони не є замінюваними, їх не можна отримати

експериментальним шляхом, тому що не можна відтворити злочин і його сліди; процес виникнення речових доказів не залежить від слідчого і суду. Зразки ж для порівняльного дослідження походять не від події злочину, а від об'єктів, для порівняння з якими вони отримані; вони є замінюваними і, як правило, можуть бути отримані в будь-якій кількості; необхідність отримання зразків визначається слідчим або судом, зразки для порівняльного дослідження завжди порівнюються з речовими доказами.

Процес отримання зразків для порівняльного дослідження і призначення експертизи тісно пов'язані між собою, оскільки отримання зразків по ряду експертиз є елементом підготовки до її призначення.

Отримання зразків для порівняльного дослідження – самостійна процесуальна дія, що полягає в отриманні експериментальним шляхом у підозрюваного, обвинуваченого, свідка або інших осіб об'єктів, що є продуктами життєдіяльності їхнього організму або утворюваних ними, або об'єктів, що відображають властивості відповідних предметів, необхідних для порівняння з речовими доказами з метою ідентифікації або встановлення їх групової належності.

Згідно зі ст.199 КПК України в разі потреби слідчий має право винести постанову про вилучення або відібрання зразків почерку та інших зразків, необхідних для експертного дослідження. У цьому разі отримання зразків є процесуальною дією, яка полягає в отриманні порівняльних матеріалів для експертного дослідження. Для відібрання або вилучення зразків слідчий може використовувати допомогу відповідного спеціаліста. Про відібрання зразків складається протокол.

Примусове вилучення зразків для експертного дослідження може проводитись тільки за постановою слідчого з дотриманням гарантій захисту прав і свобод людини. Присутність понять визначається слідчим. Постанова про вилучення або відібрання зразків для експертного дослідження виноситься відповідно до вимог ст.130 КПК України.

Підготовка до отримання експериментальних зразків для порівняльного дослідження включає *три аспекти*: організаційний, процесуальний і тактичний.

Організаційний аспект передбачає виконання таких підготовчих дій:

- визначення кола осіб, у яких відбиратимуться зразки;
- виклик і забезпечення їх прибуття на місце отримання зразків;

- забезпечення участі спеціаліста в отриманні зразків. Слід мати на увазі, що деякі зразки (наприклад, крові) отримувати без допомоги спеціаліста (медика) не бажано. Участь лікаря дозволить забезпечити безпеку здоров'я особи, є доцільною як з правової, так і з етичної точки зору.

Процесуальний аспект складається з:

- винесення постанови на отримання зразків;
- ознайомлення особи, у якої вилучатимуться зразки, з постановою;
- запрошення понятьих.

До *тактичного* аспекту належать:

- визначення місця отримання зразків;
- підготовка робочого місця;
- визначення режиму й умов отримання зразків;
- підготовка необхідних матеріалів і приладдя;
- визначення засобу отримання зразків.

Отримання зразків для експертного дослідження має здійснюватись з дотриманням таких вимог:

- забезпечення прав і свобод людини;
- отримання зразків належною особою у передбаченому порядку;
- забезпечення достовірності походження зразків від конкретного об'єкта;
- отримання зразків належної якості;
- отримання їх у необхідній кількості;
- правильне документування ходу і результатів слідчої дії.

Достовірність походження зразків забезпечується відповідним процесуальним оформленням. Кількість визначається правилами, викладеними у спеціальних методиках.

До умов, що забезпечують якість зразків, належать:

- порівнювальна спроможність (ознаки зразка надають можливість їх порівнювати з ознаками досліджуваного об'єкта);
- повнота (властивість зразків, що полягає у максимально точній передачі ознак об'єкта, що ідентифікується);
- незмінюваність (властивість зразків тривалий час зберігати ідентифікаційні ознаки).

Процес отримання зразків та отримані результати фіксуються в протоколі, а також у додатках до нього: схемах, відеодокументах тощо.

Технічні засоби, що використовуються для отримання зразків, умовно поділяються на три групи. Це засоби, за допомогою яких:

- здійснюється виготовлення зразків (так, для отримання зразків почерку потрібні письмове приладдя, а для отримання зразків голосу – звукозаписуюча апаратура і т.ін.);
- провадиться фіксація процесу отримання зразків (фото-, відеоапаратура);
- провадиться упакування отриманих зразків (використання коробок, конвертів, пробірок, обгорткового паперу, шпагату, сургучу тощо).

За наслідками проведення слідчої дії – отримання зразків для експертного дослідження – складається протокол з дотриманням вимог ст.85 КПК України, з яким знайомляться і який підписують всі учасники проведеної процесуальної дії.

Вибір експертної установи або експерта. Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням виду експертизи, об'єктів дослідження та характеру питань, які підлягають вирішенню. В Україні існує система експертних установ, в яких проводяться судові експертизи.

За загальним правилом експертизи мають призначатися відповідно до зони, яка обслуговується певною установою. За наявності обставин, що зумовлюють неможливість або недоцільність проведення експертизи в установі за зоною обслуговування, особа або орган, які призначають експертизу, вказавши відповідні мотиви, можуть доручити її виконання експертам іншої установи.

Експертизи можуть виконуватись науково-дослідними установами. Інститути наукової експертизи та лабораторії мають величезне значення у справі організації і розвитку судової експертизи. Вони забезпечують розвиток наукових методів експертизи, здійснюють підготовку кваліфікованих експертів, що сприяють як розвитку наукової експертизи, так і провадженню кваліфікованої експертизи по окремих справах. Але в якості експерта в кримінальному процесі бере участь не установа як така, а певний співробітник установи, конкретна особа. Вона дає висновок від свого імені, а не від імені установи, і несе персональну відповідальність за даний висновок.

Якщо необхідно провести експертизу на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, які призначили експертизу, повинні забезпечити прибуття експерта, безперешкодний його доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці.

Формулювання експертного завдання. Формулювання експертного завдання обумовлюється предметом експертизи, тобто тими обставинами, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, фактичними даними, які встановлюються на основі спеціальних знань та дослідження матеріалів справи. Предмет експертизи визначається поставленими слідчим або судом питаннями перед експертом.

У відповідності з законом перед експертом можуть бути поставлені лише такі питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. При цьому експертне завдання має відповідати таким основним вимогам:

- не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- мати логічну послідовність;
- характеризуватися повнотою і мати комплексний характер;
- бути конкретними та лаконічними.

Визнавши необхідність проведення по кримінальній справі експертизи, слідчий виносить постанову. Відповідно до ст.6 Закону України "Про адвокатуру" та ст.48 КПК України на замовлення адвокатів, захисників та осіб, які самостійно захищають свої інтереси, в експертних установах можуть виконуватись дослідження, результати яких викладаються в письмових висновках фахівців.

Постанова про призначення експертизи – це юридичний акт, що зумовлює виникнення багатосторонніх правовідносини, таких як:

- 1) слідчого з експертом;
- 2) слідчого з обвинуваченим, підозрюваним і захисником, а також потерпілим, цивільним позивачем або відповідачем та їхніми представниками;
- 3) слідчого з особою, направленою на експертизу;
- 4) експерта з особою, направленою на експертизу, обвинуваченим, підозрюваним, захисником, потерпілим, цивільним позивачем.

У названих правовідносинах кожна зі сторін має право вимагати від слідчого та експерта застосування безпечних методів дослідження, поваги до честі й гідності людини, зберігання в таємниці відомостей особистого характеру. Зазначені учасники кримінального процесу мають загальне право заявляти клопотання, в тому числі стосовно питань, які слід, на їхню думку, поставити перед експертом. Постанова про призначення експертизи є правовою підставою для її проведення.

Експертиза проводиться після подання особою чи органом, які призначили експертизу, матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства .

До експертної установи слід надсилати: постанову про призначення експертизи, а також об'єкти дослідження (у разі потреби – зі зразками для порівняльного дослідження, протоколами вилучення речових доказів, їх огляду, схемами).

У постанові про призначення експертизи вказуються такі дані: місце й дата винесення постанови чи ухвали; посада, звання та прізвище особи, назва суду, який виніс постанову (ухвалу); назва справи та її номер; обставини справи, які стосуються експертизи, підстави призначення експертизи, прізвище експерта або назва установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питання, поставлені експертові; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, порівняльних матеріалів, а також матеріалів, направлених експертові для ознайомлення, або посилення на такі переліки, які є в матеріалах справи; інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

У випадках призначення додаткової або повторної експертизи експертові направляються також висновки попередніх експертиз. У разі призначення комплексної експертизи, яка доручається експертам різних установ, у постанові про призначення експертизи зазначається, яка з них має бути провідною. Провідна установа здійснює організацію та координацію роботи щодо проведення експертизи.

Постанова про призначення експертизи складається із *вступної, описової і резолютивної частин*.

У *вступній* частині вказується дата, місце винесення постанови, посада, звання і прізвище особи, що її винесла, назва кримінальної справи, по якій призначається експертиза, а також вид призначеної експертизи.

В *описовій* частині коротко викладаються суть справи й обставини, що зумовили необхідність провадження відповідної експертизи, особливості та інші відомості, що стосуються об'єктів, направлених на дослідження; інші дані, що можуть мати значення для експерта. Завершується описова частина постанови мотивуванням рішення про призначення експертизи .

В *резолютивній* частині формулюється рішення про призначення експертизи, вказується її вид: за існуючою класифікацією (предметна, криміналістична, судово-медична, бухгалтерська тощо), за процесуальною формою (додаткова, повторна, комісійна); вказується прізвище експерта або назва експертної установи, формулюються питання експерту, по яких необхідно дати висновок, дається перелік матеріалів, що направляються експерту.

Обов'язковість виконання постанови про призначення експертизи означає, що відповідна особа юридично зобов'язана надати себе в розпорядження експерта для проведення огляду й обстеження. У разі відмови виконати дану вимогу особа може бути залучена із застосуванням примусу.

При призначенні і провадженні експертизи закон наділяє підозрюваного й обвинуваченого широкими правами і надає можливість здійснювати захист своїх законних інтересів.

Відповідно до ст.197 КПК України при призначенні і провадженні експертизи обвинувачений має право:

- заявити відвід експерту;
- вимагати призначення експерта з числа вказаних ним осіб;
- вимагати постановку перед експертизою додаткових питань;
- давати пояснення експертові;
- пред'являти додаткові документи
- знайомитися з матеріалами експертизи і висновком експерта по закінченні експертизи;
- заявляти клопотання про призначення повторної або додаткової експертизи.
- з дозволу слідчого обвинувачений може бути присутнім під час проведення експертом окремих досліджень і давати при цьому пояснення.

У разі призначення експертизи до притягнення до кримінальної відповідальності особи в якості обвинуваченого правила відповідних норм застосовуються до неї як до підозрюваної у вчиненні злочину.

Підставою для проведення експертиз в експертних установах на досудовому слідстві є передбачений законом процесуальний документ – постанова слідчого або органу дізнання про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом). Призначення експертизи є процесуальною дією. Її проведення можливе лише по порушеній справі в період розслідування або судового розгляду справи.

Слідчий зобов'язаний ознайомити обвинуваченого з постановою про призначення експертизи і роз'яснити йому його права, що дозволяє обвинуваченому своєчасно заявити клопотання про відвід експерту або про постановку додаткових питань. Відмова в задоволенні клопотання мусить бути вмотивованою, про результати розгляду клопотання слідчий виносить постанову.

Закон не зобов'язує слідчого знайомити потерпілого з постановою про призначення експертизи. Але, виходячи з принципу рівності громадян перед законом та рівних можливостей в дослідженні доказів, доцільним буде забезпечити потерпілому можливість ознайомитись з рішенням про призначення експертиз та надати йому право заявити клопотання про постановку перед експертом додаткових питань. Особливо важливо це робити в ситуаціях, коли призначається судово-медична експертиза, а дослідженню підлягає сам потерпілий (експертиза тілесних ушкоджень та тих, що заподіяні статевими злочинами і т.ін.).

Потерпілий в однаковій мірі як і обвинувачений має право заявляти відвід експертові, заявляти клопотання про призначення додаткової чи повторної експертизи. Слідчий мусить уважно поставитись до прав потерпілого та забезпечити всі можливості для забезпечення їх дотримання. *Стаття 53 КПК України покладає на слідчого та осіб, у провадженні яких знаходиться справа, роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їхні права і забезпечити можливість здійснення цих прав.*

Роз'яснюючи обвинуваченому та іншим учасникам процесу право на відвід експерта, слідчий повинен роз'яснити підстави відводу.

Згідно зі ст.12 Закону України «Про судову експертизу», ст.54, 62, 75 КПК України існують певні випадки, коли експерт може бути відведений від проведення експертизи.

Експерт підлягає відводу у випадках:

- якщо експерт є потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем або родичем вказаних осіб, а також родичем слідчого, особи, яка проваджувала дізнання, обвинуваченого;
- якщо експерт брав участь у даній справі в якості свідка, особи, яка проваджувала дізнання, слідчого, захисника або представника інтересів потерпілого, цивільного позивача або відповідача;
- якщо він особисто або його родичі зацікавлені в результатах справи;
- якщо він перебуває в службовій або іншій залежності від обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача або відповідача;
- якщо він проводив по даній справі ревізію, матеріали якої послужили підставою для порушення кримінальної справи;
- у разі його некомпетентності та за наявністю інших обставин, які викликають сумнів у його об'єктивності.

Слідчий, розглянувши заяву про відвід, виносить постанову, у якій мотивує своє рішення. Якщо було заявлено клопотання про постанову перед експертом додаткових питань і ці питання мають значення для справи, його прохання підлягає задоволенню. Про задоволення або відмову в задоволенні клопотань учасників процесу, в тому числі і стосовно постановки додаткових питань, слідчий виносить відповідну постанову.

Обвинувачений може заявити прохання про зустріч з експертом з метою дачі пояснень. Задовольнити такі клопотання виявляється доцільним, зокрема при провадженні технічних, бухгалтерських експертиз, у ході яких пояснення обвинуваченого стосуються його службової діяльності. Про присутність обвинуваченого при провадженні досліджень відзначається у висновку експерта. Закон надає слідчому право бути самому присутнім при провадженні експертизи.

Після ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи слідчий передає дану постанову для провадження експертизи в експертну установу або експерту.

Постанова слідчого разом з усіма матеріалами, об'єктами і зразками, що підлягають дослідженню, направляються керівникові установи, якою провадитиметься експертиза, котрий і доручає провадження експертизи конкретному фахівцеві (експерту). У тому випадку, якщо експертиза проводиться поза експертною установою, слідчий самостійно вручає постанову експерту, роз'яснює йому права і обов'язки, попереджує його про відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку та за відмову від дачі висновку, про що робиться помітка, яка засвідчується підписом експерта.

Матеріально-технічне та організаційне забезпечення виконання експертиз, контроль за своєчасним їх проведенням і за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань експертизи покладаються на керівника експертної установи. Керівник експертної установи (її структурного підрозділу) може виступати також в якості експерта відповідно до присвоєної йому експертної кваліфікації. Керівник експертної установи розглядає отримані від органів досудового слідства матеріали і дає доручення відповідному підрозділу експертної установи провести експертизу. При цьому він може визначити, кому з експертів доручається проведення експертизи.

Строки проведення експертиз встановлюються керівником експертної установи (її структурного підрозділу) в межах:

– десяти днів – щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів і нескладних за характером досліджень експертиз (15 діб в експертних установах МВС);

– одного місяця – щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів або складних за характером досліджень.

Якщо експертиза не може бути виконана у зазначені строки, більший строк встановлюється за домовленістю з органом чи особою, які призначили експертизу, після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Попереднє вивчення не повинне перевищувати п'яти днів.

Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного з дня надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день направлення їх особі або органу, які призначили експертизу. Якщо закінчення встановленого строку проведення експертизи припадає на неробочий день, то днем закінчення строку вважається наступний за ним робочий день.

У строк проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, пов'язаних з витребуванням додаткових матеріалів або усуненням інших недоліків, допущених особою або органом, які призначили експертизу.

Чинним законодавством визначено права та обов'язки експерта в кримінальному процесі.

На експерта при провадженні експертизи в кримінальному процесі покладаються такі обов'язки:

- з'явитися за викликом особи або органу, які призначили експертизу;
- заявити самовідвід за наявності передбачених законом обставин;
- прийняти до виконання доручену йому експертизу;
- повідомити в письмовій формі особу або орган, які призначили експертизу, про неможливість її проведення, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта (спеціаліста) або якщо надані йому матеріали є недостатніми для вирішення поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були отримані;
- відмовитися від дачі висновку з питань, що виходять за межі його компетенції, і письмово повідомити про це орган, який призначив експертизу;
- використовувати всі наявні в його розпорядженні науково-технічні методи, засоби і свої знання для правильного і науково-обґрунтованого рішення поставлених перед ним питань, отримання достовірних висновків;
- провести повне і всебічне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, судді дати роз'яснення щодо даного ним висновку. При провадженні експертизи експерт самостійно обирає засоби і методи дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Експерт має право:

- знайомитися з матеріалами справи, які стосуються експертизи;
- порушувати клопотання про надання додаткових та нових матеріалів, необхідних для вирішення поставлених питань;

- з дозволу особи або органу, які призначили експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих і судових дій, порушувати клопотання, що стосуються проведення експертизи, та задавати відповідні запитання особам, яких допитують;
- вказувати у висновку експертизи на факти, які мають значення для справи, про які йому не були поставлені питання;
- у разі незгоди з іншими членами експертної комісії формулювати окремий висновок експертизи;
- викладати письмово відповіді на питання, які ставляться перед ним під час допиту;
- оскаржувати у встановленому порядку дії та рішення особи або органу, які призначили експертизу, що порушують права експерта або порядок проведення експертизи;
- отримувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням (ст.13 Закону України «Про судову експертизу», ст. 77 КПК).

Експерту забороняється:

- самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони неоднозначно відображені у наданих йому матеріалах;
- зберігати речові та інші докази поза встановленого порядку;
- вирішувати питання, які не входять до його компетенції;
- розголошувати без дозволу прокурора, слідчого, особи, яка провадить дізнання, дані попереднього слідства чи дізнання.
- вирішувати правові питання;
- використовувати для обґрунтування своїх висновків відомості оперативно-пошукового характеру або інформацію, отриману з непроцесуальних джерел;
- проводити дослідження, які можуть призвести до повного знищення речових доказів або основних їхніх властивостей, не погодивши це питання з особою, що призначила експертизу.

Експерт несе відповідальність за злісне ухилення або відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків або за дачу завідомо неправдивого висновку (ст.384–385 КК України).

Відповідно до кримінально-процесуального закону всі необхідні для провадження експертизи матеріали надає слідчий. Експерт не наділений правом самостійного вилучення зразків або речових доказів і здійснення їх пошуку.

Під матеріалами, що направляються експерту, слід розуміти: підлягаючі дослідженню речові докази; зразки для порівняльного дослідження; протоколи слідчих дій та інші документи, що підтверджують обставини їх виявлення, закріплення, збереження і попереднього дослідження, а також матеріали, які містять інші необхідні для дачі висновку дані.

Якщо поставлені перед експертом питання виходять за межі його спеціальних знань і компетенції, експерт повідомляє про неможливість дати висновок.

Якщо при провадженні експертизи експерт встановить нові обставини, що мають значення для справи, і з приводу яких йому не були поставлені питання, він у відповідності зі ст.200 КПК України вправі зазначити на них у своєму висновку. Таке право експертної ініціативи є гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи.

При проведенні дослідження експерт повинен вживати заходів до збереження наданих для експертизи об'єктів, аби не допустити їх знищення або пошкодження.

При провадженні дослідження з метою зберігання доказів експерт у першу чергу мусить застосовувати недеструктивні методи – методи, які не пов'язані з видозміною, псуванням, втратою або знищенням досліджуваного доказу. Це дослідження проводиться за допомогою мікроскопа, в інфрачервоних, ультрафіолетових променях та з застосуванням інших методів. У процесі дослідження експертові слід ощадливо витратити матеріал речового доказу. Повна його витрата допускається лише за погодженням із слідчим у випадках, якщо без цього неможливо вирішити поставлені перед експертом питання, що мають істотне значення для висновків у справі. При цьому важливо максимально повно зафіксувати всі доказові властивості

досліджуваного речового доказу на інших матеріальних носіях інформації (виготовити відтиски, копії, виконати усі види інших неdestructивних досліджень його властивостей, сфотографувати, описати і т.ін.).

Якщо за характером дослідження зберегти об'єкт неможливо, то на його пошкодження чи знищення має бути отримана письмова згода особи або органу, які призначили експертизу.

У разі пошкодження чи знищення об'єкта в процесі дослідження про це до висновку експертизи заноситься відповідний запис.

При надходженні на експертизу матеріалів експерт вивчає цілісність їхньої упаковки і бирок та написів, що індивідуалізують, засвідчують докази. При виявленні пошкоджень упаковки, що свідчить про факти виїмки об'єктів, що містяться в ній, про це складається акт, який дається слідчому разом із висновком.

Висновок експертизи складається з трьох частин: *вступної, дослідницької та висновків дослідження.*

У вступній частині висновку експертизи вказуються:

- назва експертизи, її номер, чи є вона додатковою, повторною, комісійною або комплексною;
- особа або орган, які призначили експертизу;
- дані про експерта (експертів): посада, прізвище, ім'я та по батькові, освіта, експертна спеціальність і стаж експертної роботи; науковий ступінь і вчене звання;
- дата надходження матеріалів до експертної установи і дата підписання висновку експертизи;
- де і ким винесено постанову або ухвалу про призначення експертизи;
- питання, які належить вирішити експертові;
- найменування матеріалів, що надійшли на експертизу, спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів;
- клопотання експерта про надання додаткових матеріалів, наслідки їх розгляду;
- обставини справи, які мають значення для формулювання висновку, з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання;
- відомості про осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, процесуальний стан);

– попередження експерта про кримінальну відповідальність за ст.384 КК України за надання завідомо неправдивого висновку.

Питання вказуються у формулюванні постанови (ухвали) про призначення експертизи. Якщо поставлено декілька питань, експерт має право згрупувати їх і викласти в такій послідовності, яка забезпечує найбільш доцільний порядок їх дослідження. Питання, що поставлені експертом з власної ініціативи, вказуються після питань, зазначених у постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

У *дослідницькій* частині висновку експертизи описується процес дослідження та його результати, а також дається обґрунтування висновку експерта. Тут викладається весь процес дослідження, описуються застосовувані при цьому науково-технічні методи і засоби, умови, послідовність і особливості їх застосування, проведені експерименти, всі отримані при цьому фактичні дані, що мають значення для справи; дається оцінка результатів дослідження і їх роз'яснення.

Кожному питанню, яке вирішується експертом, має відповідати певний розділ дослідницької частини.

Якщо декілька питань тісно пов'язані між собою, хід їх вирішення може описуватись в одному розділі.

Дослідницька частина включає:

- відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи дослідження, умови їх проведення;
- посилання на ілюстрації, додатки та необхідні роз'яснення до них;
- експертну оцінку результатів дослідження.

Описування результатів застосування інструментальних методів дослідження та проведення експериментів у рамках експертизи може обмежуватись викладенням кінцевих результатів. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали таких експериментів мають зберігатись у документах про наглядові експертні провадження, і на вимогу осіб, які мають право знайомитись з матеріалами експертизи, надаватись їм для вивчення.

У дослідницькій частині висновку повторної експертизи вказуються причини її розбіжностей з результатами попередніх експертиз, якщо такі мали місце.

Висновки експерта формулюються на основі всебічного аналізу і синтезу результатів дослідження. Вони повинні давати відповіді на всі

поставлені питання. Висновок має бути викладений чітко, що не припускає різноманітних тлумачень. Висновки повинні впливати з проведеного дослідження, не бути логічно суперечливими і бути таким, які можна перевірити.

Висновки експерта можуть бути: категоричними (позитивними або негативними), ймовірними (діагностичними) й такими, що вказують на неможливість вирішення питання. Якщо експерт дає ймовірний висновок або висновок про неможливість вирішення питання, то в дослідницькій частині він зобов'язаний викласти причини, з яких не виявилось можливим вирішити питання в категоричній формі або довелося відмовитися від вирішення питання.

У *заклучній частині* висновку результати дослідження викладаються у вигляді відповідей на поставлені питання в тій послідовності, в якій вони викладені у його вступній частині.

На кожне з поставлених питань має бути дано відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо його вирішити.

Висновок експертизи підписується експертами, які проводили дослідження, та засвідчується печаткою експертної установи.

Якщо до висновку експертизи додаються фототаблиці, креслення, схеми, діаграми та ін., вони також підписуються експертами та засвідчуються печаткою експертної установи.

Після виконання експертизи речові докази, невитрачені зразки для порівняльного дослідження та інші надані для цього матеріали разом із висновком направляються слідчому.

Висновки експертів, як і інші докази, не мають заздалегідь встановленої сили, і повинні оцінюватися слідчим у сукупності з усіма іншими доказами у справі за його внутрішнім переконанням, керуючись законом і правосвідомістю. У разі необґрунтованості висновку експерта або сумнівів щодо його слушності може бути призначено експертизу, яка доручається іншому експерту.

Проте далеко не завжди висновок експерта може бути відхилено в силу одного лише факту невідповідності його іншим матеріалам справи. Протиріччя між висновком експерта та іншими матеріалами справи свідчить або про невірогідність експертизи, або про неповноту, або недостатність проведеного слідства. В обох випадках необхідним є

подальше ретельне дослідження обставин, що складають предмет доказування.

Слідчий має право допитати експерта з метою отримання роз'яснень. Правила допиту експерта передбачені ст.201 КПК України. Допит експерта може мати місце у зв'язку з непослідовністю або неповним описом процесу дослідження, нечітким викладом висновків, наявністю нез'ясованих спеціальних термінів і формулювань, невідповідністю між дослідницькою частиною і висновками, відсутністю мотивування причин розбіжностей між членами експертної комісії і т.п. Експерт може бути також допитаний з метою уточнення даних про його спеціалізацію, компетентність, взаємовідносини з учасниками процесу.

Після отримання висновку експерта матеріали експертизи подаються обвинуваченому для ознайомлення, про що складається протокол.

У випадку заявленого клопотання обвинуваченого, підозрюваного, а також на свій розсуд (якщо матеріали експертизи не відповідають матеріалам справи), у випадках, передбачених ст.75 КПК, слідчий вмотивованою постановою може призначити додаткову або повторну експертизу.

Додаткова і повторна експертизи можуть бути призначені тільки після проведення первинної (основної) експертизи.

Закон називає в якості підстав призначення додаткової експертизи недостатню ясність або неповноту експертного висновку, а повторної – необґрунтованість висновку експерта або сумніви в слушності проведення експертизи та її висновків.

Основна відмінність додаткової експертизи від повторної полягає в тому, що при додатковій експертизі експертом вирішуються питання, що раніше з якихось причин не були вирішені, а при повторній – заново вирішуються питання, на які вже отримано відповіді.

Процесуальний порядок провадження додаткової і повторної експертиз є різний. Додаткова експертиза може бути доручена тому ж самому експерту, а повторна – тільки іншому експерту або комісії, що складається з декількох експертів.

У постанові про призначення додаткової експертизи вказуються обставини, що викликали необхідність її проведення. При призначенні додаткової експертизи варто зазначити, у чому саме полягає неясність

або неповнота висновку основної експертизи, або які обставини зумовили розширення експертного завдання; а при призначенні повторної – які обставини викликали сумніви в слушності попереднього висновку.

До постанови про призначення повторної або додаткової експертизи долучаються висновки первинних експертиз з усіма додатками.

Призначаючи додаткову експертизу в експертній установі, слідчий вказує в постанові, доручає він її тому ж самому або іншому експерту. Така вказівка є обов'язковою для керівника установи, так само як і вказівка про провадження повторної експертизи комісією експертів.

За послідовністю проведення дослідження експертизи можуть бути поділені на *первинні* і *повторні*, за обсягом дослідження – на *основні* і *додаткові*, за складом виконуваних завдань – на *однорідні* і *комплексні*. За кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень, експертизи поділяються на *одноособові* і *комісійні*.

Якщо слушність і обґрунтованість висновків експерта викликає сумніви в силу суперечливості фактичним обставинам справи або була проведена з порушенням кримінально-процесуального закону, що впливає на допустимість експертного висновку як доказу, призначається повторна експертиза, котра доручається іншому експерту або іншим експертам (ст. 75, 203 КПК).

Додаткова експертиза призначається, якщо висновки експерта не ставляться під сумнів, але експерт досліджував не всі зразки або обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань, не дав вичерпних відповідей на всі поставлені питання або не мав можливості вирішити окремі з них через те, що для провадження дослідження йому не були надані необхідні дані. Ця експертиза може доручатися тому самому або іншому експертові (ст. 75, 203 КПК).

При призначенні повторної або додаткової експертизи обов'язково вказуються мотиви і підстави її призначення. Крім матеріалів, що направляються на повторну експертизу, необхідно також подати висновок попередньої експертизи (експертиз) або повідомлення про неможливість дачі висновку з усіма додатками до них, а також усі додаткові матеріали, наявні в розпорядженні органу, що призначив експертизу.

Комісійна експертиза – це експертиза, проведена декількома експертами одного фаху. Звичайно провадження експертизи доручають декільком експертам у випадку її особливої складності або повторності призначення.

Комплексна експертиза – це експертиза, у провадженні якої беруть участь декілька експертів різних за фахом або одного вузькофахового напрямку.

Комплексна експертиза призначається, якщо виникає необхідність у вирішенні достатньо складних питань, що торкаються різноманітних галузей знань, або якщо існують різні точки зору з будь-якого питання. Експерти складають висновок, у якому відбиваються хід і результати досліджень, указується, які дослідження провели кожний із них. Загальний висновок підписується експертами, що брали участь у спільній оцінці результатів дослідження і схильні до єдиної думки. Якщо експерти не дійшли до загальної думки, вони формулюють самостійні висновки в загальному висновку.

Комісійна експертиза проводиться спеціалістами однієї галузі знань. Організацію роботи комісії забезпечує головний експерт. Якщо експерти доходять загального висновку, висновок підписується всіма, а у випадку розбіжностей кожний із них дає висновок окремо.

При призначенні комплексної комісійної експертизи, яка провадитиметься комісією експертів, що працюють у різних експертних або інших установах, у постанові (визначенні) про призначення експертизи слід зазначити, на яку установу (особу) покладається організація комісії експертів. Копія постанови (визначення) про призначення експертизи надсилається до кожної з цих установ, а всі матеріали, необхідні для провадження експертизи, – до установи, на яку покладено організацію діяльності комісії експертів.

Слід звернути увагу на особливості експертизи стосовно визначення психічного стану обвинуваченого. Стаття 204 КПК України вказує, що за наявності у справі даних, які дають підстави вважати, що обвинувачений під час вчинення суспільно-небезпечного діяння був у неосудному стані, а також коли він вчинив злочин в осудному стані, але після вчинення злочину захворів душевною хворобою, яка позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, слідчий для визначення психічного стану обвинуваченого призначає судово-

психіатричну експертизу з санкції прокурора. За постановою судді підекспертна особа може поміщатись для проведення судово-психіатричної експертизи до відповідної медичної установи.

1.4. СПЕЦІАЛЬНІ ЕКСПЕРТНІ ТА ПОЗАЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У вирішенні завдань щодо своєчасного і повного розкриття будь-якого злочину важливого значення набувають різноманітні позаекспертні дослідження речових джерел інформації. У літературі вони нерідко іменуються «попередніми дослідженнями», «непроцесуальними дослідженнями», «оперативним аналізом» або «попереднім вивченням слідів» .

Безумовно, чим швидше та у більш повному обсязі слідчий та оперативний працівник отримають корисну інформацію по справі, тим реальнішими є шанси на те, що злочин буде розкритий, а злочинець – викритий. Подібні дослідження частіше за все мають місце на початковому етапі розслідування, на стадії порушення кримінальної справи або до початку кримінального процесу, на етапі оперативно-пошукової діяльності, спрямованої на виявлення злочину, тобто тоді, коли необхідно швидко отримати інформацію, відображену в матеріальних слідах злочину, а умов, можливостей і юридичних підстав для провадження експертизи немає. Зважаючи на те що однією з особливостей таких досліджень є оперативність, деякі автори розглядають швидкість дослідження як проблему провадження експрес-досліджень речових доказів при розслідуванні злочинів.

Вважаємо, що в залежності від суб'єкта вірніше буде іменувати такого роду дослідження: *спеціальними експертними дослідженнями*, якщо вони проводяться експертом , але не в рамках експертизи (пп. 3, 42 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 53/5); *позаекспертними дослідженнями*, якщо вони виконані спеціалістом або слідчим (дізнавачем) у ході слідчих дій. Вони не завжди мають попередній характер, тому що можуть бути і неповторними.

Такі дослідження не можна вважати непроцесуальними, оскільки вони можуть здійснюватися й у рамках слідчих дій (огляду, освідування, огляду трупа та ін.). Той факт, що ряд експрес-досліджень можуть здійснюватися до початку кримінального процесу в рамках оперативно-пошукової діяльності, не дає підстав вважати усі види таких досліджень непроцесуальними. Виправданим буде поділяти їх на спеціальні експертні і позаекспертні. Поняття «позаекспертні дослідження» і «експертні дослідження» є більш широкими, ніж поняття «попередні дослідження», «непроцесуальні дослідження», «оперативний аналіз» або «попереднє вивчення слідів».

Відповідно до ст.6 Закону України «Про адвокатуру» та ст.48 КПК України в експертних установах можуть здійснюватись дослідження на замовлення адвокатів. Згідно з п.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.99 № 53/5 (див. Офіційний вісник України. 1998. № 46. с.171), подібні дослідження проводяться за дорученням митних органів, органів нотаріату, а також на прохання установ і громадян. При цьому результати дослідження викладаються у висновку досліджень спеціаліста із зазначенням спеціалізації останнього. Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України (п. 5.3.) передбачено проведення досліджень експертом на завдання оперативних підрозділів .

У роботі слідчого мета досліджень полягає в тому, щоб у найкоротші терміни, вже безпосередньо після отримання повідомлення про злочин, з'ясувати інформаційний зміст виявлених слідів і забезпечити можливість ефективного використання їх у розкритті і розслідуванні злочинів.

Позаекспертні експрес-дослідження речових джерел інформації дозволяють у значній мірі усунути інформаційну непевність слідчого та оперативного працівників з різних обставин вчиненого злочину в ситуації гострого дефіциту інформації по справі, а отже, більш цілеспрямовано здійснювати слідчі та оперативно-пошукові заходи; своєчасно визначити відношення виявлених слідів до справи і тим самим виключити не виправдані витрати сил і засобів у роботі з об'єктами, що не стосуються справи; швидко звірити вилучені сліди з джерелами інформації, що знаходяться в різноманітних колекціях, АБД (автоматичних банках

даних) або зразками для порівняльного дослідження; оперативно перевірити причетність запідозрених осіб до вчиненого злочину. Врешті-решт такі дослідження можуть істотно сприяти розкриттю і розслідуванню злочинів, розшуку і викриттю осіб, що їх скоїли.

Для широкого застосування й успішного провадження різноманітних позаекспертних експрес-досліджень матеріальних слідів злочину та інших речових джерел інформації на даний час є великі можливості. Нові пересувні криміналістичні лабораторії (ПКЛ) спеціально забезпечуються науково-технічними засобами (наприклад, портативним електронно-оптичним перетворювачем, ультрафіолетовим освітлювачем, набором хімічних реактивів та ін.), призначеними для провадження досліджень різноманітних слідів безпосередньо на місці події. Розвиток криміналістики, судової медицини та інших суміжних наук забезпечує можливість застосування у провадженні експрес-досліджень таких науково-технічних методів, як люмінесцентний аналіз, рефрактометрія, рентгеноструктурний аналіз.

Зусиллями вчених здійснено розробки і намічено шляхи впровадження у слідчу практику нового методу отримання спектральної інформації безпосередньо з тіла людини за допомогою методу багатократного порушеного повного внутрішнього відбитка (відомого під російською аббревіатурою МНПВО). Метод не є деструктивним – він є достатньо ефективним при дослідженні слідів, що невіддільні від носіїв і схильні до швидкого стирання, знищення або зникнення. Метод дозволяє здійснювати якісний та оперативний спектральний аналіз різноманітних слідів-нашарувань: кіптяви, залишків наркотичних речовин, барвників, спеціальних хімічних речовин (СХР) та інших невіддільних від тіла людини джерел інформації.

Для провадження різноманітних досліджень успішно застосовуються дослідження в інфрачервоних променях, мікроскопічні дослідження структури у відбитому світлі, методи мікрокристалоскопії, кольорових краплинних реакцій хемілюмінесценції та ін. Відомими є експерименти щодо впровадження телевізійної мікроскопії та відеотехніки для експресного виявлення мікросубстанцій біологічного походження. За допомогою мікроскопа і долученої відеокамери виявлялися і досліджувалися сперматозоїди та інші мікросубстанції.

У слідчій практиці все більш ефективно використовується *люмінол* і метод хемілюмінесценції для виявлення латентних слідів крові на текстильних тканинах. Для цього готується розчин 5 г кальцинованої соди, 0,1 г люмінолу і 10 мл 30%-го перекису водню на 1000 мл дистильованої води, який при нанесенні на залишки крові дає блакитне забарвлення. Наявність слідів крові може бути встановлено і за допомогою бензидину, який реагує на мікрровключення крові десятирічної давності.

Розроблений на основі даного методу *реактив Воскобойникова* (1 частина бензидину, 4 частини перекису барію і 10 частин лимонної кислоти) розчиняється в 10 мл дистильованої води і наноситься на ймовірний об'єкт. При нанесенні на мікрровключення крові з'являється блакитне забарвлення, а при взаємодії з пото-жировими слідами пальців рук або інших частин тіла – синьо-зелене.

На даний час усе більш активно впроваджується в слідчу практику новий метод виявлення крові за допомогою *гемофану*. Це діагностичні смужки, що дають позитивну реакцію на гемоглобін. Їх використання дозволяє виявити і діагностувати наявність слідів крові 14-річної давності. Синьо-зелене забарвлення зони індикації означає позитивну реакцію на гемоглобін.

Методи і засоби позаекспертних досліджень повинні відповідати вимогам етичності, безпеки, експресності і забезпечувати достовірність отримуваних відомостей, а також цілість досліджуваних об'єктів і їхніх доказових властивостей, що виступає важливою гарантією встановлення об'єктивної істини у справі, забезпечує можливість ефективного використання виявлених слідів у кримінально-процесуальному доказуванні. У першу чергу повинні застосовуватися фізичні, переважно оптичні методи, використання яких не пов'язане із псуванням або пошкодженням досліджуваних об'єктів (мікроскопія, дослідження в інфрачервоних або ультрафіолетових променях, рентгеноскопія та ін.). Водночас якщо від виявлених матеріальних об'єктів без якоїсь шкоди для їх наступного експертного дослідження можливо відокремити певну частину речовини, то її експресне дослідження може провадитися будь-якими, у тому числі й деструктивними методами. Головний принцип у їх доборі – від простого, доступного і найменш деструктивного до складного і деструктивного.

Для експресного мас-спектрального аналізу можуть використовуватися такі сучасні науково-технічні засоби, як прилад “ЭМАЛ” (мас-аналізатор з лазерним джерелом іонів), що випускається Сумським заводом електронних мікроскопів, або установка “ЛМА” (лазерний мікроспектральний аналізатор) виробництва Німеччини. Дані прилади мають унікальні можливості. Застосування потужного лазерного джерела іонів дозволяє здійснювати дослідження практично всіх твердих речовин при 100%-ній іонізації, забезпечує високу точність аналізу, надає можливість визначати якісні та кількісні характеристики мікроелементного складу різноманітних слідів-речовин. Мас-спектральний аналіз за допомогою приладів “ЭМАЛ” та “ЛМА” забезпечує цілість досліджуваних зразків і швидкість дослідження. Аналіз здійснюється в межах 10 хвилин, що дозволяє швидко отримати необхідну інформацію і використовувати її в розкритті злочинів. Зазначені прилади дозволяють підвищити результативність експрес-досліджень різноманітних речових джерел інформації.

Виникнення і постійне розширення такої нової форми роботи з речовими доказами, як позаекспертні дослідження, постійний розвиток науково-технічних методів і засобів таких досліджень, усе більш зростаюче їхнє значення у розкритті і розслідуванні злочинів поряд з наявними помилками при використанні результатів таких досліджень у розслідуванні злочинів обумовлюють необхідність розгляду правових проблем їх провадження.

Відразу зауважимо, що здійснення будь-яких негласних заходів у рамках слідчих дій, у тому числі і здійснення попередніх досліджень або інших маніпуляцій з речовими доказами «у рамках огляду місця події», потаємно від понятих та інших учасників слідчої дії – неприпустима «розкіш». Це все рівно, що здійснювати негласну роботу зі свідками у ході їх допиту. Негласна, здійснювана поза правовим полем робота з речовими доказами по кримінальній справі є неприпустимою. Вона може викликати сумніви щодо незмінності доказових властивостей матеріальних слідів злочину і врешті-решт – до сумнівів з питання про доброякісність речових доказів, використовуваних у судочинстві, де, як відомо, усі сумніви тлумачаться і вирішуються на користь обвинувачуваного.

Дослідження речових джерел доказової інформації, що згодом матимуть значення речових доказів у кримінальній справі, на наш погляд, ні за яких умов не слід виводити за правове поле, здійснювати негласно, поза юридичною формою і без фіксації ходу і результатів таких досліджень у юридичних документах.

Позаекспертні дослідження можуть бути розділені на дві групи: процесуальні, здійснювані в рамках слідчих дій поза експертизою, і непроцесуальні, тобто здійснювані поза кримінальним процесом, наприклад, до початку кримінально-процесуальної діяльності з метою виявлення злочину.

Непроцесуальні позаекспертні дослідження часто здійснюються в рамках оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до пп. 4.1–4.6 Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України (наказ МВС України № 683 від 30.08.99 р.) підставою для проведення таких досліджень є письмове завдання начальника оперативно-розшукового підрозділу. При цьому «..при провадженні дослідження застосовуються тільки ті методи, що не змінюють зовнішній вигляд і властивості об'єктів дослідження, не спричиняють їх втрату і не виключають можливості наступного експертного дослідження» (п. 5.3.4 Настанови).

Безумовно, що хід і результати таких досліджень повинні документуватися. Фіксація обставин дослідження потенційних речових доказів у документах дозволяє здійснити перевірку як цілісності доказових властивостей досліджуваних слідів, так і достовірності отриманих при їх дослідженні фактичних даних. Найважливішим принципом доказового права є вимога достовірності, а отже, перевірності фактичних даних. Ця вимога має універсальний характер, тому що поширюється на всі види доказів. Не випадково пп. 4.6 і 5.3.6 Настанови вказують, щоб результати дослідження оформлялися довідкою, яка підписується експертом, що проводив дослідження.

Поряд з цим у п. 5.3.6 Настанови йдеться про те, що у випадках, коли дослідження є неможливим без застосування методик, що змінюють зовнішній вигляд об'єктів дослідження, додатково фіксується і фотографується початковий їхній стан, подається виклад процесу дослідження із вказуванням методик, що застосовувалися, і криміналістичних засобів, опис виявлених ознак і результатів їх оцінки, а також указується характер зроблених змін і кількість витраченого

матеріалу. Подібного роду фіксація ходу і результатів дослідження має доцільність за умови, що самий такий документ буде долучений до справи, може бути оцінений і використаний як експертом, так і іншими учасниками процесу. З іншого боку, подібна довідка мало чим відрізняється від висновку експерта.

Згідно з п. 42 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України 08.10.99 р. № 53/5 (див. Офіційний вісник України. 1998. № 46. с.171) результати дослідження викладається у висновку досліджень спеціаліста із зазначенням спеціалізації останнього.

Висновок дослідження спеціаліста складається за формою висновку експертизи за такими винятками:

- особа, яка проводить дослідження, іменується не експертом, а спеціалістом;

- у вступній частині висновку дослідження зазначається, хто і коли звернувся до установи з проханням провести дослідження;

- не робиться запис, який стосується відповідальності особи, яка проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку .

На наш погляд, такому документу не варто надавати конфіденційного характеру, як це мало місце в недалекому минулому, а навпаки, він має долучатися до кримінальної справи і може мати значення доказу, зазначеного у ст.83 КПК України.

Основний недолік такого засобу фіксації проведених досліджень предметів і документів полягає в тому, що в подібних довідках можуть фіксуватися висновки знаючої особи за результатами проведеного нею дослідження, проте така особа не попереджується про відповідальність за дачу явно помилкового висновку. Вважається, що така конструкція має штучний характер.

З одного боку, оскільки дослідженням піддаються об'єкти, які мають статус речових доказів або які можуть мати такий статус згодом, то попередні дослідження даних об'єктів не повинні мати негласний характер. Вони повинні здійснюватися в рамках правової форми, що гарантує надійність дослідження, слухність висновків, цілість досліджуваного доказу. У цьому контексті фіксація і посвідчення ходу і результатів будь-яких досліджень має обов'язковий та універсальний характер.

З іншого боку, швидкість дослідження може бути забезпечена й у рамках експертизи. Тут багато що залежить від процесуальної форми призначення і провадження експертиз.

Стаття 1 Закону України “Про судову експертизу” визначає: “Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, що знаходиться у провадження органів дізнання, попереднього слідства або суду”.

Парадокс полягає в тому, що ставлячи перед органами дізнання завдання виявлення ознак злочину (ст.103 КПК України), закон дотепер не визначив правову форму використання спеціальних знань осіб при виявленні злочинів. Пункт 2 ст.8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, наприклад, надає право оперативним підрозділам робити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності. Проте в якому порядку їх досліджувати – неясно. Водночас, при здійсненні контрольної закупки можуть бути вилучені продукти, дослідження яких має невідкладний і неповторний характер. Невідкладність і неповторність багатьох досліджень, здійснюваних на етапі виявлення злочинів, визначає необхідність забезпечення надійності їх фіксації.

Варто надати органам оперативно-пошукової юрисдикції право призначати провадження експертизи як до порушення кримінальної справи, так і до початку кримінального процесу – при здійсненні оперативно-розшукових заходів. Форма досліджень матеріальних об’єктів має бути універсальною і єдиною для будь-якого етапу боротьби зі злочинністю. Єдність форми визначається єдністю змісту і методів дослідження. Оскільки методологія попередніх досліджень не має істотних розходжень з методологією експертних досліджень, то і форми таких досліджень мусять співпадати.

Поряд з цим, на наш погляд, необхідно дещо спростити й удосконалити процесуальну форму провадження експертизи. Вона повинна забезпечувати як достовірність, так і оперативність досліджень будь-яких матеріальних об’єктів на будь-яких стадіях.

Зміст такої пропозиції полягає в наступному: слідчий призначає експертизу окремою письмовою вимогою, бо детально розроблені її формалізовані бланки набагато спрощують цю роботу, практично

зводячи її до формулювання питань експерту; експерт викладає у своєму висновку результати досліджень (висновки), а опис застосовуваних методів і ходу проведеного дослідження дається лише тоді, коли саме дослідження спричинило знищення доказових матеріалів, а також на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду або клопотання потерпілого, підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного і захисника. Використання такої спрощеної форми експертизи має обмежуватися ситуаціями, коли експертне дослідження не пов'язане зі знищенням доказів (досліджуваних об'єктів), а слідча обстановка зумовлює необхідність експресного проведення досліджень.

Фіксація будь-яких досліджень, на якому б етапі вони не проводилися, має доцільний і необхідний, а також відповідний розпорядженням правових норм характер. Значна частина досліджень може здійснюватися в рамках експертизи і фіксуватися у висновках експертиз. У разі неможливості забезпечити провадження експертизи (юридичної недозволеності, наявності правового «не можна») хід і результати проведених досліджень можуть відображатися в окремих актах (довідках), що повинні долучатися до кримінальної справи і можуть мати значення доказів.

Якою ж є природа і значення, а також який встановлено порядок фіксації досліджень, здійснюваних у процесі провадження слідчих дій?

У розгляді даної проблеми ми виходимо з тези про те, що все, що робиться в ході процесуальних дій, має процесуально-правову природу і мусить відбиватися в процесуальних документах. Ніяка негласна робота з речовими доказами в процесі огляду місця події або іншої слідчої дії є неприпустимою, так само як неприпустимим є непроцесуальне документування яких-небудь досліджень, здійснюваних у ході слідчої дії.

Будь-яка робота з джерелами доказової інформації повинна здійснюватися гласно і фіксуватися процесуальними засобами. Фіксація має бути повною, всебічною і безперервною починаючи з виявлення матеріального об'єкта, що має доказове значення, і закінчуючи його дослідженням. Інакше немає гарантій того, що доказові властивості вилученого предмета збережені в незмінності, а самий предмет може

слугувати джерелом достовірної інформації і засобом встановлення об'єктивної істини.

Можливість і необхідність активного дослідження матеріальних слідів злочину в процесі провадження слідчих дій впливає із змісту закону. Так, наприклад, ст.190 КПК України визначає, що метою огляду місця події є не тільки виявлення слідів злочину, але й «з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, що мають значення для справи».

У відповідності зі ст.91 КПК України у ході огляду можуть здійснюватися вимірювання. Вони являють собою метод пізнання, змістом якого є встановлення чисельного співвідношення між вимірюваними об'єктами (процесами) і мірою, прийнятою за масштаб виміру. Вимірювання так чи інакше має дослідницький характер, а його результат являє собою не що інше, як вивідне знання. Саме вимірювання може здійснюватися з використанням складних технічних засобів (мікроскопів, інтерферометрів тощо), а часом потребує застосування спеціальних знань. Отже, передбачаючи можливість використання даного методу при огляді, закон тим самим припускає можливість застосування дослідницьких методів у ході слідчих дій і фіксації отриманих висновків у протоколах.

Стаття 195 КПК України вказує, що в протоколах слідчих дій описується все, що було виявлено, у тій послідовності, у якій це відбувалося, і в тому ж вигляді, в якому спостерігалось під час проведення дії.

Водночас фіксовані в протоколах оглядів, обшуків, упізнань і багатьох інших слідчих дій фактичні дані засвідчуються підписами понятих. Тут закладено протиріччя між необхідністю фіксації в протоколах слідчих дій всієї отриманої інформації і реальною можливістю її посвідчення, оскільки дослідження матеріальних слідів злочину можуть провадитися з використанням спеціальних знань, за методикою, що не завжди може бути зрозумілою для понятих, а результати таких досліджень інколи потребують спеціального розшифрування. Хід досліджень, у процесі яких застосовуються спеціальні знання і різноманітні сучасні науково-технічні засоби, не завжди може контролюватися понятими, а результати таких досліджень не завжди є доступними для безпосереднього сприйняття. Усе, що відбивається в протоколах слідчих дій, які засвідчуються підписами понятих, має бути сприймане понятими.

Щодо цього Д.А. Турчин пропонує передбачити в протоколі огляду місця події самостійний розділ під назвою «Дослідницька частина протоколу», який би не підписувався понятими і в якому відбивалися б дослідження матеріальних об'єктів, проведені із застосуванням спеціальних знань.

На наш погляд, на сьогодні є всі передумови для встановлення поряд з оглядом місця події такої нової форми отримання доказів, як дослідження місця події, здійснювана спеціалістом-криміналістом (групою спеціалістів) без притягнення понятих.

Подібний підхід є прийнятним для законодавця стосовно обстеження тіла людини. Стаття 193 КПК України визначає: «Якщо необхідно провести судово-медичне освідчування обвинуваченого..., таке освідчування за вказівкою слідчого проводить судово-медичний експерт або лікар».

Чи є можливим такий підхід стосовно дослідження місця події? Можливим, але лише за умови, що спеціаліст, який робитиме дослідження місця події, повинен бути максимально незалежним як від слідчого, так і від органів оперативно-пошукової юрисдикції. Отже, ст. 191 КПК України може бути доповнена таким положенням:

«У випадках, коли при дослідженні місця події виникає необхідність застосування спеціальних знань, слідчий може доручити провадження відповідної слідчої дії спеціалісту або групі спеціалістів. Особи, яким доручено проведення слідчої дії, несуть усю відповідальність за всебічність, повноту і об'єктивність її проведення. За результатами його здійснення складається протокол дослідження місця події».

Поряд з цим у ст.196 КПК України можна було б викласти таке положення:

«Прискорений порядок призначення експертизи й оформлення висновку експерта може застосовуватися у випадках, коли необхідне швидке і невідкладне проведення експертизи, а сама експертиза не пов'язана зі знищенням досліджуваних доказів. Порядок провадження експертизи в цьому випадку визначається правилами чинного Кодексу за такими винятками:

- експертиза може призначатися окремою письмовою вимогою слідчого, органу дізнання, прокурора або суду;
- у висновку експерта опис процесу дослідження не викладається.

Експерт зобов'язаний надати описову частину дослідження на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, клопотання потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, підсудного або захисника, а також у випадках, якщо в ході дослідження досліджувані матеріали були знищені або зазнали істотних змін».

Реалізація цих пропозицій, на нашу думку, дозволить оптимізувати роботу слідчих та експертно-криміналістичних підрозділів, зробити їхню діяльність більш ефективною, цілеспрямованою і результативною, прискорити провадження попереднього слідства й удосконалити процес встановлення об'єктивної істини по кримінальній справі, усунути зайве дублювання.

1.5. ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Висновок експерта — це процесуальний документ, в якому викладаються підстави проведення експертизи, хід та результати експертного дослідження. Висновок експерта є одним із джерел судових доказів. Зміст висновку експерта визначається ст.200 КПК України.

Висновок експерта, як вже зазначалося, складається з трьох частин: вступної, дослідної та заключної. У вступній частині вказується підстава для проведення експертизи, ким, де і коли вона була проведена, які питання були поставлені для вирішення експертом і які матеріали йому для цього були надані. У дослідницькій частині експерт описує процес експертного дослідження, огляд наданих для дослідження матеріалів, попереднє дослідження об'єктів, їх аналіз, детальне дослідження об'єктів, синтез фактів, що були в його розпорядженні, проведення експертного експерименту. Тут же викладається процес формування висновків експерта, його твердження з приводу встановлених фактів. Висновки являють собою підсумкову частину висновку, в якій коротко і в чіткій послідовності даються відповіді на запитання слідчого.

Висновок експерта не має переваг перед іншими доказами. Корені погляду на експертизу, як на «особливий» доказ, сягають теорії, яка визнавала експерта науковим суддею. Л. Владимиров писав, що судді не можуть критично ставитися до експертизи, для розуміння підстави якої треба кілька років наукових занять. Їм залишається тільки йти слідом за авторитетною вказівкою експертів. Суд є самостійним у виборі

експертів. Але оскільки останні є виборними, суддя йде слідом за ними, як сліпий за своїм поводитирем*.

Та обставина, що висновки експерта обґрунтовані дослідженнями, проведеними із застосуванням наукових, технічних або інших спеціальних знань, не виключає можливості та необхідності їх оцінки слідчим і судом у повному обсязі. Характер виду доказу, який розглядається, не може бути підставою для некритичного до нього ставлення, надання йому особливої доказової сили. Відповідно до ст. 75 КПК «...висновок експерта для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku».

Як і будь-який доказ, висновок експерта підлягає оцінці. Оцінка висновку експерта проводиться за загальними правилами оцінки доказів (ст. 67 КПК). Одна з особливостей оцінки висновку експерта – необхідність спеціального мотивування підстав, за якими відкидається висновок.

Оцінка висновку експерта є складною розумовою діяльністю, яка включає:

- 1) аналіз дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи;
- 2) визначення відповідності висновку експерта завданню;
- 3) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта;
- 4) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним по справі доказам;
- 5) перевірку належності до справи даних, які містяться у висновку. Слід мати на увазі, що встановлені суперечності між висновком експерта та іншими даними по справі ще не свідчать про достовірність висновку. Суперечливі дані підлягають новій оцінці, у ході якої можуть бути встановлені погрішності у результатах огляду місця події або обшуку, помилки у показаннях свідків або потерпілих та ін.

У результаті оцінки висновку експерта слідчий (суд) може прийняти одне з таких рішень:

- 1) визнати висновок експерта доброякісним, повним та обґрунтованим, таким, що має значення для справи, і включити його до

* Див.: *Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. СПб., 1910. с.197–198.*

числа інших джерел доказів і використовувати при доведенні обставин справи;

2) визнати неповним або недостатньо ясним і, якщо при допиті експерта не було можливості усунути неясність, призначити додаткову експертизу;

3) визнати висновок експерта таким, що суперечить матеріалам справи, необґрунтованим або сумнівним щодо його правильності та при необхідності призначити повторну експертизу або провести інші слідчі дії з метою перевірки результатів експертизи.

Дієвим засобом перевірки й оцінки висновку експерта є його допит відповідно до ст.201 КПК України. Предметом допиту експерта є роз'яснення або уточнення даного ним висновку. Для роз'яснення і доповнення висновку експерта допитують в усіх випадках, якщо немає необхідності у проведенні додаткового дослідження, тобто якщо відсутні підстави для призначення додаткової або повторної експертизи. Допит експерта спрямований на роз'яснення термінології, окремих формулювань, з'ясування методу дослідження, уточнення компетенції слідчого, пояснення розбіжностей між обсягом поставлених питань і висновками експерта, на з'ясування протиріч між висновком експерта та іншими наявними у справі доказами, на виявлення причини різноманітних висновків експертів, якщо дослідження проводилося комісійно.

Допит експерта в суді у порівнянні з його допитом на попередньому слідстві має деякі особливості.

По-перше, у судовому засіданні роль експерта є більш активною, ніж на попередньому слідстві. Він ознайомлюється з матеріалами справи, що належать до предмета експертизи; заявляє клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; за рішенням головуєчого на судовому засіданні може задавати запитання підсудному, потерпілому і свідкам про обставини, що мають значення для дачі висновку. Але участь експерта в дослідженні доказів завжди є обмеженою предметом експертизи.

По-друге, на попередньому слідстві експерта допитує, як правило, один слідчий, у судовому засіданні – судді й учасники судового процесу. Запитання експерту ставляться в тій же послідовності, що й підсудному та свідкам, тобто спочатку задають запитання судді, а потім – обвинувач, потерпілий, цивільний позивач, цивільний

відповідач та їхні представники, захисник і підсудний. Зважаючи на те що експерта можуть допитувати декілька людей, можливим є перехресний допит. Якщо експертиза проводилася декількома експертами, що дійшли єдиного висновку, допиту підлягають не всі, а один з них – на розсуд суду і попередньої домовленості експертів між собою. У випадку розбіжностей між висновками експертів кожний з них може бути підданий допиту для роз'яснення й уточнення зроблених ними висновків.

По-третє, при процесуальному оформленні показань експерта в суді окремий протокол, в якому вони були б записані (як це робиться на попередньому слідстві), не складається. Показання експерта заносяться до протоколу судового засідання нарівні з показаннями інших осіб, допитаних у судовому засіданні.

1.6. СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ

У відповідності зі ст.7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби. До них належать:

- науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства охорони здоров'я України;
- науково-дослідні та експертно-криміналістичні управління (відділи, відділення, групи) Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України та Служби безпеки України.

Можливість призначення, проведення судової експертизи в установах державної судової експертизи не виключає права учасників процесу клопотатися про її проведення в іншій установі або про призначення в якості експерта будь-якої іншої особи, що володіє необхідними для цього знаннями.

Судово-експертна діяльність може здійснюватися також на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), громадянами за разовими договорами (див.: додаток 4). Порядок

проведення експертизи поза експертними установами визначений у ст.196 КПК України.

У системі Міністерства юстиції України функціонують науково-дослідні інститути судових експертиз (НДІСЕ) (див.: Додаток 3): Київський з філіями у Тернополі та Житомирі, Харківський з філіями у Дніпропетровську та Сімферополі, Одеський з філіями у Миколаєві та Кіровограді, Львівський і Донецький, в яких провадяться практично всі види (крім медичних) експертних досліджень при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних і цивільних справ.

Наприклад, у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. проф. М.С. Бокаріуса діють лабораторії, в яких проводяться такі дослідження: а) судово-почеркознавчі та комп'ютерні; б) судово-трасологічні, балістичні та технічні дослідження документів; в) криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів, біологічні дослідження; г) судово-автотехнічні; г) судово-товарознавчі; д) судові будівельно-технічні, будівельно-пожежні; е) судово-економічні.

Найбільш розгалужену систему судово-експертних установ має Міністерство внутрішніх справ України, де створено мережу обласних, міських і районних експертно-криміналістичних служб, в яких проводяться різні види експертиз, у тому числі: дактилоскопічна; трасологічна, почеркознавча, технічного дослідження документів, експертиза матеріалів, речовин і виробів, балістична, дослідження холодної зброї, портретна (ототожнення особи за ознаками зовнішності), біологічна, експертиза харчових продуктів, ґрунтознавча, ботанічна, автотехнічна, пожежно-технічна, вибухо-технічна, фоноскопична, дослідження аудіо- і відеозаписів, судово-бухгалтерська, фототехнічна.

Поряд з традиційними експертизами в експертних установах МВС України згідно з Наказом № 682 від 30.08.99 р. проводяться експертизи:

– волосся людини та тварин, продуктів харчування, судово-медична імунологія, судово-медична цитологія, судово-медична молекулярна біологія, мінералознавча експертиза та деякі інші дослідження.

У центральному апараті Міністерства внутрішніх справ на правах самостійного підрозділу створено Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (ДНДЕКЦ). Служби

криміналістичних досліджень включають лабораторії з провадження трасологічних, балістичних і дактилоскопічних експертиз, судової фотографії і портретної ідентифікації, фоноскопичних досліджень, а також документів, грошових знаків і почерку. Служби спеціальних досліджень проводять технічні, біологічні, автотехнічні, фізико-хімічні експертизи, досліджують мікрооб'єкти. Служба біологічних досліджень включає лабораторії генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії) та одорології, проводить експертизи крові, волосся людини і тварин. Служба хімічних досліджень займається нафтопродуктами, пально-мастильними матеріалами, волокнистими матеріалами і виробами з них, а також проводить експертизи харчових продуктів.

На відповідні служби покладено обов'язок ведення обліків, картотек і колекцій, в тому числі дактилоскопічного характеру – сліди рук, вилучені з місць нерозкритих злочинів; кулегільзотека (набої, кулі, гільзи, вилучені з місць нерозкритих злочинів), добровільно зданої, виданої та знайденої зброї; картотеки підроблених грошових знаків і документів, виявлених на території України, підроблених водійських посвідчень; колекція бланкової продукції, що знаходиться в обігу у населення країни; інформаційно-довідкові колекції металевих сплавів, лікарських препаратів, пально-мастильних матеріалів, волокон, боєприпасів і вибухових речовин.

В обласних управліннях внутрішніх справ створено науково-дослідні експертно-криміналістичні відділи, а в міських та районних органах міліції – експертно-криміналістичні відділення, лабораторії і групи. В усіх експертно-криміналістичних відділах проводяться традиційні криміналістичні, хімічні дослідження, а також дослідження харчових продуктів. У деяких відділах розпочато провадження автотехнічних і біологічних експертиз.

Розгалужену систему експертних установ має Міністерство охорони здоров'я України, де зосереджено судово-медичні та судово-психіатричні установи.

Систему судово-медичної служби України складають:

- Головне бюро судово-медичної експертизи України;
- Республіканське бюро судово-медичної експертизи Автономної республіки Крим ;

- бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій.

У складі бюро мають бути:

- відділ судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб;
- відділ судово-медичної експертизи трупів;
- відділ судово-медичної експертизи речових доказів в якому функціонують лабораторії судово-медичної гістології, судово-медичної імунології, судово-медичної криміналістики, судово-медичної токсикології, судово-медичної цитології;
- відділ комісійних судово-медичних експертиз.

Порядок організації і проведення цих експертиз додатково регламентується Законом України “Про охорону здоров'я” та “Положенням про бюро судово-медичної експертизи”. Діяльністю всієї служби керує Головний державний судово-медичний експерт України, який одночасно є начальником бюро Державної судово-медичної експертизи. Він призначається і звільняється з посади міністром охорони здоров'я.

Судово-медичні експертизи проводяться також співробітниками кафедр судової медицини вищих медичних навчальних закладів.

У системі Міністерства охорони здоров'я проваджуються також судово-психіатричні експертизи. При цьому стаціонарні експертизи проводяться в психіатричних установах. Судово-психіатрична експертиза на досудовому слідстві проводиться у стаціонарі та амбулаторно. При проведенні стаціонарної експертизи підозрюваного або обвинуваченого, що не тримається під вартою, а також інших осіб, стосовно яких вирішується питання про дієздатність, поміщення їх у лікувально-психіатричний заклад провадиться тільки з санкції прокурора або за рішенням суду.

Міністерство оборони України має самостійну судово-медичну лабораторію, що входить до складу медичної служби МО і перебуває в адміністративному підпорядкуванні начальника медслужби цього міністерства. Начальник судово-медичної лабораторії Збройних Сил України одночасно є і Головним судово-медичним експертом Збройних Сил України. На судово-медичну лабораторію Міністерства оборони покладається проведення конкретних експертних досліджень

на завдання судово-слідчих органів по кримінальних справах, порушених по відношенню до військовослужбовців. У ній проводяться експертні дослідження трупів і живих осіб, криміналістичні експертизи речових доказів, судово-хімічні і судово-біологічні дослідження.

Система експертних установ Служби безпеки України будується за принципом адміністративно-територіального поділу країни. До центрального апарату СБУ входить науково-експертний криміналістичний відділ з відділеннями криміналістичних експертиз і криміналістичної техніки у м. Києві, в обласних центрах – криміналістичні групи, а в райцентрах – криміналістичні лабораторії. Спеціалісти експертної служби СБУ проводять традиційні криміналістичні експертизи. У тих випадках, коли експерти даної служби не мають права на проведення конкретного виду експертизи, її проводять спеціалісти Науково-дослідного інституту судової експертизи або експерти системи МВС.

Прокуратура України своєї відомчої експертної служби не має. Проте в центральному апараті та областях передбачено штатні посади прокурорів-криміналістів, функціональний обов'язок яких – надавати слідчим прокуратури криміналістичну допомогу у проведенні слідчих дій, вести аналітичну й облікову роботу, сприяти впровадженню технічних засобів і тактичних прийомів у процес розслідування злочинів.

Розділ II. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕКСПЕРТИЗ

2.1. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ

Криміналістичні експертизи – експертизи, які проваджуються фахівцями в галузі криміналістики. *Криміналістика* – наука, яка вивчає засоби і методи встановлення істини, виходячи із слідів злочину. Іншими словами, це наука про злочини, сліди злочинів та їх взаємозв'язок. Сліди

злочинів поділяють на сліди-відображення, сліди-предмети та сліди-речовини.

Головним завданням криміналістичної експертизи є ідентифікація, встановлення тотожності осіб та предметів і речовин по їх слідах. Відповідно об'єкти експертного дослідження поділяють на ідентифіковані та ідентифікуючі. Поряд з цим з допомогою криміналістичної експертизи встановлюється групова належність об'єктів та вирішуються діагностичні завдання.

Для провадження криміналістичних експертиз широко застосовуються сучасні науково-технічні методи і засоби. На сучасному етапі в криміналістичних експертизах використовуються газові хроматографи, мас-спектрометри, рентенофлуоресцентні аналізатори, рефрактометри, ампліфікатори та інші технічні засоби.

Криміналістична експертиза, узагальнюючи і накопичуючи досягнення хімії, фізики, біології, медицини та знання, здобуті фахівцями багатьох інших наук, стає все більш природничою, комплексною та універсальною; її методологія поповнюється досягненнями інших наук і ґносеологічно є найбільш уподібненою до методики розслідування злочинів. Все це робить її найпоширенішою експертизою у слідчій практиці.

До криміналістичної експертизи належать такі види експертиз:

- почеркознавча;
- авторознавча;
- технічна експертиза документів;
- фототехнічна;
- технічна експертиза матеріалів і засобів відео- та звукозапису;
- портретна;
- трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним заподіянням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи);
 - балістична; вибухових пристроїв;
 - вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу);
 - матеріалів і речовин (волокон і волокнистих матеріалів; лакофарбових матеріалів і покриттів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; наркотичних засобів і сильнодіючих речовин; рідин, що містять спирт; металів і сплавів; полімерів, пластмаси та скла).

Поряд з такими традиційними експертизами в науково-дослідних експертно-криміналістичних установах МВС України проводяться експертизи:

- волосся людини та тварин;
- продуктів харчування;
- судово-медична імунологія;
- судово-медична цитологія;
- судово-медична молекулярна біологія. Застосування методу генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії) дозволяє ідентифікувати особу по таких слідах, як залишки крові, сперми, фрагменти тканин тіла. Сучасні методи дослідження дають змогу встановити походження волосся від конкретної людини, що розширює і поглиблює доказові можливості криміналістичної експертизи.

2.1.1. Почеркознавча експертиза

Об'єктами почеркознавчої експертизи є листи, документи та інші письмові матеріали (див.: Додаток 1).

Завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту та вирішення деяких неідентифікаційних завдань: встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком. Вважаємо, що в рамках цієї експертизи можуть вирішуватись питання діагностики особливостей характеру виконавця рукописного тексту.

Для проведення експертизи експертові необхідно надати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (підписів) особи, що ідентифікується.

Вільними зразками є рукописи і підписи особи, яка ідентифікується, виконані до порушення кримінальної (заведення цивільної чи арбітражної) справи і не пов'язані з нею; *умовно-вільними* – зразки, які виконані у зв'язку з цією справою, але не для експертизи; *експериментальними* – виконані на завдання слідчого (судді) спеціально для даної експертизи.

Вільні зразки по можливості повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання (бажано в межах одного року), за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (накладні, відомості та ін.), за його змістом та цільовим призначенням.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід по можливості надати вільні зразки аналогічного характеру.

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому етапі особа, яка ідентифікується, виконує написання тексту на тему, пов'язану з розслідуванням справи, у звичайних умовах (сидячи за столом, звичайним письмовим приладдям письма, при нормальному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, взяті з рукопису, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, в яких виконувався рукопис, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи та ін.), таким самим письмовим приладдям та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що і документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу.

Після нанесення 5–10 експериментальних підписів аркуші паперу слід поміняти.

Переписування з документа, що досліджується, або з машинописного (друкарського) тексту не допускається.

Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менш як на 5 аркушах. Чим коротшим є досліджуваний текст, тим більше потрібно зразків. Вільні зразки підпису надаються по можливості не менш ніж на 10 документах, експериментальні – в кількості не менше 20 зразків підписів.

Якщо необхідно встановити, чи не виконано підпис від імені певної особи іншою особою, надаються зразки підписів обох осіб. При цьому

додатково відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше ніж на 5 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються зразків, було неможливо, про це слід вказати в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Завданням почеркознавчої експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Особою якої статі виконано відповідний документ (рукопис)?
- 2) Чи виконано рукопис певною особою?
- 3) Чи виконані декілька рукописів однією особою?
- 4) Скільки часу минуло з моменту виконання рукопису?
- 5) Чи не виконано рукопис навмисно зміненим почерком?
- 6) Чи не виконано рукопис у незвичайних умовах?
- 7) Чи не знаходилась особа, яка виконала рукопис, у незвичайному стані?
- 8) Чи не володіє особа, яка виконала рукопис, навичками написання спеціальними шрифтами?
- 9) До якої групи за віком належить виконавець рукопису? Яким є вік виконавця рукопису?
- 10) Чи весь рукописний текст виконано у даному документі одночасно?
- 11) Якою рукою (правою або лівою) виконано текст?
- 12) Одним або різними особами виконано тексти всіх досліджуваних документів?

Експертизою підписів вирішуються наступні питання:

- Чи не виконано досліджуваній підпис з імітацією підпису відповідної особи?
- Чи не відтворено підпис на документі з використанням певних технічних засобів?
- Чи не виконано підпис особою, яка значиться в документі?
- Якщо підпис виконано не особою, названою в документі, то чи не виконано його ким-небудь з підозрюваних осіб?
- Чи однією особою виконано декілька підписів від імені вигаданої особи?
- Однією чи різними особами виконано підписи від імені декількох вигаданих осіб?

- Чи не виконано підпис від імені вигаданої особи такою-то особою?
- Ким з підозрюваних чи обвинувачуваних виконано підпис від імені вигаданої особи (декількох вигаданих осіб)?

2.1.2. Авторознавча експертиза

Об'єктами авторознавчої експертизи можуть бути рукописи, тексти, виготовлені технічним способом, або видання.

Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Авторознавчою експертизою можуть також встановлюватись (найчастіше у ймовірній формі) деякі соціально-біографічні риси автора тексту (його рідна мова, рівень освіти, володіння науковим, діловим або іншими функціональними стилями мови тощо).

Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, є можливим, як правило, лише за наявності відносно великого тексту (не менше 500 слів).

Вільні зразки повинні відповідати досліджуваному тексту за мовою, якою його складено, і по можливості також: за часом виконання; за характером документа, виходячи з його призначення і сфери обігу (доповідна записка, особистий лист, скарга тощо); за іншими суттєвими обставинами, які могли впливати на формування ознак письмового мовлення.

Вільні зразки повинні надаватись не менш як на 25 аркушах.

Умовно-вільні зразки надаються як доповнення до вільних, особливо якщо останні не вдалося зібрати в достатньому обсязі.

Експериментальні зразки повинні виконуватись мовою документа, що досліджується.

Спочатку особі, яка ідентифікується, пропонують написати текст на вільно обрану нею тему, але аналогічну досліджуваній за своїм функціональним призначенням (скарга, особистий лист, службовий лист тощо). Після цього відбираються зразки, аналогічні досліджуваному не тільки за своїм функціональним призначенням, але й за темою. Наприклад, пропонують написати скаргу на дії службової особи.

Мінімальний обсяг кожного зразка – 500 слів. Якщо текст зразка виявився меншим за мінімальний, слід відібрати зразки на інші споріднені теми.

Бажаний загальний обсяг експериментальних зразків – 25–30 сторінок тексту.

До постанови (ухвали) про призначення експертизи бажано додавати соціально-біографічну характеристику гаданого автора.

Завданням авторознавчої експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є певна особа автором тексту?
- 2) Чи є певна особа автором декількох різних текстів?
- 3) Чи є у тексті ознаки, які свідчать про соціально-біографічні риси його автора? Якщо є, то про які саме?

2.1.3. Технічна експертиза документів

Об'єктом даної експертизи виступають різні документи.

Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів та експертизу матеріалів документів.

Головною метою технічної експертизи реквізитів документів є:

- Встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів та їх відбитків.
- Встановлення факту і способу внесення змін до документа (підчищення, травлення, дописування, переклеювання фотокарток, літер та ін.).
- Виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабовидимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони виготовлені, не перетворився на попіл.
- Встановлення типу, системи, марки, моделі та інших кваліфікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машини, касові, телеграфні та інші буквено-цифрові апарати), а також ідентифікація цих засобів за відбитками їхніх знаків.
- Ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їхніми відбитками.
- Ідентифікація засобів розмножувальної техніки за їхніми відбитками.
- Ідентифікація компостерних знаків за отворами.
- Ідентифікація приладів письма за штрихами.

- Ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, намалювала і (або) вирізала зображення, за особливостями навичок виконавця.

- Встановлення належності літер певному комплекту шрифту.

- Визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.

Експертизою матеріалів документів встановлюється рід, вид (інша класифікаційна категорія) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, фарба, клейкі речовини та ін.), а також їх спільна родова (групова) належність.

Призначаючи експертизу з метою ідентифікації друкарських засобів, до експертної установи слід надіслати порівняльні матеріали: вільні, а також експериментальні зразки — відбитки, виготовлені за допомогою цих засобів.

Для ідентифікації печаток та штампів експертові направляються експериментальні зразки у вигляді п'яти-шести максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених з різним натисненням та з різною кількістю фарби, або самі печатки та штампи.

Для ідентифікації касових апаратів експериментальні зразки повинні мати всі знаки чека, що досліджується. Як вільні зразки направляються чеки, вибиті на даному апараті і мають якомога більше знаків досліджуваного чека. Важливо, щоб зразки і досліджуваний чек мали якомога менший розрив у часі їх виготовлення.

Для ідентифікації засобів розмножувальної техніки (матриць, стереотипів та ін.) повинні надаватися друкарські форми або виготовлені з їх допомогою експериментальні відбитки не менш як у п'яти примірниках.

До відбору зразків доцільно залучати експерта (спеціаліста).

Завданням технічної експертизи документів є вирішення наступних питань:

а) при дослідженні письмових документів:

- 1) У який спосіб (з використанням набору друкарського шрифту, шляхом малювання тощо) виготовлено дану друкарську форму?
- 2) Чи з одного набору (одного стереотипа, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їхні найменування)?

- 3) Чи вносились до записів документа зміни? Якщо вносилися, то в який спосіб (підчищення, дописування, травлення, переклеювання літер і цифр тощо), і яким є зміст первісних записів?
- 4) Чи не піддавався текст документа підчищенню і якщо так, то які записи (букви, цифри, слова) видалені шляхом підчищення?
- 5) Чи не піддавався текст документа травленню і якщо так, то яким реактивом витравлено текст?
- 6) Що виконано раніше: текст або підпис?
- 7) Що виконано раніше: відтиск печатки або підпис?
- 8) Який з двох пересічних підписів виконано першим?
- 9) Чи написано текст (або підпис, відтиск печатки, штампу) до того, як на документі утворилася складка (лінія згину) або після цього?
- 10) Які речовини (реактиви) використовувалися для зміни документа?
- 11) Чи не застосовувалися для виготовлення документа дані приладдя (олівець, ручка, рейсфедер)?
- 12) Чи не використано для зміни документа таку-то речовину (реактив)?
- 13) Чи переклеювалась у документі фотокартка?
- 14) Чи замінювались у документі (зошиті, книзі) аркуші?
- 15) Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?
- 16) Яким є зміст залитого чорнилом (зафарбованого, забрудненого, вицвілого тощо) тексту (печатки, штампу)?
- 17) Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст (текст, написаний невидимими чорнилами) і якщо є, то який саме?
- 18) Яким є зміст тексту, виконаного за допомогою копіювального паперу, виходячи зі штрихів, що на ньому залишилися?
- 19) Чи є згорілі (розірвані) клаптики паперу частинами якогось документа?
- 20) Якою є природа матеріалів, з яких складався згорілий документ?
- 21) Яким є зміст тексту згорілого (розірваного) документа?
- 22) Яким барвником було виконано текст на згорілому документі?
- 23) Яким є зміст тексту, що відобразився у слідах відтиску на папері?
- 24) Чи не надруковано текст на даній друкарській машині (іншому друкарському засобі)?
- 25) На одній чи на різних друкарських машинах надруковано окремі фрагменти тексту документа (декілька самостійних документів)?

- 26) Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено даний текст?
- 27) Чи нанесено відбиток печатки (штампа) в наданому документі даною печаткою (штампом)?
- 28) Чи не виготовлено наданий відбиток на даному розмножувальному апараті (напр., ксероксі та ін.)?
- 29) Чи не даним компостером зроблено отвір?
- 30) Чи виконано записи даним письмовим приладдям (кульковою ручкою, олівцем тощо)?
- 31) Чи не даною особою надруковано наданий машинописний текст?
- 32) Чи намальовано бланк документа даною особою?
- 33) Чи не вирізано печатку, відбиток якої є на наданому документі, даною особою?
- 34) Чи не є літери, знайдені у даної особи, частиною шрифтової каси (зазначається гарнітура, кегль) даної друкарні?
- 35) Чи не виготовлені (чи не виконані) дані документи (фрагменти документа) в різний час?
- 36) В якій послідовності виконувались фрагменти даного документа (підпис, печатка тощо)?
- 37) До якого роду, виду (іншої класифікаційної категорії) належить матеріал документа (папір, клей, барвна речовина штрихів записів тощо)?
- 38) Чи не написано текст фарбою з даної посудини?
- 39) Чи мають спільну родову (групову) належність матеріали даного примірника друкованої продукції або документа (папір, клей, картон, барвна речовина та ін.) з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира тощо)?
- 40) Чи належать надані аркуші паперу до різних партій випуску?
 - б) При дослідженні грошових знаків, цінних паперів:
 - 1) Чи не є дана грошова купюра (облігація, цінний папір) підробленою і якщо так, то яким засобом вона виготовлена?
 - 2) Чи не застосовувалося для виготовлення певних грошових знаків дане кліше?
 - 3) Чи відповідає даний цінний папір (грошова купюра, облігація, лотерейний білет тощо) чинним нормативам на його виготовлення?

- 4) У який спосіб і з використанням яких технічних засобів виготовлено дану грошову купюру (облігацію, лотерейний білет), інший цінний папір?

2.1.4. Фототехнічна експертиза

Об'єктами даної експертизи виступають фототехнічні засоби та результати їх застосування.

Головною метою фототехнічної експертизи є:

- Ідентифікація знімальної апаратури за негативами, а також апаратури, яка застосовувалась для виготовлення позитивів (збільшувачі, кадрувальні рамки, глянсувальні апарати та ін.).
- Ідентифікація негатива за позитивом.
- Ідентифікація типу (марки) фото- і кіноматеріалів, які застосовуються для зйомки і виготовлення фотознімків і кінофільмів.
- Ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на знімках (негативах).
- Визначення технологічних і технічних характеристик зйомки та виготовлення фотознімків і кінофільмів.
- Визначення розмірних характеристик зображень на фотознімках (кінокадрах) або їх негативах.
- Відновлення первісних зображень на фотознімках.

Завданням фототехнічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи експоновано наданий негатив (обернений позитив) даним фотоапаратом (кінознімальною камерою)?
- 2) Чи зняті кадри наданих негативів (обернених позитивів) тим самим знімальним апаратом?
- 3) Апарат якого типу (моделі) застосовувався для виготовлення даного фотознімка (кінофільму, кінокадрів)?
- 4) Чи виготовлявся даний фотознімок (фотокопія мікрофільму, мікрокартки) за допомогою наданого збільшувача?
- 5) Чи застосовувалась певна апаратура (фотозбільшувач, фотоглянсувальний апарат, різак) при виготовленні даного фотознімка?

- 6) Якого типу фотозбільшувач використовувався для виготовлення даного знімка?
- 7) Чи виготовлено наданий фото- або кінодокумент з даного негатива?
- 8) Чи виготовлені дані знімки з одного негатива?
- 9) Якого типу (марки) фотопапір (кіноплівка, фотоплівка) використовувався для виготовлення даного зображення?
- 10) Чи має спільну родову (групову) належність фотоплівка, що використана для виготовлення даного негатива, та фотоплівка, знайдена в особи, що ідентифікується (за типом, місцем виготовлення, іншими характеристиками)?
- 11) Яке зображення було на вицвілому фотознімку?
- 12) Той самий чи різні предмети (приміщення, ділянки місцевості) зафіксовано на даних фотознімках (кінокадрах)?
- 13) Який вид зйомки використовувався для виготовлення даного фотознімка (натурний, репродукційний, комбінований)?
- 14) Чи виготовлено даний знімок із застосуванням фотомонтажу?
- 15) Який об'єктив застосовувався для зйомки даного об'єкта (нормальний, ширококутний, довгофокусний)?
- 16) З якої відстані знято зафіксований на фотознімку об'єкт?
- 17) При якому освітленні (природному або штучному) проводилась зйомка?
- 18) Чи виготовлено фотознімок з дотриманням технології фотографічних процесів?
- 19) Чи використовувались при виготовленні фотознімка ті чи інші технічні прийоми (глянсування, ретушування, тонування та ін.)?
- 20) Якими є розміри об'єктів, зафіксованих на фотознімку?
- 21) На якій відстані один від одного знаходились два (декілька) зображених на знімку об'єкта?

2.1.5. Експертиза матеріалів та засобів відео- і звукозапису

Об'єктами даної експертизи виступають засоби відео- та звукозапису, а також наслідки їхнього застосування (див.: Додаток 1).

Основною метою технічної експертизи матеріалів та засобів відео- та звукозапису є:

- Ідентифікація засобів відео- та звукозапису (відеомагнітофона, магнітофона, диктофона та ін.), що використовувались для отримання магнітних відео- та фонограм.

- Ідентифікація особи за голосом та мовою на фонограмі.

- Вирішення питань, пов'язаних з технологією виготовлення відео- та фонограм.

- Вирішення питань, пов'язаних зі встановленням особливостей звукового середовища, в якому проводився запис фонограми, та умов запису.

Для ідентифікації засобів відео- та звукозапису на дослідження надається сам засіб (магнітофон, відеомагнітофон, відеокамера, диктофон) та відео- чи фонограма.

Для ідентифікації осіб за мовою чи голосом, записаними на фонограмі, експерту як порівняльні зразки надаються фонограми, на яких їхня мова записана у формі бесіди (допиту, очної ставки тощо).

Фонограма повинна бути без сторонніх звуків чи шумів, з достатнім рівнем запису, виготовлена на якісній апаратурі та матеріалах (відеокасетах, компакт-касетах), що відповідають установленим стандартам, з невеликим терміном використання. Вимова має бути чіткою, розбірливою. Для запису зразків бажано залучати експерта (спеціаліста). Експертові надається також протокол прослуховування фонограм.

Для вирішення неідентифікаційних завдань експертові надається сама фонограма. Для встановлення факту монтажу фонограми вказуються відрізки запису, щодо яких є дані, що вони вмонтовані.

Якщо вирішуються питання, пов'язані з дослідженням ознак звукового середовища, в якому проводився запис, експертові слід надати опис цього середовища, а також експериментальні записи звуків з тих джерел, які створювали звукове середовище, на фоні якого, за припущенням слідчого (суду), проводився досліджуваний запис.

Завданням експертизи матеріалів та засобів відео- і звукозапису є вирішення наступних питань:

- 1) Кому з числа перелічених осіб належать окремі вислови, що містяться на фонограмі?
- 2) Чи є голос, зафіксований на фонограмі, голосом конкретної особи?
- 3) Дана фонограма є оригіналом чи копією?

- 4) Чи провадився запис безперервно?
- 5) Чи зазнавала змін дана фонограма?
- 6) Які є ознаки механічного та електронного монтажу на фонограмі?
- 7) Чи одночасно проводився запис відео- та аудіоінформації на відеофонограмі?
- 8) Чи велась зафіксована на фонограмі розмова по телефону?
- 9) Який номер телефону набирився під час запису?
- 10) Фонограма записана у замкнутому чи відкритому акустичному середовищі?
- 11) Яким було взаєморозташування співбесідників відносно мікрофона?
- 12) Що є джерелом звуків, зафіксованих на фонограмі?
- 13) Чи є джерелом звуку поданий на дослідження конкретний предмет (мається на увазі предмет, який може звучати)?
- 14) Чи походять звуки на поданих фонограмах з одного джерела?
- 15) Якими є тип, модель двигуна, робота якого зафіксована на фонограмі, та чи має він якісь дефекти?
- 16) Записане джерело звуку перебувало в нерухомому стані чи в русі?
- 17) Якою є швидкість руху джерела звуку?
- 18) На даному магнітофоні (відеомагнітофоні, диктофоні) записана відео- чи фонограма?
- 19) На одному чи на різних магнітофонах (диктофонах, відеомагнітофонах) виготовлено дані фонограми (відеофонограми)?
- 20) На одному чи на різних магнітофонах виконані конкретні фрагменти відео- та фонограми?
- 21) На одному чи на різних диктофонах проводився запис фонограми та її стирання на конкретних ділянках?
- 22) Чи використовувався для запису фонограми конкретний технічний засіб (мікрофон, адаптер тощо)?

2.1.6. Портретна експертиза

Об'єктами цього виду дослідження виступають особи та фотокіноматеріали.

Основною метою портретної експертизи є ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом, кінострічкою).

Завданням портретної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Одна чи різні особи зображені на кіноплівках?
- 2) Одна чи різні особи зображені на даних фотознімках?
- 3) Чи зображений на даному фотознімку гр. П.?
- 4) Чи зображений на фотознімку невідомого трупа гр. К.?
- 5) Чи не належить череп, поданий на дослідження, людині, зображеній на фотографіях (рентгенознімках)?
- 6) У одному чи різному віці сфотографована людина на поданих знімках? Який знімок є більш раннім?

2.1.7. Трасологічна експертиза

Існують такі основні види трасологічної експертизи: експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна експертиза), експертиза слідів ніг і взуття людини, слідів ніг (лап) тварини; експертиза слідів знарядь та інструментів, засобів виробництва предметів масового вжитку; експертиза замикальних пристроїв та контрольних засобів; слідів розділу цілого на частини, рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах.

Не виключається можливість проведення трасологічної експертизи за слідами інших слідоутворюючих об'єктів, зокрема зубів (інших частин тіла людини або тварини), різного роду предметів тощо.

Головною метою трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворюючих поверхонь.

Трасологічною експертизою можна також встановлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворюючих об'єктів.

До виявлення слідчим слідоутворюючих об'єктів перед трасологічною експертизою можуть поставати питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів від взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність в цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза)

Головним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами рук (пальців чи долонь), які залишені на місці події.

Перед експертом може ставитись питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації або визначення родової (групової) належності слідоутворюючих об'єктів (див.: Додаток 1).

Експертиза слідів рук вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворюючого об'єкта.

Завданням дактилоскопічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на даному предметі сліди рук та чи придатні вони для ідентифікації або визначення родової (групової) належності?
- 2) Якою рукою (правою чи лівою) і якими пальцями руки залишено сліди?
- 3) Чи залишені сліди рук даною особою?
- 4) Які особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо)?
- 5) Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди?
- 6) В результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо)?
- 7) Чи залишені сліди рук, вилучені в різних місцях, однією особою?

Експертиза слідів ніг та взуття людини

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчів, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації або визначення їх родової (групової) належності?
- 2) Яким є механізм виникнення слідів (чи залишені сліди ніг або взуття при ходьбі, бігу, стоянні)?
- 3) Які особливості має подошва взуття, сліди якого виявлені? Яким є ступінь її зношеності?
- 4) Взуттям якого розміру залишені сліди?
- 5) Різним чи тим самим взуттям залишено сліди, виявлені на місці події?
- 6) Які дефекти й особливості опорно-рухового апарату людини відобразилися в одиничних слідах або в доріжці слідів ніг і взуття?

- 7) Чи не залишені сліди, виявлені на місцях вчинення різних злочинів, тим самим взуттям або тією самою людиною?
- 8) Чи не залишені сліди взуттям, вилученим у підозрюваного (названої особи)?
- 9) Які характерні риси відобразилися в слідах, залишених босими ногами (а також ногами, одягнутими в панчохи або шкарпетки)?
- 10) Чи не залишені сліди ніг конкретною особою, відбитки підошов або відбитки підошви ніг якої подані на дослідження?
- 11) Чи залишені сліди даною особою або шкарпетками, панчохами чи взуттям, вилученими у певної особи?
- 12) Чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), знайдені в різних місцях, однією особою (тими самими шкарпетками, панчохами, взуттям)?
- 13) Взуттям якого виду залишені дані сліди і якими є його характеристики і особливі ознаки?
- 14) Яким є орієнтовний зріст людини, яка залишила сліди?
- 15) Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?

Експертиза слідів ніг (лап) та зубів тварин

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою твариною залишені надані для дослідження сліди ніг (лап)?
- 2) Кроком, риссю чи галопом рухався кінь, що лишив доріжку слідів?
- 3) Якими є форма, розміри, тип і особливості підків коня, сліди яких виявлені?
- 4) Чи не залишені відповідні сліди підковами даного коня?
- 5) Чи є в слідах ознаки, що вказують на особливі прикмети тварини (кульгавість, ушкодження копит, дефекти підків тощо)?
- 6) Чи не даною твариною залишені виявлені сліди?
- 7) Чи не залишені дані сліди ногами (лапами), зубами даної тварини?
- 8) Чи не залишені сліди, знайдені в різних місцях, ногами (лапами), зубами тієї самої тварини?

Експертиза слідів губ і зубів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи не є виявлені сліди слідами губ?

- 2) Чи придатні виявлені сліди губ для ідентифікації особи?
- 3) Яку групову належність має губна помада, виявлена на представлених слідах?
- 4) Чи не залишені сліди губ відповідною особою?
- 5) Зубами людини чи тварини залишені сліди на представлених об'єктах?
- 6) Якщо сліди зубів залишені людиною, то чи придатні вони для ідентифікації або встановлення групової належності особи, яка їх залишила?
- 7) Якщо сліди залишені зубами людини, то якими саме – корінними, різцями чи іншими?
- 8) Зубами якої сторони залишені сліди?
- 9) Чи залишені сліди зубами верхньої чи нижньої щелепами?
- 10) Чи не залишені сліди (цілком або частково) зубними протезами?
- 11) Чи має місце відсутність якихось зубів у людини, яка залишила відповідні сліди?
- 12) Чи відображені в слідах особливості зубів особи, по яких є можливим її розшук?
- 13) Чи не заподіяне дане ушкодження (синець, садно), виявлене на трупі (або потерпілому), зубами людини?
- 14) Чи не залишені виявлені сліди зубами відповідної особи?

Експертиза слідів транспортних засобів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким (вантажним чи легковим) автотранспортом залишені відповідні сліди?
- 2) До якої моделі автотранспорту належать шини, сліди протекторів яких виявлені на місці події?
- 3) До якого типу і моделі належить гусеничний транспорт, яким залишені сліди?
- 4) Які особливості мають поверхні ходових частин транспорту, що залишив сліди?
- 5) Чи не залишені відповідні сліди шинами, колесами, гусеницями або іншими частинами даного транспорту?

Експертиза слідів злочину, інструментів та засобів виробництва предметів масового вжитку

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Знаряддям якого виду здійснено злом?
- 2) Одним чи декількома знаряддями було здійснено злом?
- 3) Чи даним знаряддям (інструментом) було здійснено злом або іншу дію (зрубано дерево, розпилено перешкоду, перекушено дріт тощо)?
- 4) Чи не залишені сліди злomu, вилучені з різних місць, тим же самим знаряддям?
- 5) До якого виду або типу належить знаряддя, яким залишені сліди на перепоні?
- 6) У який спосіб розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердління тощо)?
- 7) З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було здійснено злом (свердління, перепилування, розрубання, відтиснення) перешкоди (стіни, вікна, стелі, підлоги, ґрат)?
- 8) Якою є послідовність утворення слідів знарядь злomu на перепоні?
- 9) Яким засобом зламано перепону?
- 10) Яким є механізм утворення даних слідів знарядь злomu?
- 11) Чи виготовлений даний виріб (дані вироби) масового вжитку на певному агрегаті (прес-формі, штампі та ін.)?
- 12) Заводським чи кустарним способом закорковані пляшки?
- 13) У який спосіб відкорковувались або закорковувались пляшки (інша тара)?

Експертиза замикальних та запобіжних (контрольних) пристроїв

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи справний механізм замка? Якщо ні, то в чому полягає несправність?
- 2) Чи є на деталях механізму даного замка сліди, залишені яким-небудь стороннім предметом (підроблений ключ, відмичка тощо)?
- 3) Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами)?
- 4) У який спосіб відімкнено (зламано) замок?
- 5) Чи в один спосіб відімкнено (зламано) надані замки?
- 6) У якому стані (замкненому, відімкненому) знаходився замок на момент його пошкодження?

- 7) Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша?
- 8) Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у гр. Н.?
- 9) Знаряддям якого виду зламано замок?
- 10) Чи зламано замок знаряддям, вилученим у гр. Н.?
- 11) Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)?
- 12) Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?
- 13) Чи була обтиснена пломба даними пломбувальними лещатами?
- 14) Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби?
- 15) Чи розкривалась і чи повторно обтискувалась пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами?
- 16) У який спосіб і за допомогою яких знарядь було розкрито і повторно обтиснено пломбу?
- 17) Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності?
- 18) Знаряддям якого виду розкривалась пломба?
- 19) Яким є зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби?
- 20) Чи не розкривалась пломба даним знаряддям?
- 21) Чи були дотримані правила пломбування при накладанні даної пломби?
- 22) У який спосіб відкривався (знімався) та повертався на місце даний контрольний пристрій?

2.1.8. Експертиза цілого по частинах

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є скалки скла частинами розсіювача фар даного автомобіля, чи відколота дана тріска від певного поліна та ін.)?
- 2) У який спосіб відокремлено від предмета його частину?
- 3) До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події?

2.1.9. Експертиза холодної зброї

Об'єктом даної експертизи є холодна зброя різних видів: колючі,

ріжучі, дроблячі або інші предмети. Не можуть бути об'єктами експертизи екземпляри стандартного військового спорядження (багнети, кинджали, кортики, шаблі та ін.).

Мета експертизи – встановлення належності до холодної зброї саморобних ножів, кинджалів, кастетів та подібних за призначенням предметів. Крім того, експертизою може вирішуватися питання про спосіб виготовлення зазначених предметів, зокрема, чи використовувалося для їх виготовлення промислове обладнання.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є даний предмет заготовкою холодної зброї?
- 2) Чи використовувалось при виготовленні даної холодної зброї промислове обладнання?
- 3) Чи могла бути виготовлена відповідна зброя в кустарних умовах?
- 4) Чи є даний предмет холодною зброєю?
- 5) Якщо є, то до якого виду холодної зброї він належить?

2.1.10. Експертиза вузлів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) До якого виду належить даний вузол, чи не має він ознак, що вказують на професію виконавця?
- 2) Чи не належать декілька вузлів до одного виду?

2.1.11. Експертиза рельєфних знаків

Даним видом експертизи встановлюються факт та спосіб зміни зображень, відтворюється початковий зміст змінених зображень – спиляних (забитих), слабо видимих номерів та інших рельєфних зображень на різного роду виробках.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи піддавався зміні номер на даному екземплярі зброї (іншому виробі)?
- 2) Яким був первісний номер на об'єкті дослідження?
- 3) У який спосіб був знищений або змінений номер (знак) на даному виробі?
- 4) Чи були на даному виробі маркірувальні позначення?
- 5) Чи піддавались зміні маркірувальні позначення на даному виробі?

2.1.12. Балістична експертиза

Об'єктами балістичної експертизи виступають вогнепальна зброя та наслідки її застосування.

Головною метою балістичної експертизи є:

- встановлення конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях, дробові, картечі, гільзах;
- визначення виду системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї і боєприпасів;
- визначення технічного стану зброї, боєприпасів і придатності їх до стрільби;
- встановлення можливості пострілів без натискання на спусковий гачок;
- встановлення належності саморобних стріляючих пристроїв і патронів до них до вогнепальної зброї і боєприпасів;
- встановлення способу виготовлення саморобних вогнепальних пристроїв;
- встановлення обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої їх здійснено, напрямку пострілу, взаємного розташування зброї і перешкоди та ін.).

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) З якої зброї (рушниці, пістолета, гвинтівки, автомата, кулемета, обріза) вистріляна відповідна куля (дріб, картеч)?
- 2) З якої зброї (вид, система, модель) вистріляна дана куля (або декілька куль)?
- 3) Чи вистріляна куля (дріб, картеч) з даного екземпляра зброї (пістолета, рушниці, обріза та ін.)?
- 4) Чи вистріляні дані кулі зі зброї, наданої для дослідження?
- 5) Чи вистріляні дані кулі (гільзи) з одного екземпляра зброї?
- 6) До якого виду і зразка належить патрон, частиною якого є вистріляна куля?
- 7) Чи не мав місце рикошет кулі?
- 8) Які є причини деформації (або розірвання) кулі?
- 9) Чи не деформована куля з певної причини (напр., у результаті проходження через ту або іншу перепону)?

- 10) Чи є надані для дослідження куля і гільзи частинами одного патрона?
- 11) Яка з наданих куль вистріляна першою?
- 12) Промисловим або кустарним способом виготовлено кулю?
- 13) Чи не виготовлено даний саморобний снаряд (дріб, картеч) за допомогою даного інструмента?
- 14) До якої зброї (вид, система, модель) належить відстріляна гільза (або декілька гільз)?
- 15) Чи були надані куля і гільза до пострілу частинами одного патрона?
- 16) З якого виду, зразка (моделі) зброї викинута дана гільза?
- 17) Чи не викинута подані гільзи з одного зразка зброї?
- 18) Чи не викинута гільзу зі зброї відповідного калібру?
- 19) Чи не викинута надану гільзу з наданої зброї?
- 20) Чи є однорідними дані гільзи і якщо так, то за якими ознаками?
- 21) До якого виду і зразка належить патрон, частиною якого є надана гільза?
- 22) Чи не є надані куля і гільза частинами одного патрона?
- 23) Чи є вогнепальною зброєю предмет, вилучений у підозрюваного?
- 24) Яким способом (промисловим чи кустарним) виготовлено предмет (зброю, патрон), вилучений у підозрюваного?
- 25) До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана вогнепальна зброя?
- 26) Яким є калібр даної вогнепальної зброї?
- 27) Частиною якого виду і зразка (моделі) вогнепальної зброї є дана деталь (магазин, затвор, вісь барабана револьвера, щічка ручки пістолета)?
- 28) Чи не є надана для дослідження деталь частиною даного зразка зброї?
- 29) Чи можливий постріл з даної зброї патронами певного калібру?
- 30) Чи не піддавалися знищенню маркіровані позначення на певних частинах зброї і якщо так, то які саме?
- 31) Скільки часу минуло з моменту останнього пострілу?
- 32) Яка причина розірвання каналу ствола зброї?
- 33) Чи використовувався даний чохол (кобура) для зберігання зброї, наданої для дослідження?
- 34) Чи міг з даної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт) статися постріл без натискання на спусковий гачок?

- 35) Чи стріляли з даної зброї після її останнього чищення і змащування?
- 36) Який порох (вид, марка) застосовано при останньому пострілі з даної зброї?
- 37) Якою кулею (дробом, картечю) зроблено відповідний постріл?
- 38) Чи є справною дана зброя? Якщо ні, то які вона має несправності?
- 39) Чи виключають ці несправності можливість пострілу?
- 40) Чи є бойовим припасом патрон, вилучений у підозрюваного?
- 41) Для зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон, вилучений у підозрюваного?
- 42) Чи однаковий хімічний склад наданого на дослідження саморобного снаряда (саморобної кулі, дроби, картечі) і шматка металу, вилученого при обшуку у певної особи?*
- 43) Яким є калібр рушниці, з якої вистріляний даний пиж?
- 44) З якого матеріалу виготовлено пиж?
- 45) Чи є матеріал пижа частиною даного предмета (аркуша паперу, шматка тканини)?
- 46) Чи не виготовлено дані пижі з певних предметів (того самого аркуша паперу, картону, шматка тканини)?
- 47) Чи не виготовлено пиж наданим інструментом ?
- 48) Яким засобом виготовлено пиж?
- 49) Чи є однорідними пижі, надані для дослідження (за видом матеріалу, кольором, розмірами, формою, засобом виготовлення)?
- 50) Яким порохом (вид, марка) був споряджений патрон?
- 51) Скільки приблизно часу минуло з моменту пострілу?
- 52) Які причини виникнення пошкоджень, наявних на гільзі?
- 53) Чи є дане пошкодження вогнепальним?
- 54) Чи не утворене відповідне пошкодження кулею (або дробом, картечю, осколком снаряда, міни, гранати)?
- 55) Наслідком скількох пострілів є сліди застосування зброї на даному об'єкті?
- 56) Зі зброї якого виду і зразка (моделі) здійснено постріл у даний об'єкт?
- 57) З якої відстані зроблено постріл?
- 58) Чи є сліди ближнього пострілу на одязі потерпілого?

* Ці дослідження можуть проводитись і для визначення наявності подібностей чи розбіжностей мікроелементного складу названих об'єктів з допомогою мас-спектрального аналізу.

- 59) Яким є напрямок кульового каналу пострілу на одязі потерпілого?
- 60) У якому напрямку було здійснено постріл?
- 61) З якого місця було здійснено постріл?
- 62) У якій послідовності здійснювалися постріли?
- 63) Яке з кульових пошкоджень утворено першим?
- 64) Кулею якого калібру, оболонковою чи безоболонковою утворено пошкодження?
- 65) Яким снарядом утворено пошкодження (куля, дріб, картеч)?
- 66) Яким є дане пошкодження – вхідним чи вихідним?
- 67) В якому напрямку і з якої відстані здійснено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події?
- 68) Яким було розташування зброї відносно потерпілого (перешкоди) з вогнепальним ушкодженням?*
- 69) Чи не виникло дане ушкодження внаслідок рикошету кулі?

2.1.13. Експертиза вибухових пристроїв

Метою експертизи вибухових пристроїв є:

- визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;
- визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;
- встановлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо);
- встановлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи не підірвано в даному місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)?

* Дослідження питань стосовно вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним нанесенням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції відділень медичної криміналістики бюро судово-медичної експертизи. В окремих випадках такі питання вирішуються комплексною медико-криміналістичною експертизою. Провідною установою правильним буде призначати бюро судово-медичної експертизи.

- 2) Чи є предмети, знайдені на місці події (в тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою? Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?
- 3) Яким способом (кустарним чи промисловим), виготовлено вибуховий пристрій?
- 4) Який спосіб підризу був застосований в даному випадку?
- 5) Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)? Чи здатний даний пристрій викликати вибух? Якщо не здатний, то з яких причин?
- 6) Чи містять надані експерту матеріали дані, що вказують на характерні риси особистості виготовлювача вибухового пристрою (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо)?
- 7) Чи є однаковою конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого знайдені на місці події, та макета, виготовленого гр. Н.?

2.1.14. Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу)

Основна мета експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) полягає в наступному:

- Встановлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів.
- Встановлення способу виготовлення вибухових речовин.
- Виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях.
- Встановлення по продуктах розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху (пострілу).
- Встановлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів).

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є дана речовина вибуховою? Якщо є, то якою саме?

- 2) Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки дані речовини? Якщо так, то в якому сполученні?
- 3) Яким способом (промисловим чи кустарним) виготовлена дана вибухівка?
- 4) Чи є на предметі-носії (вказується, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, то яких саме?
- 5) Чи є на даному предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, то внаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?
- 6) Чи мають дані вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?
- 7) Чи складали раніше вибухові речовини, надані для дослідження, єдину масу?

2.1.15. Експертиза матеріалів і речовин

Криміналістична експертиза матеріалів і речовин проводиться з метою дослідження слідів-речовин та слідів-предметів (речових доказів) для отримання фактичних даних, які можуть бути використані в доказуванні.

Такі дослідження проваджуються з використанням як спеціальних криміналістичних, так і з застосуванням фізико-хімічних методів. Використовуються спектрографи, мас-спектрометри, газові хроматографи, рентгенівські дифрактометри, атомно-абсорбційні спектрофотометри та інші технічні засоби.

Основні підвиди даної експертизи:

- експертиза волокон і волокнистих матеріалів;
- експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів;
- експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів;
- експертиза наркотичних засобів, сильнодіючих речовин;
- експертиза рідин, що містять спирт;
- експертиза металів і сплавів;
- експертиза полімерів, пластмас та скла.

Залежно від наявності обладнання і спеціалістів, в установах можуть досліджуватись матеріали і речовини, які не згадуються в цьому переліку.

Метою експертизи матеріалів і речовин є: виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів пально-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрОВОЛОКОН, частинок наркотичних засобів тощо); визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують в науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо); встановлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин; встановлення походження матеріалів і речовин з певного джерела.

При підготовці об'єктів для дослідження необхідно дотримуватись таких правил:

1. У випадках, коли матеріали і речовини становлять об'єми рідин або сипкі маси, зразки надаються у вигляді середніх проб.

2. У разі відбору середньої проби рідини останню потрібно збовтати, а потім відлити не менш як 1 л в окрему посудину. Середня проба сипких речовин (піску, цементу та ін.) відбирається виїмками за допомогою щупа з різних за глибиною місць кожної посудини (три–п'ять виїмок загальною масою 1,5–2 кг). При великих розмірах сховища проби слід відбирати в місцях, з яких найімовірніше походить частина сипкої речовини, яка досліджується (біля дверей, вікна, пролому тощо).

3. Зразки ниток, мотузок, шпагатів надаються загальною довжиною не менш як 3 м, відрізками з різних місць об'єктів. Зразок тканини повинен мати довжину 50–100 см. Якщо тканина має малюнок, він повинен повторюватись на зразку не менше трьох разів.

4. При необхідності досліджування нашарування або плями на предметах експерту необхідно надати сам предмет. Нашарування і плями необхідно прикрити аркушем білого паперу або тканиною, закріпленою по краях. Якщо вилучити предмет неможливо, надаються вирізки з плямами.

5. Предмети одягу та взуття, на яких припускається наявність волокон (інших мікрочастинок і нашарувань), необхідно загорнути кожний окремо в щільний білий папір (забороняється упаковувати їх в поліетиленові мішки, оскільки поліетилен має електростатичні властивості, під впливом яких локалізація мікрочастинок на об'єкті може зазнати змін).

Експертиза волокон і волокнистих матеріалів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сторонні волокна-накладення (мікрочастинки волокон), якою є їхня природа?
- 2) Чи є на одязі (зазначається предмет одягу, кому він належить) волокна-накладення спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина іншого одягу (зазначається її назва, кому вона належить)?
- 3) Чи знаходились в контакті (з чим/ким) дані предмети одягу (інші об'єкти волокнистої природи)?
- 4) Чи не даними нитками був приладнений відповідний гудзик до наданого для дослідження предмету одягу?
- 5) Чи не складали одну пару дані рукавиці?
- 6) Чи є клаптик тканини, знайдений на місці події, частиною даного предмета одягу?
- 7) Чи є в піднігтьових зрізах даної особи мікрочастини волокон спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлено тканину даного предмета одягу?

Експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди (нашарування, плями, бризки) або частинки лакофарбових матеріалів (покриттів)?
- 2) Чи є дана речовина фарбою, до якого виду фарби вона належить?
- 3) Чи походять дані частинки від стандартного лакофарбового покриття легкового (вантажного) автомобіля?
- 4) Чи придатні частинки фарби, знайдені на місці події (предметі-носії), для ідентифікації за ними конкретної пофарбованої поверхні?
- 5) Чи мають надані зразки лакофарбових речовин (частинок покриттів) спільну родову (групову) належність?
- 6) Чи не становили раніше окремі частини лакофарбового покриття одну пофарбовану поверхню?
- 7) У який спосіб пофарбовано даний предмет?
- 8) Чи проводилось перефарбування даного предмета?
- 9) Якою фарбою був покритий даний предмет до перефарбування?

Експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? Якщо є, то яких саме?
- 2) Чи належать дані речовини (рідини) до нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? Якщо належать, то до якого їх роду (виду)?
- 3) Чи мають дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали спільну родову (групову) належність?
- 4) Чи не походять дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали з однієї ємності?

Експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів (сильнодіючих речовин)? Якщо є, то яких саме?
- 2) Чи є даний засіб наркотичним (чи є дана речовина сильнодіючою) і яким (якою) саме?
- 3) Чи мають дані наркотичні засоби (сильнодіючі речовини) спільну родову (групову) належність?
- 4) До якого виду наркотичних засобів належить наданий речовий доказ?

Експертиза рідин, що містять спирт

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи належить дана рідина до міцних алкогольних напоїв? Якщо належить, то до якого їх виду?
- 2) Чи є дана рідина етиловим спиртом? Якщо так, то гідролізним чи ректифікатом?
- 3) Якою є міцність етилового спирту? Чи не розведений він?
- 4) Чи мають дані зразки спиртових рідин спільну родову (групову) належність?
- 5) Промисловим чи кустарним способом виготовлена спиртова рідина?
- 6) Чи придатний даний пристрій для виготовлення міцних спиртних напоїв? Чи є дана маса брагою, придатною для виготовлення самогону?
- 7) Чи є рідина, знайдена на місці події, самогоном і чи не є вона частиною об'єму рідини, яка знаходилась у бутілі, вилученому у підозрюваного?

- 8) Чи є в даній посудині (склянці, банці тощо) або на поверхні предмета (одягу, паперу) сліди рідин, що містять спирт?
- 9) Чи відповідає за своїми характеристиками алкогольний напій в даній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?
- 10) Чи відповідає вино (горілка, коньяк) вимогам Держстандарту?
- 11) Чи відповідає вино (коньяк, горілка) назві, зазначеній на етикетці? Якщо ні, то якому найменуванню відповідає?
- 12) Чи не є з однієї партії вино (горілка, коньяк), вилучені і надані для дослідження?
- 13) Чи є сліди переклеювання етикетки на пляшці, якщо так, то які саме?

Експертиза металів і сплавів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на об'єкті-носії (зазначається, на якому саме) сліди або мікрочастинки металу (сплаву) і якого (яких) саме?
- 2) З якого металу (сплаву) виготовлено даний об'єкт?
- 3) Чи мають дані металеві об'єкти (зазначається, які саме) спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення?
- 4) Якою є марка металу (сплаву) виготовленого виробу?
- 5) Чи складали раніше одне ціле дані частини металевих предметів (шматки дроту, труб тощо)?

*– щодо дослідження підроблених монет:**

- 1) Чи не є дана монета підробленою?
- 2) Якщо монета фальшива, то яким засобом вона виготовлена?
- 3) Чи не виготовлені всі надані для дослідження монети одним засобом?
- 4) Чи виготовлені монети, надані для дослідження, засобом, описаним у показаннях обвинувачуваного?
- 5) Які матеріали були використані для виготовлення наданої для дослідження монети?
- 6) Чи не збереглися на монеті сліди інструментів чи пристроїв та інших технічних засобів, за допомогою яких вона могла бути виготовлена?
- 7) Чи не складали раніше єдину масу сировина монети і сировина, вилучена у відповідної особи?
- 8) Чи не використовувалися для підробки даної монети матеріали, які подані на дослідження?

* Для проведення експертизи цих об'єктів доцільно залучати фахівців інспекцій пробірного нагляду.

- 9) Чи не використовувалися для підробки всіх наданих для дослідження монет однакові матеріали?

Експертиза полімерів, пластмас та скла

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії мікрочастинки полімерів, пластмас, скла?
- 2) До якого роду (виду) належить даний полімерний матеріал (пластмаса, скло)?
- 3) З якого виду полімерного матеріалу (пластмаси, скла) виготовлено даний предмет?
- 4) Чи мають дані зразки полімерних матеріалів (пластмаси, скла) спільну родову (групову) належність?
- 5) Чи не складали раніше одне ціле дані частинки пластмаси (інших матеріалів)?
- 6) Чи не є осколки скла, вилучені з місця події, осколками фар відповідного автомобіля?
- 7) Чи не є надані осколки скла, частинами фар автомобіля, наприклад, “ВАЗ 21099”?
- 8) На автомобілях яких марок встановлюється скло фар, осколки якого вилучені з місця події злочину?
- 9) Чи не знаходяться на одязі певної особи осколки скла і якщо так, то чи не одну групу становлять вони з осколками скла, вилученими з місця події?

Експертиза продуктів харчування

Експертиза продуктів харчування проводиться з метою встановлення відповідності їх вимогам стандартів, дотримання норм вмісту сировини у виробках та дотримання технологічних норм при їх виготовлення, визначення фактів і засобів їх фальсифікації. Вирішуються також питання про відповідність продуктів вимогам безпеки для здоров'я людей, концентрації шкідливих речовин.

При проведенні експертизи широко застосовуються спектрофотометри, газові та рідинні хроматографи, рефрактометри, мікроскопи, набори для тонкошарової хроматографії та інші науково-технічні засоби.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

1. Молоко і молочні продукти:

- 1) Якою є жирність молочних продуктів, наданих для дослідження?
- 2) Якою є кислотність молокопродуктів, наданих для дослідження?
- 3) Чи не містить молоко зайвих домішок (борошно, крохмаль)?
- 4) Чи відповідає назва продуктів (напр., «Сир», «Морозиво» тощо) їх вмісту і вимогам Держстандарту?

2. Хліб, булочно-кондитерські вироби, мед:

- 1) Чи відповідають фізико-хімічні показники хлібобулочних виробів вимогам Держстандарту?
- 2) Чи відповідає даний кондитерський виріб своїй назві за Держстандартом?
- 3) Із застосуванням якого виду жиру виготовлений даний виріб (олія, масло, маргарин)?
- 4) Чи є даний мед натуральним?
- 5) Чи немає в даному медові домішок? Якщо є, то які саме?
- 6) Якою є вологість цукру?
- 7) Надані для дослідження цукерки є цукерками кустарного чи промислового виготовлення?

3. Ковбасні і копчені вироби:

- 1) Яким є вміст вологи у виробі? Чи відповідає він встановленій нормі?
- 2) Яким є вміст крохмалю, солі у виробі?
- 3) Чи відповідає наданий для дослідження виріб вимогам Держстандарту?
- 4) Чи відповідають фізико-хімічні показники ковбаси, наданої для дослідження, показникам ковбаси даної назви?

4. Готові вироби і напівфабрикати:

- 1) Яким є вміст м'яса у відповідних напівфабрикатах?
- 2) Якою є вологість виробу з м'яса?
- 3) Яким є вміст наповнювача (хліба) у наданих виробах?
- 4) Чи повністю закладені в кулінарні вироби за відповідними показниками відповідні продукти (цукор, молоко, жир і т.ін.)?
- 5) З якого м'яса (свинина, яловичина, баранина тощо) виготовлено фарш?
- 6) Чи містяться субпродукти в кулінарному виробі, фарші?
- 7) Чи міститься наповнювач у фарші і в якій кількості? Яким є співвідношення основного продукту і наповнювача?

2.2. СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Судова медицина – галузь науки, яка вирішує питання медичного, медико-біологічного та медико-криміналістичного характеру у сфері правосуддя.

Про існування судової медицини свідчить ще історія античності. Так у Римі в 44 р. до н.е. лікар Антистій обстежив труп Юлія Цезаря і встановив, що з 27 ран, виявлених на тілі загиблого, лише одна виявилася смертельною. У 1247р. в Китаї вийшла праця “Сі-Юань-Лу”, автор якої Сун-Ци виклав відомості про поняття та механізм асфіксії, трупні зміни, отруєння, утворення трупних плям та висвітлив багато інших фундаментальних питань судової медицини.

На сьогодні судово-медична експертиза – один з найбільш поширених видів експертизи в кримінальному процесі. В її рамках проводиться експертиза живих людей, трупів, речових доказів та матеріалів кримінальної справи.

2.2.1. Експертиза живих осіб

Експертиза тілесних ушкоджень

Тілесні ушкодження – це порушення анатомічної будови тканини або фізіологічної функції організму. Виділяють механічні, хімічні, фізичні та інші ушкодження. За ступенем тяжкості виділяють: тяжкі тілесні ушкодження; тілесні ушкодження середньої тяжкості; легкі тілесні ушкодження. Кожний ступінь тяжкості має свої критерії визначення.

Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (затверджені наказом Міністра охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 р.) названі шість ознак тяжких тілесних ушкоджень: *небезпека для життя; втрата органа чи його функції; душевна хвороба; розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності понад одну третину; переривання вагітності; непоправне знівечення обличчя.*

Небезпечними для життя ушкодженнями вважаються:

- Такі, що проникають у черепну порожнину, хоч і без ушкодження мозку.

- Відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа, за винятком кісток скелета обличчя та ізольованих тріщин тільки зовнішньої пластинки склепіння черепа.

- Струс головного мозку тяжкого ступеня, як із здавленням так і без такого, та струс головного мозку середньої тяжкості за наявності симптомів ураження стовбурової ділянки.

- Ізольовані внутрішньочерепні крововиливи за наявності загрозливих для життя явищ.

- Ушкодження, що проникають у канал хребта, в т. ч. й без ушкодження спинного мозку та його оболонок.

- Перелоμο-вивихи та переломи тіл чи обох дуг шийних хребців, односторонні переломи дуг першого або другого шийних хребців, а також переломи зубоподібного відростка другого шийного хребця, у т. ч. і без порушення функції спинного мозку.

- Вивихи і навіть підвивихи шийних хребців за наявності загрозливих для життя явищ.

- Закриті ушкодження спинного мозку в шийному відділі.

- Переломи або перелоμο-вивихи одного або кількох грудних чи поперекових хребців з порушенням функції спинного мозку або з клінічно встановленим шоком тяжкого ступеня.

- Закриті ушкодження грудних, поперекових і крижових сегментів спинного мозку, котрі супроводжуються тяжким спинальним шоком чи порушенням функцій тазових органів.

- Ушкодження з порушенням цілості всіх шарів стінки глотки, гортані, трахеї, головних бронхів, стравоходу, незалежно від того, нанесені вони через шкірні покриви чи через слизову оболонку.

- Закриті переломи під'язичної кістки, закриті й відкриті ушкодження ендокринних залоз ділянки шиї (щитовидної, паращитовидної, вилочкової – у дітей), якщо вони супроводжуються загрозливими для життя явищами.

- Поранення грудної клітки, що проникли у плевральну порожнину, порожнину перикарда чи клітковину середостіння, в т. ч. і без ушкодження внутрішніх органів.

- Ушкодження живота, котрі проникли у черевну порожнину, якщо вони навіть не супроводжуються ушкодженням внутрішніх органів;

відкриті ушкодження органів зачеревного простору (нирки, наднирники, підшлункова залоза, а також сечовий міхур, матка, яєчники, передміхурова залоза, верхній і середній відділи прямої кишки, перетинкова частина уретри). Відкриті ушкодження нижньої частини прямої кишки, піхви, сечовипускального каналу, так само як і закриті ушкодження органів грудної, черевної порожнини і зачеревного простору, в т. ч. й тазових органів, належать до небезпечних для життя тільки за наявності загрозливих для життя явищ.

- Закриті ушкодження органів грудної, черевної порожнини, органів зачеревного простору, порожнини таза – за наявності загрозливих для життя явищ.

- Відкриті переломи діафізів плечової, стегнової та великої гомілкової кісток. Закриті переломи діафізів, відкриті та закриті переломи інших відділів названих кісток, а також відкриті та закриті переломи кісток передпліччя і малої гомілкової кістки можуть бути віднесені до небезпечних тільки за умови існування загрозливих для життя явищ.

- Переломи кісток таза за наявності загрозливих для життя явищ.

- Ушкодження великих кровоносних судин: аорти, загальної, зовнішньої і внутрішньої сонних артерій, підключичної, плечової підклубової, стегнової підколінної артерій або вен, що їх супроводять. Ушкодження дрібних судин голови, шиї, обличчя, передпліччя, кисті, гомілки, стопи мають кваліфікуватись у кожному конкретному випадку залежно від ступеня їх небезпечності для життя.

- Ушкодження, що призвели до шоку тяжкого ступеня, значної крововтрати, коми, гострої ниркової чи печінкової недостатності; гострої недостатності дихання, кровообігу, жирової чи газової емболії. Перелічені розлади мають бути підтверджені об'єктивними клінічними даними, результатами лабораторних та інструментальних досліджень.

- Загальна дія високої температури (тепловий і сонячний удар) за наявності загрозливих для життя явищ: термічні опіки III–IV ступеня при ураженні понад 15% поверхні тіла, опіки II ступеня – понад 20% поверхні тіла, опіки I ступеня – понад 30% поверхні тіла, а також опіки меншої площі, що супроводжуються шоком тяжкого ступеня; опіки дихальних шляхів за наявності загрозливих для життя явищ.

- Ушкодження від дії низької температури, променеві ушкодження, ушкодження в умовах баротравми – за умови наявності загрозових для життя явищ.

- Отруєння речовинами будь-якого походження з переважанням або місцевої, або загальної дії (в т. ч. й харчові токсикоінфекції), якщо в клінічному перебігу мали місце загрозові для життя явища.

- Всі види механічної асфіксії, що супроводжуються комплексом розладу функції центральної нервової системи, серцево-судинної системи та органів дихання, що загрозували життю, якщо це підтверджено об'єктивними клінічними даними.

До тяжких тілесних ушкоджень належать такі, що призвели до *втрати органа чи втрати органом його функції* – втрата зору, слуху, мови, втрата руки, ноги, репродуктивної здатності.

Під *втратою зору* розуміється: стійка сліпота на обидва ока або зниження зору до неможливості підрахувати пальці на руках на відстані двох метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,1 і нижче); ушкодження сліпого ока, що призвело до його видалення (кваліфікується залежно від тривалості розладу здоров'я або як таке, що призвело до непоправного знівечення обличчя).

Під *втратою слуху* розуміється повна глухота на обидва вуха або такий незворотний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані три–п'ять сантиметрів від вушної раковини;

Під *втратою мови* (мовлення) слід розуміти втрату можливості висловлювати свої думки членороздільними звуками, зрозумілими для оточуючих. Заїкання не є втратою мовлення;

Під *втратою руки, ноги* слід розуміти відокремлення їх від тулуба або втрату ними своїх функцій (стан, що робить неможливою їх діяльність);

Втрата репродуктивної функції – це втрата здатності до злягання, запліднення чи зачаття й дітонародження.

Ступінь тяжкості ушкодження органа, якщо його функція втрачена до останньої травми, встановлюється за ознакою фактично викликаної тривалості розладу здоров'я.

Під душевною хворобою розуміють психічне захворювання. Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості й ступеня виліковності. Діагноз психічного захворювання і причинно-

наслідковий зв'язок з ушкодженням, після якого воно настало, встановлюється психіатричною експертизою, а ступінь тяжкості тілесного ушкодження визначається судово-медичними експертами за висновками цієї експертизи.

Реактивні стани, пов'язані з ушкодженням (неврози, психози), до психічних хвороб не належать.

Під розладом здоров'я, пов'язаним зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, слід розуміти безпосередньо пов'язану з ушкодженням появу хворобливого процесу, що послідовно розвиваючись, призвів до втрати працездатності не менш як на одну третину. Розміри стійкої (постійної) втрати працездатності, пов'язаної з ушкодженням, встановлюються на підставі об'єктивних даних і відповідно документів, якими керуються у своїй роботі медико-соціальні експертні комісії.

Під стійкою (постійною) втратою загальної працездатності розуміють незворотну втрату останньої, яка повністю не відновлюється.

Переривання вагітності. Ушкодження, що викликало переривання вагітності, незалежно від її строку, кваліфікується як тяжке, якщо між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причинний зв'язок.

Переривання вагітності належить до тяжких тілесних ушкоджень лише у випадках, коли між травмою, що супроводжувалась відшаруванням плаценти чи розривом плідного міхура з наступним викиднем або передчасними пологам, визначено прямий причинний зв'язок. У випадках, коли мала місце об'єктивна загроза викидня (збудження матки, кров'янисті виділення), але завдяки своєчасному медичному втручання вагітність збережена, ступінь тяжкості встановлюється за тривалістю проведеного лікування. Якщо ж об'єктивні ознаки загрози переривання вагітності відсутні, встановлюється ступінь тяжкості лише наявних тілесних ушкоджень.

Невиправним знівеченням обличчя вважається таке, що потребує для свого усунення оперативного втручання (косметичні операції). Якщо ж усунення або значне зменшення патологічних змін (вираженого рубця, деформації, порушення міміки і т.ін.) досягається консервативними методами лікування, ушкодження вважається виправним. Ступінь тяжкості виправних ушкоджень обличчя встановлюється за загальними

правилами. Якщо ушкодження вважаються судово-медичним експертом невинними, то, крім встановлення ступеня тяжкості, зазначається, що вони можуть бути перекваліфіковані на тяжкі, за умови визнання їх такими, що знівечили обличчя. Таким чином, судово-медичний експерт встановлює, чи є ушкодження винними, бо знівечення – немедичне поняття. Отже, перекваліфікувати тілесні ушкодження обличчя на тяжкі за ознакою невинного знівечення обличчя може суд.

Тілесні ушкодження середньої тяжкості. До них належать ушкодження, що характеризуються такими ознаками: 1) відсутність небезпеки для життя; 2) відсутність інших ознак тяжких тілесних ушкоджень; 3) тривалий розлад здоров'я; 4) стійка втрата загальної працездатності менш як на 33%.

Якщо для відновлення здоров'я потерпілого після нанесення йому ушкоджень потрібно понад три тижні, то розлад здоров'я, спричинений цими ушкодженнями, вважається тривалим.

Під стійкою втратою працездатності менш ніж на одну третину розуміють втрату загальної працездатності від 10% до 30% включно.

Легкі тілесні ушкодження. Легкі тілесні ушкодження поділяються на такі, що: 1) спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності; 2) не спричинили короточасного розладу здоров'я і не викликали незначної стійкої втрати загальної працездатності. Короточасним вважається розлад здоров'я, що триває більше шести днів і не менше трьох тижнів (21 день). Незначною вважається стійка втрата загальної працездатності до 10%.

Легким тілесним ушкодженням, що не спричинило короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності, вважається таке ушкодження, наслідки якого відчуються не довше як протягом 6 днів.

Завданням експертизи тілесних ушкоджень є вирішення наступних питань (див.: Додаток 1):

- 1) Чи є в даній особі які-небудь тілесні ушкодження і якщо так, то яким є їхній характер, кількість і локалізація?
- 2) Якою є давність відповідного тілесного ушкодження?
- 3) Чи нанесені ушкодження в той же самий чи в різні часи?
- 4) Якою є ступінь тяжкості тілесних ушкоджень?
- 5) Чи є ушкодження обличчя відповідної особи невинним (незгладимим)?

- 6) Яким є механізм виникнення відповідних ушкоджень?
- 7) Внаслідок одного чи декількох ударів було спричинене відповідне ушкодження?
- 8) Яким знаряддям і яким засобом нанесено відповідне ушкодження?
- 9) Яким було взаєморозташування потерпілого і нападаючого на момент заподіяння тілесних ушкоджень?
- 10) Чи можна по ушкодженнях встановити кількість ударів та їх послідовність?
- 11) Чи є можливість по виявленим на тілі ушкодженням визначити силу удару, від якого вони виникли?
- 12) З якою силою було нанесено відповідний удар, внаслідок якого виникли відповідні ушкодження?
- 13) Яким був напрямок удару, внаслідок якого виникли відповідні ушкодження?
- 14) Чи могли бути заподіяні дані ушкодження потерпілим власноручно?
- 15) Чи могли тілесні ушкодження даної особи бути отримані за обставин, про які свідчить ця особа ?
- 16) Чи відповідають об'єктивним даним показання потерпілого про конкретне знаряддя (зброю), яким нанесено ушкодження?
- 17) Чи відповідають об'єктивним даним показання потерпілого про давність нанесення ушкодження?
- 18) Чи не суперечать виявлені в даної особи ушкодження твердженням про те, що вони отримані під час самооборони?
- 19) Чи є небезпечним для життя дане ушкодження?
- 20) Якими є розміри стійкої втрати загальної працездатності в даної особи?
- 21) Якою є тривалість розладу здоров'я особи у зв'язку з отриманим ушкодженням?
- 22) Якими є можливі наслідки даного ушкодження?
- 23) Чи є на тілі відповідної особи рубці і якщо так, то яким є їхнє походження: чи є вони результатом травми чи захворювання?
- 24) Якою є давність рубців на шкірі?
- 25) Чи можливо зробити висновок про тяжкість нанесеного колись тілесного ушкодження по наявним на тілі рубцям?
- 26) Чи відповідає характер і локалізація рубців відповідним поясненням про джерело і обставини їх появи ?

- 27) Чи не були спричинені відповідні ушкодження наданим знаряддям злочину? Чи не були спричинені відповідні ушкодження наданим знаряддям злочину?

Експертиза у справах про статеві злочини і кримінальні аборти

Головною метою цієї експертизи є: встановлення статевої зрілості; встановлення здатності до статевих зносин, зачаття чи запліднення; встановлення стану вагітності чи колишніх пологів; встановлення штучного переривання вагітності; встановлення стану статевих органів, а в спірних питаннях – визначення статі особи. Питання про статева належність виникає як правило за наявності ознак гермафродитизму, нерозвиненості статевих органів у дитини.

Встановлення статевої зрілості осіб жіночої статі має місце у справах про згвалтування, розбещення та при інших злочинах по відношенню до неповнолітніх. При цьому сам факт згвалтування чи іншого злочину встановлюється правоохоронними органами. Експерт вирішує лише медичні питання в рамках своєї компетенції на основі спеціальних знань.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якої статі є відповідна особа?
- 2) Чи досягла відповідна особа статевої зрілості?
- 3) Чи спроможна дана особа до статевих зносин?
- 4) Чи жила потерпіла особа статевим життям?
- 5) Чи є в потерпілої особи ушкодження, якщо так, то яким є їхній характер і походження, чим вони могли бути заподіяні та якою є їхня давність?
- 6) Чи були ушкодження, заподіяні сторонньою рукою?
- 7) Чи не могла потерпіла заподіяти собі ушкодження власноручно?
- 8) Чи порушено цілісність незайманої пліви в потерпілої, якщо так, то якою є давність цього порушення?
- 9) Чи припускає будова незайманої пліви потерпілої вчинення статевих зносин без її порушення?

- 10) Чи є в статевих шляхах потерпілої або на інших частинах її тіла сліди сперми, крові? До якої групи (а для групових згвалтувань – до яких груп) вони належать?
- 11) Чи є дані і які саме про введення статевого члена в статеві органи потерпілої?
- 12) Чи є на одязі потерпілої сліди крові, сперми, якщо так, то якою є їхня групова належність?
- 13) Чи могла бути джерелом відповідних слідів дана особа?
- 14) Чи є ідентичною сперма або кров, вилучена з піхви потерпілої, з наданими зразками крові чи сперми обвинуваченого?
- 15) Чи спричинили собою статеві зносини з потерпілою які-небудь шкідливі для її здоров'я наслідки і які саме?
- 16) Чи не стали причиною нездатності до дітонародження певні насильницькі статеві зносини?
- 17) Чи є в потерпілої в області статевих органів які-небудь зміни, ушкодження і яким є їхнє походження?
- 18) До якого ступеня тяжкості належать відповідні ушкодження у потерпілої?
- 19) Чи є в підозрюваного які-небудь зміни або сліди в області статевих органів, що об'єктивно підтверджують введення статевого члена в піхву, і які саме?
- 20) Чи є в підозрюваного які-небудь ушкодження, яким є їхній характер і походження?
- 21) Чи заподіяне порушення незайманої пліви статевим членом або іншими діями, наприклад, уведенням пальця або якогось твердого предмета в піхву?
- 22) Чи є дані медичного характеру, що свідчать про те, що дана особа займалася мужолозтвом (гомосексуалізмом), і якщо так, то активним чи пасивним?
- 23) Чи не страждає дана особа венеричним захворюванням і якщо так, то яким саме і до якого терміну відноситься початок захворювання?
- 24) Чи могла дана особа не знати про наявність у неї венеричного захворювання?
- 25) Яка з двох осіб, що страждають венеричним захворюванням, занедужала раніше і могла заразити іншу?

- 26) Чи не могла дана особа, що страждає венеричним захворюванням, ставити в небезпеку зараження цим захворюванням іншу особу певними діями, не пов'язаними зі статевими зносинами?
- 27) Чи здатна дана особа до статевих зносин і якщо ні, то в силу яких причин?
- 28) Чи здатна дана особа до запліднення?
- 29) Яким є термін вагітності на момент огляду і час зачаття?
- 30) Чи спроможна дана жінка до дітонародження?
- 31) Чи народжувала вже дана жінка?
- 32) Чи була вже дана жінка вагітною?
- 33) Чи могла не знати дана жінка про наявність у неї вагітності?
- 34) Чи немає даних про те, що у даної особи мали місце передчасні (швидкі) пологи?
- 35) Чи є ознаки, що свідчать про переривання вагітності, і якщо так, то на якому місяці було перервано вагітність?
- 36) Якщо в даної жінки вагітність була перервана, то яким є засіб переривання вагітності?
- 37) Чи відповідають дійсності показання жінки про те, що вагітність у неї перервана в результаті певних навмисних або необережних дій з її боку (важкої фізичної праці, падіння та ін.)?
- 38) Чи перервано вагітність у результаті тих або інших ушкоджень? Яким є ступінь тяжкості цих ушкоджень?
- 39) Чи не провадився аборт декільком жінкам (зазначити, яким) тим самим засобом?
- 40) Чи міг даний плід (дана дитина) бути народженим (народженою) даною жінкою?
- 41) Чи міг бути батьком відповідної дитини даний чоловік?

З'ясування віку, фізичних даних та інших питань

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким є вік особи, яку обстежують?
- 2) Чи досягла дана особа такого-то віку?
- 3) Чи є в такої-то особи які-небудь каліцтва, фізичні вади або захворювання, що можуть перешкоджати таким-то діям з її боку?
- 4) Якою є фізична сила даної особи, зокрема, чи здатна вона виконати певні дії, які потребують відповідної фізичної сили (підняти таку-то

вагу, перенести, проштовхнути або відтягнути якийсь предмет такої-то ваги на таку-то відстань тощо)?

- 5) Чи є в даної особи ознаки колишньої пластичної операції (або інших медичних втручань), у результаті яких міг змінитися зовнішній облік даної особи або зникнути особливі прикмети?
- 6) Чи не могли такі-то тілесні ушкодження призвести до зміни зовнішнього обліку даної особи?

Визначення стану здоров'я

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи виявлено яке-небудь захворювання в даної особи і якщо так, то що це за захворювання і якою є його причина?
- 2) Чи може бути допитана дана особа в якості свідка з урахуванням стану її здоров'я?
- 3) Чи не пов'язане захворювання особи з отриманою нею раніше травмою.
- 4) Чи не має в даної особи яких-небудь захворювань, що перешкоджають керуванню якимсь видом транспортного засобу, і чи не страждає дана особа дальтонізмом?
- 5) Якою є гострота зору даної особи?
- 6) Чи здатна дана особа бачити в сутінках при слабкому освітленні?
- 7) Якою є гострота слуху даної особи?
- 8) Чи не симулюється обстежуваною особою певна хвороба?
- 9) Чи відповідає об'єктивним даним свідчення про причину і давність захворювання (час початку захворювання)?
- 10) Чи немає з боку обстежуваної особи спроб погіршити або уповільнити перебіг хвороби невиконанням лікувальних заходів і процедур або іншими засобами?
- 11) Якщо експертиза доходить висновку, що захворювання симулюється, то якими об'єктивними даними підтверджується симуляція?
- 12) Чи відповідають дані про наявність певного захворювання в медичних, пенсійних або інших документах даної особи тому захворюванню, яким вона дійсно страждає?

Визначення втрати працездатності

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким є ступінь стійкої втрати працездатності?
- 2) Чи не втратила особа працездатність у результаті такого-то факту? Якщо так, то яким є ступінь втрати працездатності?
- 3) Чи є особа інвалідом і якщо так, то якої групи і в силу якого захворювання?
- 4) Чи не має дана особа інвалідність у силу якихось причин?
- 5) Чи можливо було дану особу за наявності в неї певного, відомого адміністрації захворювання, використовувати на даній роботі (вирішується лікарсько-трудовою експертною комісією (ЛТЕК) або психіатричною ЛТЕК)

Встановлення стану алкогольного сп'яніння

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи перебуває дана особа в стані алкогольного сп'яніння і якщо так, то яким є ступінь сп'яніння?
- 2) Якщо обстежувана особа на момент дослідження є тверезою, то чи немає даних про вживання нею алкогольних напоїв незадовго до огляду?
- 3) Чи підтверджуються об'єктивно показання обстежуваної особи про кількість спожитого нею алкоголю
- 4) Чи підтверджується об'єктивно показання обстежуваної особи про час, що минув з моменту останнього прийому нею алкоголю.

2.2.2. Судово-медична травматологічна експертиза (дослідження трупа і живих осіб)

Цим видом експертизи визначається: характер, механізм та морфологічні ознаки ушкоджень, причина смерті та її зв'язок з відповідними ушкодженнями, ототожнюється знаряддя травм. Виділяють травми, спричинені вогнепальною або холодною зброєю, дією високих або низьких температур, механічні асфіксії, ураження струмом, отруєння, психічні травми.

При ушкодженнях, заподіяних застосуванням вогнепальної зброї

Під вогнепальними ушкодженнями розуміють травми, які заподіяні

пострілами з усіх видів вогнепальної зброї (пістолета, рушниці і т.ін.), а також вибухами боєприпасів чи їх частин (гранат, мін, детонаторів тощо). Зброя поділяється на бойову (гвинтівки, карабіни, автомати, пістолети, револьвери, кулемети), спортивну, мисливську (рушниці, штуцери) та спеціального призначення (сигнальні та будівельно-монтажні пістолети). Зброя може бути нарізною, гладкоствольною, комбінованою і відрізняється за калібром. Особливості зброї відображаються в кулях та інших продуктах пострілу, а останні в ушкодженнях, що дає змогу отримання доказової інформації по справі.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є дане поранення вогнепальним?
- 2) Якщо дане поранення виявилось вогнепальним, то чи є воно наскрізним, сліпим або дотиковим?
- 3) Який отвір є вхідний, а який вихідний?
- 4) Чи є поранення кульовим, осколковим чи воно заподіяне дробом (картеччю)?
- 5) Скільки поранень виявлено на трупі?
- 6) Скільки є вхідних і скільки вихідних отворів на тілі і який вхідний отвір відповідає якому вихідному? У яких місцях розташовано вхідні і вихідні рани?
- 7) Чи відповідає кількість ушкоджень на тілі кількості ушкоджень на одязі потерпілого і якщо ні, то з якої причини?
- 8) Яке поранення нанесено першим пострілом і яке наступним?
- 9) Чи заподіяні поранення пострілами з одного чи з декількох зразків зброї?
- 10) Що є причиною поранення: одиночні постріли чи постріли чергою з автоматичної зброї?
- 11) Через які тканини й органи проходить канал рани і яким є його загальний напрямок?
- 12) З якої відстані здійснено постріл?
- 13) З якої відстані здійснено серію пострілів, що спричинили поранення?
- 14) Яким був напрямок пострілу?
- 15) Чи міг потерпілий заподіяти собі дане поранення власноручно або таке виключається?
- 16) Яким було взаєморозташування потерпілого і зброї на момент пострілу?
- 17) Чи не нанесено ушкодження газами при пострілі?

- 18) Чи не отримано дане ушкодження в результаті дії вибухової хвилі?
- 19) Чи не нанесено ушкодження в результаті вибуху того або іншого патрона, детонатора, гранати?
- 20) Чи здатний був поранений до самостійних дій?
- 21) З якого виду зброї здійснено постріл, що спричинив поранення
- 22) Яким є калібр зброї, з якої нанесено дане вогнепальне поранення?

При ушкодженнях гострими знаряддями

За механізмом дії гострі знаряддя поділяються на колючі, ріжучі, рубаючі, колюче-ріжучі, пиляючі, комбінованої дії. Кожні з них мають свої особливості. Наприклад, колючі можуть бути конічними, гранчастими, плоскими та іншої форми. Особливості цих предметів відображаються на характерах ран, експертним дослідженням яких нерідко вдається ідентифікувати чи встановити групову належність зброї, знаряддя, предметів, використаних для нанесення ушкоджень. Часто для вирішення цих питань виникає потреба в дослідженні як ран, так і одягу, призначення комплексної судово-медичної і криміналістичної експертизи.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким є характер рани, отриманої потерпілим, і чи не нанесена вона колючою, ріжучою, рубаючою або іншою зброєю?
- 2) Який характер (подряпина, рана тощо) і локалізацію мають ушкодження, виявлені на трупі?
- 3) Якою є давність ушкодження?
- 4) З якою силою нанесено ушкодження потерпілому?
- 5) Яким видом холодної зброї заподіяно ушкодження?
- 6) Чи не заподіяно поранення знаряддям, подібним наданому для дослідження (ніж, кинджал, сокира, пила, долото, вилка і т.ін.)?
- 7) Одним чи декількома знаряддями заподіяно ушкодження?
- 8) Якою є послідовність заподіяння поранень?
- 9) У якому напрямку завдавалися ушкодження?
- 10) Чи міг потерпілий заподіяти собі ушкодження власноручно або таке виключається?
- 11) У якому найбільш ймовірному положенні (позі) знаходився потерпілий на момент його поранення?
- 12) Яким найбільш ймовірним є взаєморозташування потерпілого і нападника на момент нанесення поранення?

- 13) Якою є форма знаряддя, яким нанесено ушкодження?
- 14) Чи не заподіяно ушкодження даним знаряддям?

При ушкодженнях тупими знаряддями

Ушкодження, спричинені тупими твердими предметами, можуть виникати внаслідок удару, стискання, розтягнення, дотику. Характерними наслідками для цього виду ушкодження є такі, як садно, рана, крововилив, перелом кісток або черепно-мозкова травма. Різновидом може бути так звана транспортна травма.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким знаряддям заподіяно ушкодження?
- 2) Чи є на трупі ознаки, що дозволяють судити про форму, розміри та інші ознаки знаряддя, якими заподіяло ушкодження, і якщо так, то які саме?
- 3) Чи не могло бути ушкодження, заподіяне знаряддям, подібним наданому для дослідження (молоток, цеглина, залізний прут і т.п.)?
- 4) Чи не могло бути заподіяне дане ушкодження певним транспортним засобом?
- 5) Одним чи декількома знаряддями заподіяно ушкодження, виявлені на трупі?
- 6) Які з ушкоджень є смертельними?
- 7) Якою є сила нанесеного удару і чи могло виникнути дане ушкодження від удару рукою (ногою) людини або таке виключається?
- 8) Яким є напрямок удару (ударів)?
- 9) У якій послідовності заподіювалися ушкодження?
- 10) У якому найбільш ймовірному положенні знаходився потерпілий на момент нанесення йому ушкодження?
- 11) Чи не є рана на тілі потерпілого результатом укусу і якщо так, то чи не заподіяна вона зубами людини або тварини?
- 12) Чи не заподіяно рану зубами даної людини?
- 13) Чи не заподіяно травму внаслідок переїзду (наїзду) певного транспортного засобу?

При ушкодженнях, спричинених падінням з висоти

Виділяють такі різновиди падінь людини: з висоти власного зросту, з малої висоти (кількох метрів), з великої висоти (кількох десятків метрів), з досить великої висоти.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи заподіяно ушкодження при падінні з висоти і удари об ті або інші предмети?
- 2) Чи не має на трупі ушкоджень або інших ознак, що свідчать про заподіяння смерті до моменту падіння (отруєння, задушення, вогнепальні рани тощо)?
- 3) Чи заподіяно виявлені ушкодження одночасно?
- 4) Чи немає на трупі ушкоджень іншого (на відміну від падіння з висоти) походження?

2.2.3. Токсикологічна експертиза

Токсикологія – наука про отрути, їхню дію на організм, засоби боротьби з отруєннями та можливості використання отрут у різних галузях біології і медицини. *Отруєння* – це розлад здоров'я чи смерть людини, які виникли внаслідок введення в її організм отрути, тобто речовини, яка здатна розчинятись у середовищі організму і завдяки цьому завдавати шкоди у вигляді захворювання чи смерті. Кожна отрута має свій рівень токсичної та летальної дози.

Слід мати на увазі, що введення в організм декількох отрут відразу може мати різну взаємодію: послаблення дії кожної з отрут (кислоти і луги або хлоралгідрат і стрихнін тощо); синергізм, тобто коли кожна з отрут посилює дію іншої.

Отруєння поділяються на гострі і хронічні, корозійні, деструктивні, нервово-функціональні та ін. В залежності від особливостей отрут виділяють отруєння: неорганічними кислотами; органічними кислотами; їдкими лугами, фенолом та формаліном; пестицидами (отрутохімікатами); харчовими токсинами; отруєння психотропними засобами; отруєння грибами і т.ін.

Ще у 30-ті рр. М.В. Попов розробив класичний перелік питань, які вирішуються при експертизі отруєнь:

- Чи мало місце у даному випадку отруєння?
- Якою отрутою спричинено отруєння?
- Яким шляхом отрута потрапила в організм (через шлунок, легені і т.ін.)?
- У якому вигляді отрута потрапила в організм (порошок, рідина, газ)?

– У який спосіб введено отруту в організм (з їжею, питвом, з ліками тощо)?

– Чи не потрапила отрута в організм як протиотрута при лікуванні отруєння?

– Чи не потрапила вона у труп після смерті і якщо так, то яким чином?

– У якій дозі прийнято отруту?

– Якщо настала смерть, то як швидко після прийому отрути?

– Чи не було у потерпілого підвищеної чутливості чи навпаки, попереднього звикання до певної отрути?

– Якщо смерть не настала, то якими є наслідки отруєння для потерпілого і як вони вплинули на його працездатність?

– Чи прийнято отруту з метою самогубства або з необережності?

– Яких профілактичних заходів необхідно вжити для попередження нових отруєнь?

Завданням сучасної токсикологічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи не настала смерть від отруєння ?
- 2) Якою отруйною речовиною і якою її дозою спричинено отруєння?
- 3) Чи сприяли якісь захворювання, стан організму чи зовнішні умови настанню смерті від отруєння?
- 4) Чи не потрапила отруйна речовина в труп випадково (наприклад, з ґрунту, через необережність при дослідженні трупа)?
- 5) Чи міг потерпілий учинити після прийому отруйної речовини до настання своєї смерті певні дії?
- 6) Яким є походження отруєння: бактеріальне чи небактеріальне?
- 7) Якщо отруєння не є бактеріальним, то чи не спричинено воно вживанням у їжу яких-небудь отруйних речовин тваринного або рослинного походження?
- 8) Чи не могло отруєння статися в результаті потрапляння в їжу отруйних хімічних або рослинних речовин? Яких саме?
- 9) Чи не є відповідне отруєння отруєнням грибами?
- 10) Чи не є відповідне отруєння отруєнням збуджуючими чи судомними засобами (стрихнін, атропін тощо)? Чи не є відповідне отруєння отруєнням екстрактом рослини і якщо так, то якої? (Рекомендується комплексна експертиза із залученням фахівців-ботаніків).

- 11) Чи не є відповідне отруєння отруєнням психотропними засобами (морфіном, кокаїном, опієм тощо) або отруєнням снодійними препаратами?
- 12) Чи не є відповідне отруєння отруєнням харчовим? Якщо так, то яким саме: отруєння мікробами сальмонели, дизентерійною паличкою, паличкою ботулізму тощо)?

2.2.4. Експертиза трупа

Розділ медицини, що вивчає процеси, пов'язані з вмиранням і смертю організму, а також причини та ознаки смерті, називається *танатологією*. Смерть це незворотне припинення основних життєвих функцій організму. Смерть не буває миттєвою.

Процес вмирання має такі етапи :

Передагональний – людина непритомна, але присутнє дихання, послаблені тони серця, рефлексії знижені.

Термінальна пауза – серцебиття , свідомість і дихання відсутні.

Агонія (конання) – на мить повертаються свідомість, серцебиття і рідке та глибоке дихання.

Клінічна смерть (мнима смерть) – повне пригнічення свідомості, дихання і роботи серця. Триває впродовж 5–8 хвилин. Протягом цього часу можна повернути організм до життя.

Біологічна смерть – характеризується незворотними змінами і припиненням життєдіяльності організму. Показники: відсутній пульс, зокрема на сонних артеріях; відсутнє серцебиття впродовж 1–2 хвилин; відсутня кровотеча при розрізах периферійних артерій; припинене дихання (відсутність дихальних шумів та нерухомість грудної клітки і передньої черевної стінки); відсутня діяльність головного мозку, про що можуть свідчити відсутність рефлексів; зміна форми зіниці на щілиноподібні при здавлюванні ока; втрата свідомості. Про незворотність припинення життя свідчать трупне охолодження і трупні плями. Останні з'являються через 1–2 години після смерті. Смерть може бути повільною і швидкою. При повільній смерті тривалою має бути агонія. Смерть може бути природною і неприродною. Неприродна смерть може бути: насильницькою і ненасильницькою. Насильницька смерть має свої причини: вбивство, самогубство, випадковість. Але це

суто юридичні питання, які вирішуються слідчим і судом. Стосовно інших питань може бути призначена судово-медична експертиза.

Судово-медична експертиза трупа обов'язково здійснюється у випадках:

- насильницької (травматичної) смерті чи при підозрі на таку смерть;
- раптової смерті людини, коли лікарі відмовляються видати лікарське свідоцтво про смерть;
- смерті людини в стаціонарі, коли причина смерті невідома;
- смерті в стаціонарі невідомої людини;
- смерті в стаціонарі за наявності заяв про неправильне лікування.

Безумовно, експертиза проводиться завжди, коли цього вимагають відповідною постановою слідчі органи. Як правило всі трупи людей, що померли в стаціонарі, досліджуються патологоанатомами з метою контролю за правильністю діагнозу. Але ці дослідження проводяться не в рамках експертизи.

Основна мета експертизи трупа – отримання відповіді на найсуттєвіші питання: коли і від чого настала смерть; чи мала місце насильницька смерть; яким є механізм насильницьких дій; яким знаряддям були спричинені ушкодження; чи могло мати місце самогубство, враховуючи характер ушкоджень.

Завданням експертизи трупа є вирішення наступних питань:

а) основні дослідження:

- 1) Коли настала смерть?
- 2) Що є причиною смерті? Від чого настала смерть?
- 3) Що є основною причиною смерті: травма чи захворювання?
- 4) Чи змінювалася поза трупа?
- 5) Чи можна вважати, що смерть настала в такий-то час і якщо так, то на підставі яких ознак?
- 6) Чи спроможний був потерпілий після заподіяння йому ушкоджень (або інших зовнішніх впливів) чинити самостійні дії – пересуватися, кричати тощо?
- 7) Які ушкодження є на трупі, яким є їхній характер?
- 8) Яким є механізм спричинення ушкоджень?
- 9) Яке саме ушкодження виявилось причиною смерті?
- 10) Якою є послідовність нанесення ушкоджень?
- 11) Якщо одне з декількох ушкоджень не могло саме по собі заподіяти смерть, то чи не обумовили смерть всі разом взяті ушкодження?

- 12) Чи є прямий причинний зв'язок між отриманим ушкодженням, тим або іншим зовнішнім впливом і смертю?
- 13) У якому приблизно положенні (позі) знаходився потерпілий на момент отримання травми?
- 14) Чи відповідають ушкодження на одязі ушкодженням на трупі (за характером, кількістю) і якщо ні, те чим це можна пояснити?
- 15) Якою мірою травма вплинула на перебіг хвороби і час настання смерті?
- 16) Чи настала смерть відразу після ушкодження (або іншого зовнішнього впливу) або через якийсь певний проміжок часу?
- 17) Чи є на трупі сліди, що вказують на можливу боротьбу і самооборону?
- 18) Чи є можливим заподіяння виявлених ушкоджень рукою людини?
- 19) Чи є ознаки, що вказують на те, що ушкодження заподіяні рукою самого покійного (виникли в результаті власних дій потерпілого), або певні ознаки свідчать про те, що ушкодження заподіяні рукою сторонньої особи?
- 20) Якою є групова належність і тип крові потерпілого?
- 21) Чи не є джерелом походження слідів крові (залишків крові, сперми, шкіри) дана особа?
- 22) Чи приймав потерпілий незадовго до смерті їжу і якщо так, то яку саме?
- 23) Чи приймав потерпілий незадовго до смерті алкогольні напої (наркотики), якщо приймав, то які саме і в якій кількості?
- 24) Чи відповідають медичні дані, встановлені при дослідженні трупа, показанням обвинувачуваного (або свідка) про обставини смерті.
- 25) Яким є вік і зріст покійного?

б) при смерті від механічної асфіксії:

- 1) Чи настала смерть потерпілого в результаті асфіксії?
- 2) Від якого виду задушення настала смерть?
- 3) Чи настала смерть через повішання або накладення петлі було посмертним?
- 4) Якщо накладення петлі було посмертним, то що є причиною смерті?
- 5) Який є характер і розташування странгуляційної борозни (замкнута, переривчаста, горизонтальна, вертикальна, одиночна, подвійна і т.ін.)?
- 6) Чи мало місце в даному випадку повішення або удавлення петлею?
- 7) Скільки часу знаходився труп у петлі?
- 8) Яким є, судячи зі странгуляційної борозни, характер матеріалу, з якого була виготовлена петля?

- 9) Чи настала смерть від удавлення руками або від інших зовнішніх впливів?
- 10) Якщо смерть настала від удавлення руками, то які ознаки вказують на це?
- 11) Чи здійснено удавлення однією або двома руками? Якщо однією, то лівою чи правою рукою?
- 12) Чи було удавлення ший однократним чи багатократним?
- 13) З якою силою здійснено удавлення руками?
- 14) Чи настала смерть в результаті здавлення грудей і живота (зазначити, у яких конкретно умовах, напр., при обвалі)?
- 15) Чи сталося задушення від закриття дихальних шляхів стороннім тілом і якщо так, то яким?
- 16) Чи немає ознак, що вказують на те, що стороннє тіло введено в дихальні шляхи потерпілою сторонньою особою?
- 17) Виходячи з таких-то обставин справи, чи не можна вважати, що смерть настала від нестачі кисню у вдихуваному повітрі?
- 18) Чи настала смерть від утоплення або мала місце смерть у воді з яких-небудь інших причин?
- 19) Чи не було кинуте у воду мертве тіло? Якщо так, то в результаті дії яких факторів настала смерть?
- 20) Чи не могли які-небудь причини сприяти утопленню (травма, сп'яніння, захворювання і т.ін.)?
- 21) Чи не мала місце травма хребта, і якщо так, то чи не сталася вона при стрибка або падінні у воду?
- 22) Скільки часу труп знаходився у воді?
- 23) Яким є походження зовнішніх ушкоджень, виявлених при дослідженні трупа?
- 24) Чи з'явилися ці ушкодження до нирання людини у воду, під час перебування тіла у воді або вони сталися внаслідок падіння тіла у воду або після витягування його з води?

в) при смерті від дії високої і низької температур:

- 1) Чи настала смерть у результаті опіків чи з інших причин?
- 2) Чи піддавалися дії полум'я жива людина або труп?
- 3) Чим спричинено опіки: дією полум'я, гарячою рідиною, парою або розпеченими газами?
- 4) Чи немає на трупі слідів іншого зовнішнього впливу?

- 5) Чи не виявилася смерть наслідком перегріву організму?
- 6) Чи є виявлені на трупі ушкодження (переломи кісток кінцівок, ребер, тріщини черепа, крововиливи в порожнині черепа та ін.) результатом дії високої температури або вони сталися з інших причин?
- 7) Чи настала смерть від переохолодження організму або з інших причин?
- 8) Чи не могли спричинити смерть від переохолодження такі-то обставини чи фактори?
- 9) Чи не сталися виявлені ушкодження (тріщини кісток черепа та ін.) через вплив низької температури?

г) при смерті від дії електричного струму

- 1) Чи настала смерть від ураження електричним струмом?
- 2) Яка частина тіла торкалася провідника, за допомогою якого сталося ураження електричним струмом?
- 3) У якому положенні знаходився потерпілий на момент електротравми?
- 4) Чи немає на шкірі слідів металізації, що вказують на матеріал, з якого виготовлено провідник?

д) особливості при експертизі жіночих трупів

- 1) Чи не мала потерпіла незадовго до смерті статевих зносин?
- 2) Чи немає на тілі потерпілої ушкоджень, що можуть вказувати на насильницькі статеві зносини?
- 3) Чи не мало місце вчинення статевих зносин у неприродній формі?
- 4) Чи була потерпіла на момент смерті цнотливою чи до цього вже жила статевим життям?
- 5) Якою є давність ушкодження незайманої пліви?
- 6) Чи є в піхві трупа жінки або інших його частинах сперма? Якою є її групова належність?
- 7) Чи не належить сперма декільком особам?
- 8) Чи не є знайдена при дослідженні трупа сперма спермою відповідної особи?
- 9) Чи була покійна вагітною? Якщо так, то яким термін вагітності?
- 10) Чи не перебувала покійна на момент смерті в менструальному періоді?
- 11) Чи немає ознак, що вказують на спробу штучного переривання вагітності?
- 12) Чи не було потерпілій незадовго перед смертю зроблено аборт? Якщо так, то яким засобом?

- 13) Чи не є причиною смерті аборт або насильницькі статеві зносини?
- 14) Чи є на трупі сліди крові іншої особи? Якщо так, то чи не є ця кров кров'ю відповідної особи?

е) особливості при експертизі невідомих, знівечених і розчленованих трупів

- 1) Чи належать відповідні останки людині чи тварині?
- 2) Якими є стать, вік, зріст потерпілого?
- 3) Чи не страждав померлий яким-небудь захворюванням?
- 4) Чи не переніс покійний які-небудь хірургічні операції? Якщо так, то як давно це було?
- 5) Чи немає на трупі індивідуальних особливостей і ознак, що вказують на рід занять і професію потерпілого?
- 6) Чи не є відповідний труп трупом гр. К.?
- 7) Чи належать частини людського тіла одному трупу або декільком?
- 8) Якою є давність настання смерті, розчленовування трупа?
- 9) Яким засобом зроблені розчленовування і з застосуванням яких можливих знарядь?
- 10) Чи не могло розчленовування бути вчинене даним знаряддям?
- 11) Чи є на трупі сліди біологічного походження іншої людини і якщо так, то які саме?

є) при експертизі трупів новонароджених:

- 1) Чи народилося немовля живим або мертвим?
- 2) На якому місяці утробного життя відбулося народження немовляти?
- 3) Чи було немовля життєздатним? Якщо ні, то з яких причин?
- 4) Скільки часу прожило немовля після пологів?
- 5) Що є причиною смерті немовляти?
- 6) Чи немає на трупі ознак, за якими можна судити про характер зовнішнього впливу, якому піддалося немовля (пологова травма, удавлення, закриття дихальних шляхів, травма тупим предметом і т.ін.)?
- 7) Чи не народилося відповідне немовля від таких-то батьків?
- 8) Чи не є матір'ю немовляти така-то жінка?

2.2.5. Судово-медична експертиза речових доказів

Об'єктами даного виду експертизи виступають різноманітні речові докази, а саме речові докази біологічного походження: кров, волосся, слина, піт, сперма, потові та жирові нашарування, сльози, піхвові виділення, сеча, молоко чи молозиво, навколоплідні води, а також нігті, частинки шкіри, кістки, тканини внутрішніх органів. Речові докази біологічного походження досліджуються в цитологічних та імунологічних відділеннях.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

а) при дослідженні крові (див.: Додаток 1):

- 1) Чи є на даних предметах або в даній речовині кров?
- 2) Належить вилучена кров людині чи тварині?
- 3) Тварині якого виду (класу, типу) належить вилучена кров?
- 4) Чи можна стверджувати, що вилучена кров належить людині, і якщо так, то чи можливо встановити належність цієї крові конкретній людині?
- 5) Походить кров від чоловіка чи жінки?
- 6) Коли утворено сліди крові?
- 7) Чи не залишено сліди крові новонародженим?
- 8) Походять сліди крові від живої людини чи від трупа?
- 9) До якої групи і до якого типу належить дана кров і чи збігається вона з групою і типом крові даної особи (або трупа)?
- 10) Чи є ідентичною дана кров крові відповідної особи?
- 11) Якою була кількість рідкої крові, що утворила плями на даному об'єкті?
- 12) Кровотечею з якої області тіла утворено відповідні сліди крові?
- 13) Чи могли дані плями крові утворитися в певний період?
- 14) Чи належить кров людському плоду або народженій людині?
- 15) Чи можливо встановити за станом крові можливу причину отруєння?
- 16) Чи міститься в крові алкоголь і якщо так, то якими є його кількісні показники?
- 17) З якої висоти падали краплі крові?
- 18) Чи пересувалася особа, з тіла якої падали краплі крові, якщо так, то в якому напрямку і з якою швидкістю?
- 19) Яким є ступінь інтенсивності кровотечі, виходячи з наявних слідів крові на тілі (одязі або інших предметах)?

- 20) У якому положенні (стоячи, сидячи, лежачи тощо) знаходилася особа на момент отримання ушкоджень, виходячи з характеру і розташування плям крові?
- 21) Яким було взаєморозташування жертви й нападника на момент нанесення ушкодження, виходячи з характеру плям крові?
- 22) Якою є кількість і послідовність нанесення ударів та де сталося поранення, виходячи з результатів вивчення слідів (плям) крові на одязі потерпілого й обвинувачуваного, а також вивчення слідів крові в помешканні?
- 23) Яким є механізм утворення слідів крові на місці події?

б) при дослідженні волосся:

Об'єктом цього виду дослідження виступає волосся. Експертиза може встановлювати як групову належність волосся, так і вирішувати ідентифікаційні завдання. Мас-спектральний аналіз волосся людини дає можливість встановити особу – джерело його походження. Волосся для порівняння зрізають із голови (лобової правої і лівої, скроневої, тім'яної і потиличної частини) у залежності від обставин справи по 15–20 шт. Кожний зразок поміщається в окремий пакет з відповідним написом.

- 1) Чи є досліджувані об'єкти волоссям і якщо так, то чи належить воно людині чи тварині?
- 2) Якщо волосся належить тварині, то тварині якого виду?
- 3) Чи є відповідне волосся волоссям людини?
- 4) Чи є подібним волосся волоссі даної людини?
- 5) Якщо волосся належать людині, то з якої частини тіла воно походить?
- 6) Якою є стать особи, якій належить волосся?
- 7) Яким чином відокремлено волосся від особи: випало чи було вирване?
- 8) Чи мають ознаки схожості відповідне волосся з волоссям такої-то особи (осіб)?
- 9) Чи є дане волосся волоссями такої-то особи?
- 10) Якого кольору є виявлене волосся і чи не піддавалося воно штучному фарбуванню чи знебарвленню?
- 11) Чи не піддавалося волосся завивці?
- 12) Яким засобом або яким предметом відділене волосся? Якщо волосся стрижене, то як давно?

- 13) Чи не є на волоссі сліди ушкоджень і якщо так, то яким є характер цих ушкоджень і яким предметом вони могли бути нанесені?
- 14) Чи не могли бути отримані ушкодження волосся таким-то предметом?
- 15) Чи обірване волосся швидкими чи повільними діями?
- 16) Чи не є на волоссі сліди дії на нього високої температури?
- 17) Яким є характер забруднення волосся і чи не може це забруднення свідчити про певну професію потерпілого (обвинувачуваного) або про певні обставини чи факти?

в) при дослідженні слідів сперми і виділень статевих органів жінки:

- 1) Яким є походження плям на одязі? Чи є вони плямами сперми чи виділеннями з піхви?
- 2) Чи не є відповідна сперма спермою відповідної людини?
- 3) Чи здатна дана особа до запліднення?
- 4) Чи немає в наданих для експертизи плямах домішок піхвового походження?
- 5) Якщо в плямах виявляються піхвові виділення, і, зокрема клітини епітелію піхви, то чи може бути встановлено ідентичність цих клітин з клітинами, взятими з піхви потерпілої?
- 6) Якщо пляма піхвового походження, то до якої групи вона належить?
- 7) Чи є ідентичними піхвові виділення відповідної особи з відповідними слідами піхвового походження?

г) при дослідженні слини, поту, сечі та інших виділень:

- 1) Чи є на досліджуваних предметах плями слини, поту, сечі чи інших виділень і якщо так, то до якої групи належить виділення?
- 2) Чи немає на одязі в області укусів тіла плям слини?
- 3) Якою є статева належність клітин, виявлених у плямах слини?
- 4) Чи могли відповідні сліди бути залишені відповідною особою?

д) при дослідженні вмісту з-під нігтів та інших об'єктів:

- 1) Чи є під нігтями підозрюваного кров?
- 2) Якщо кров виявлено, то якою є її видова і групова належність?
- 3) Чи немає під нігтями відповідної особи (трупа) епітеліальних клітин? Якщо вони є, то якою є їхня статева належність?
- 4) Чи не є клітини, вилучені із-під нігтів, виділеннями статевих органів і чи не є подібними вони відповідним клітинам статевих органів потерпілої?

- 5) Чи є у вмісті з-під нігтів волосся, подібними чи ідентичними є вони до волосся потерпілої?
- 6) Чи немає під нігтями потерпілої (підозрюваного) волокон одягу, схожих на волокна одягу відповідної особи?
- 7) Якою є група крові людини, частинами трупа якої є надані для дослідження шматочки шкіри (або м'язів, кісток, внутрішніх органів і т.ін.)?
- 8) Які продукти вживалися в їжу особою, блювотні маси (або кал) якої надані для дослідження?
- 9) Чи є у мазках, взятих з голівки чи шийки статевого члена підозрюваного, виділення статевих органів жінки? Якщо є, то чи подібними вони є за морфологічними ознаками із вмістом піхви потерпілої?
- 10) Чи є під крайньою плоттю статевого члена мікрОВОлокна одягу?
- 11) Чи є подібними мікрОВОлокна, знайдені в області статевого члена, з волокнами тканини одягу білизни потерпілої? Чи не подібними є вони з волокнами тканини відповідного одягу?

е) у справах про неправильне лікування:

- 1) Чи в повному обсязі в умовах такого-то лікувального закладу здійснено обстеження хворого?
- 2) Чи правильно поставлено діагноз, якщо ні, то чим пояснюється встановлення неправильного діагнозу і до яких наслідків це призвело?
- 3) Чи відповідало проведене лікування встановленому діагнозу?
- 4) Чи в повному обсязі і чи вчасно надано медичну допомогу хворому? Якщо ні, то чим пояснюється недостатня медична допомога і які заходи слід було б здійснити?
- 5) Які наслідки мала невчасна чи невідповідна захворюванню медична допомога?
- 6) Чи не було протипоказаним лікування, застосоване до даного хворого?
- 7) Чи не виявилось лікування, застосоване до даного хворого, причиною погіршення стану його здоров'я або причиною смерті?
- 8) Що виявилось основною причиною відповідних наслідків хвороби: характер і тяжкість самого захворювання чи невчасність, неправильність, помилки, допущені при лікуванні?

- 9) Яку допомогу в даних умовах зобов'язаний був надати лікар при виявленні у хворого таких-то ознак захворювання, отруєння, травми тощо?
- 10) Чи зобов'язаний був лікар при виявленні у хворого таких-то ознак хвороби зробити невідкладну хірургічну операцію, зробити штучне дихання або інші дії?
- 11) Чи потребував стан хворого при надходженні його до лікарні (або зверненні до лікаря) негайного його огляду і якщо так, то чи зобов'язаний був лікар за даних обставин оглянути хворого негайно після його надходження (звернення)?
- 12) Чи є науково обгрунтованою методика, що застосовувалася при лікуванні відповідної особи?
- 13) Чи правильно було обрано методику оперативного втручання і чи правильно вона була проведена?
- 14) Чи правильно проводилось післяопераційне лікування хворого?

2.3. БІОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктами біологічної експертизи є речові докази рослинного та тваринного походження:

- листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, спори, тощо;
- похідні шкірних покривів тваринного походження (волосся, пір'я, панцир, луска тощо);
- продукти переробки рослинних та тваринних організмів (корми для тварин та птахів, комбікорм, борошно, хутро, шкіра тощо);
- продукти життєдіяльності рослинних і тваринних організмів (мед, камедь, екскременти та ін.);
- волокна рослинного та тваринного походження (пижі, тканини з бавовни, льону шовку, вовни, нитки, вата, вірвовки і т.ін.).

Головною метою біологічної експертизи є:

- Встановлення природи та належності об'єктів біологічного (тваринного чи рослинного) походження до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду та ін.), а також виявлення мікрооб'єктів

зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях);

- Встановлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів;

- Встановлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого;

- Визначення біологічних характеристик стану об'єкта (стадії розвитку організму, причин та часу змін його стану, механізму пошкодження та ін.);

- Встановлення належності об'єктів рослинного походження до наркотичних засобів;

- Встановлення належності речових доказів до одного джерела походження.

Готуючи матеріали для дослідження, слід дотримуватись таких основних правил:

- якщо досліджувані об'єкти та об'єкти для порівняльного дослідження мають великі розміри або масу, то вони надаються експертові у вигляді зразків. Зразки сипких мас (зерно, борошно тощо) відбираються у вигляді середніх проб;

- відбираючи зразки волосся з волосяного покриву тварин, слід виривати (вичісувати) його з різних частин тіла (спини, шиї, ніг, боків, черева і, зокрема у зоні пошкодженої частини тіла) по 50–100 волосин з кожного місця;

- якщо досліджується сіно або солома, то їхні зразки повинні мати масу в межах 0,5–1 кг. Відібрані зразки листя загортають, не стискаючи та не згинаючи стебел. Екскременти тварин та гній висушують і по 100–120 г транспортують у закритих посудинах.

- при дослідженні мікрооб'єктів експертові слід надавати предмет-носіє. Місця на предметах-носіях, на яких знайдено (або припускається наявність) плями або сліди біологічного походження, слід закрити чистим папером, закріплюючи його краї на предметі.

Завданням біологічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою є природа даного об'єкта?
- 2) Чи належить речовий доказ до об'єктів біологічного походження і якщо так, то до якого роду, родини, виду належить відповідний речовий доказ?

- 3) Якщо наданий речовий доказ біологічного походження, то якою є його таксономічна належність?
- 4) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) мікрооб'єкти (частинки) біологічного походження? Якщо є, то якою є їхня таксономічна належність?
- 5) Чи має дана маса (наприклад, зерно в мішку, вилучене в гр. А.) та зразки, вилучені в конкретному місці (напр., зразки зерна з певного сховища), спільну родову (групову) належність?
- 6) Чи є дані об'єкти частинами одного цілого (напр., гілля та стовбур, дві частини листка рослини тощо)?
- 7) Чи могли за певний строк статися ті або інші зміни в розвитку рослинного (тваринного) об'єкта (чи могла рослина за певний час вирости до наявних розмірів, чи могла комаха за певний час досягти стадії розвитку, в якій вона була виявлена, тощо)?
- 8) Якою є давність заселення трупа знайденими на ньому комахами (личинками комах)?
- 9) Чи є волосся, знайдене на предметі-носії (вказується, на якому саме), волоссям людини (тварини)? Якщо так, то чи має воно спільну родову (групову) належність з волоссям даної особи (особини)?
- 10) Яким є вік рослини, її частин?
- 11) Чи належить дана рослина (подрібнені частинки рослини) до таких, що містять наркотичні речовини? Якщо так, то якою є її таксономічна належність?
- 12) Чи складали раніше дані зразки наркотичних засобів одну масу?
- 13) Чи мають дані зразки наркотичних засобів спільну родову (групову) належність (за способом виготовлення, місцем вирощування тощо)?
- 14) Яким є механізм ушкоджень відповідних об'єктів біологічного походження?
- 15) Чи схожий ботанічний склад частин рослини, вилучених з місця події і у підозрюваного?
- 16) Які спільні ознаки мають частини тварин, знайдених на місці події (луска, волосся, кістки, пір'я, шкіра тощо) і вилучених у підозрюваного?
- 17) Чи мають речові докази і відповідні зразки (предмети біологічної експертизи) єдине джерело походження?

2.4. БУХГАЛТЕРСЬКА ЕКСПЕРТИЗА

Бухгалтерська (судово-бухгалтерська) експертиза проводиться фахівцями у сфері комплексної економіко-правової дисципліни – судової бухгалтерії, а також бухгалтерського обліку, аудиту, ревізії. Для її проведення застосовуються як *документальні* методи (зустрічна перевірка, взаємний контроль, дослідження окремого бухгалтерського документа), так і *аналітично-розрахункові* методи судової бухгалтерії (економічний аналіз, відновлення натурально-вартісного обліку, зворотної калькуляції, контрольного порівнювання залишків та економіко-математичні методи). Висококваліфікованими фахівцями цієї справи зарекомендували себе М.П. Чувільський, М.І Камлик та інші вчені. Практика знає приклади, коли М.П.Чувільському надавались окремі зведені дані обчислювального центру, аналізом яких він визначав, в якому магазині має бути виявлено недостачу, на яку суму і у зв'язку з чим. Перевірка підтверджувала такі висновки. М.П. Чувільський, безумовно, зробив значний внесок в теорію і практику боротьби з корисливими злочинами.

На сьогодні у Міністерстві юстиції України створено Бюро державної судово-бухгалтерської експертизи з обласними філіями, які здійснюють роботу з проведення судово-бухгалтерських експертиз.

Предметом судово-бухгалтерської експертизи є господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку. *Об'єктом* судово-бухгалтерської експертизи виступають документи бухгалтерського обліку, бухгалтерські регістри та бухгалтерська звітність, а також матеріали документальної ревізії (див.: Додаток 1).

Головною метою бухгалтерської експертизи є встановлення:

- розміру та документальної обґрунтованості недостачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди;
- правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів;

- відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативних актів з бухгалтерського обліку і звітності;
- кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку і контролю;
- документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції і товарів;
- правильності визначення оподаткованого прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та обчислення розмірів податків;
- документальної обґрунтованості вимог позивача і заперечень відповідача в частині, яка стосується ціни позову (зустрічного позову);
- недоліків в організації бухгалтерського обліку та контролю, які сприяли або могли сприяти заподіянню матеріальної шкоди або перешкождали її своєчасному виявленню;
- правильності методики проведення документальної ревізії та достовірності її результатів.

Експертові слід надати разом з постановою про призначення експертизи документи бухгалтерського обліку, які містять вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути: прибуткові та видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книги, матеріали інвентаризації (порівняльні відомості, інвентаризаційні описи, акти інвентаризації), акти документальних ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, баланси та інші первинні та зведені документи бухгалтерського обліку і звітності. Особливе значення мають первинні документи бухгалтерського обліку, що відображають господарські операції, розрахунково-платіжні відомості, депонентські рахунки та інші касові документи.

У справах про ухилення від сплати податків аналізу підлягають декларація про доходи, баланс підприємства, платіжні доручення, звіт

про фінансові результати, розрахунки калькуляції та фактичних витрат, бухгалтерські записи по кредиту рахунку № 80 “Прибутки (доходи) і витрати”, бухгалтерські записи по рахунку “Реалізація”, таблиця амортизаційних відрахувань, акти приймання, передачі чи ліквідації основних засобів, журнал-ордер №6 “Розрахунки з постачальниками і підрядчиками”, товарно-транспортні накладні, журнал-ордер № 8 по кредиту рахунку 68 “Розрахунки з бюджетом” та інші журнали-ордери бухгалтерських рахунків, баланс підприємства, дані банку про записи в розрахунковому рахунку, акти податкової адміністрації та пояснення відповідних осіб.

Завданням судово-бухгалтерської експертизи є вирішення наступних питань:

а) загальні:

- 1) Чи є правильними методи проведення даної ревізії і якщо ні, то в чому саме полягає неправильність?
- 2) Чи використані ревізією всі необхідні методи і прийоми дослідження даних бухгалтерського обліку при виконанні поставлених перед нею завдань?
- 3) Чи обгрунтованими і чи правильними є висновки ревізії з таких-то визначених питань?
- 4) Чи підтверджуються документально висновки ревізії (зазначаються реквізити акта ревізії) в частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт?
- 5) Чи підтверджується документально вказана в акті інвентаризації (зазначаються реквізити акта) недостача (надлишки) товарно-матеріальних цінностей (товарів, тари) на суму (зазначається сума) на даному підприємстві (установі, організації) за період (зазначити)?
- 6) В який період утворилась недостача, яку встановлено актом інвентаризації від... (зазначити дату) у сумі... (зазначити суму), і хто відповідав за збереження товарно-матеріальних цінностей (грошових коштів) у цей період?
- 7) В якій сумі обчислюється розмір матеріальної шкоди, завданої... (зазначається, кому) у зв'язку з недостачею, яку встановлено інвентаризацією (акт інвентаризаційної комісії від... (зазначити дату))?

- 8) Чи підтверджується документально вказаний в позовній заяві гр. А. розмір завданої йому шкоди у зв'язку з невиконанням відповідачем Б. умов договору (зазначається, якого)?
- 9) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, сприяли заподіяння матеріальної шкоди (виникненню недостачі, необґрунтованому нарахуванню і виплаті заробітної плати, премій), і хто зобов'язаний був забезпечити додержання цих вимог?
- 10) Чи обґрунтовано виплачена заробітна плата (зазначається, кому і за який період) за дану роботу? Якщо необґрунтовано, то в якій сумі?
- 11) Чи не завищена в документах фактична наявність товару (зазначити найменування) на суму... (зазначити) за інвентаризаційним описом від... (зазначити дату) над їх максимально можливим залишком на підприємстві (зазначити) за станом на... (зазначити дату)?
- 12) Яке відображення у бухгалтерському обліку повинна була отримати дана операція і шляхом якого аналізу облікових даних можна перевірити, чи дійсно вона була зроблена?
- 13) Наскільки обґрунтовано і документально правильно здійснено списання таких-то матеріальних цінностей по визначених документах?
- 14) Чи враховувалися бухгалтерією акти про недостачу або псування матеріальних цінностей, що надходили на склад, при розрахунках з постачальниками?
- 15) Чим можуть бути пояснені розбіжності в таких-то документах, що відображають ту ж саму операцію?
- 16) Чи правильно визначено недостачу (або надлишки, або те й інше) товарно-матеріальних цінностей або коштів, до якого періоду вона відноситься і хто є матеріально відповідальним за цю недостачу?
- 17) Чи можливо було перекрити виявлену за певний період недостачу таких-то матеріальних цінностей у такому-то розмірі за надлишками таких-то матеріальних цінностей, виявленими у певний період у такому-то розмірі?
- 18) Чи є в інвентаризаційних описуваннях дані, що свідчать про те, що шляхом приписок товарів у цих відомостях штучно завищувався фактичний залишок товарів, а тим самим приховувалася існуюча на

той час недостача? (якщо такого роду дані є, то слід встановити, до якого періоду відноситься виникнення недостачі);

- 19) Чи існує в даній організації дотримання встановленого цією ж організацією порядку ведення обліку матеріальних цінностей? Якщо виявлено порушення, то чи вплинуло це на утворення недостачі (або надлишків), і якщо так, то як саме?
- 20) Якою сумою обчислюється матеріальний збиток, завданий даною організацією діями певних (зазначити, яких) осіб, і хто з них у якому розмірі за цей збиток є відповідальним?
- 21) Чи повною мірою забезпечує діюча система документації своєчасний контроль за надходженням і рухом сировини, матеріалів, напівфабрикатів і готових виробів, а також виявлення втрат у виробництві? І якщо ні, то які заходи можуть бути запропоновані для вдосконалення цієї системи?
- 22) Чи цілком оприбутковано придатні для використання відходи, що утворилися в результаті опрацювання і збереження сировини і матеріалів?
- 23) Чи можливо за існуючої системи обліку і контролю приховати або показати неповне надходження на виробництво неврахованих матеріалів, сировини і напівфабрикатів?
- 24) Яку кількість сировини і матеріалів було зайво списано на виробництво, з огляду на висновок технічної експертизи про фактичну витрату матеріалів на кожний виріб і дані про загальну кількість виготовлених виробів?
- 25) На яку суму було без обліку випущено продукції підприємством за такий-то період, виходячи з пред'явлених експерту даних технічної експертизи та інших матеріалів справи?
- 26) За умови продажу такою-то організацією за завищеними (такими-то) цінами даних товарів у певний період, то в якій сумі повинні були б обчислюватися надлишки коштів?
- 27) Чи були допущені відхилення від встановлених правил при нарахуванні заробітної плати працівникам і якщо так, то в чому вони полягали?
- 28) Чи є обгрунтованою відповідними бухгалтерськими документами виплата в організації (цеху) по даній відомості заробітної плати в такому-то розмірі?

- 29) Чи відповідає сума заробітної плати, виплачена працівникам за роботу, пов'язану з виготовленням конкретної продукції в даному цеху за певний період, сумі, що потрібно було б направити для оплати виготовлення тієї кількості продукції, що по документах значиться зданою на склад, і якщо не відповідає, то чим це може бути пояснено?
- 30) Чи були в системі обліку, звітності і контролю, прийнятих у даній організації, недоліки, що могли сприяти розкраданням і зловживанням, виявленим слідством, і якщо так, то в чому саме ці недоліки полягали і яких заходів бухгалтерського порядку (зміна системи обліку, звітності тощо) слід було взяти для їх усунення?

б) у справах по ухиленню від сплати податків:

- 1) Яким чином відображено по даним бухгалтерського обліку нарахування і перерахування податків та з яких сум вони були нараховані?
- 2) В якому розмірі і з яких об'єктів оподаткування та з яких сум були сплачені податки установою за відповідний період?
- 3) Чи мають місце приховування та заниження сум, з яких нараховуються податки, якщо так, то по яким об'єктам та в якому розмірі?
- 4) В якому розмірі і по яким об'єктам оподаткування не сплачено податки фірмою, підприємством чи установою за відповідний період?
- 5) Які розходження існують між даними бухгалтерського обліку і даними документальної перевірки щодо об'єктів оподаткування та сум, які належало сплатити в якості податків?
- 6) Чи є в діях відповідних посадових осіб порушення нормативних актів щодо сплати податків? Якщо так, то ким саме і які вимоги були порушені?
- 7) Якої шкода було завдано державі порушенням певними посадовими особами відповідних вимог нормативних актів?
- 8) Чи було дотримано встановленого порядку проведення документальної перевірки з питань правильності нарахування і сплати податків?
- 9) На підставі яких фактів зроблено висновки ревізора і чи є вони обґрунтованими?

- 10) Чи правильно зроблено перевіркою розрахунки податків і отриманих доходів?
- 11) Чи не має акт документальної перевірки помилок, протиріч, неточностей?
- 12) Чи підтверджується документально зазначене в акті податкової адміністрації (вказуються реквізити акта) заниження прибутку виробничою чи підприємницькою фірмою (назва фірми) за період... (зазначається)? Якщо підтверджується, то чи правильно розрахована сума додаткових податків, які фірма має внести до бюджету?
- 13) Які недоліки бухгалтерського обліку або нормативних актів сприяли ухиленню від сплати податків у певних випадках?

2.5. АВТОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Автотехнічна експертиза встановлює технічний стан автотранспорту, механізм дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП) та інші обставини. При її проведенні широко використовуються растрові електронні мікроскопи, ендоскопи, діагностичне обладнання для зняття параметрів дороги, динамічних та статичних характеристик транспортних засобів (далі – ТЗ), дефектоскопи та інші науково-технічні методи і засоби.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Які несправності, виходячи з вимог правил дорожнього руху (далі – ПДР) щодо технічного стану ТЗ, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) даного ТЗ?
- 2) Коли і де виникла відповідна несправність?
- 3) Якою є причина виникнення відповідної несправності ТЗ?
- 4) Який вплив мала дана несправність на виникнення ДТП?
- 5) Чи мав місце причинний зв'язок між відповідною несправністю і ДТП?
- 6) Якою є безпосередня причина пригоди?
- 7) Коли – до ДТП чи у процесі її розвитку – виникли дані несправності?
- 8) Чи не має ТЗ ознак, які вказують на те, що наявні пошкодження або несправності не пов'язані з ДТП?

- 9) Якою є причина відмови в роботі даного механізму, системи (рульового управління, гальмової системи та ін.) ТЗ?
- 10) Чи є відмова в роботі наслідком конструктивних недоліків системи (механізму) або порушення правил її (його) експлуатації?
- 11) Чи мав водій можливість виявити несправність до відмови в роботі системи або механізму?
- 12) Чи мав водій технічну можливість запобігти ДТП за наявності даної несправності?*
- 13) Якою була швидкість ТЗ при даній довжині слідів гальмування (якщо сліди різної довжини перериваються, на це слід вказати)?
- 14) Якою є максимально допустима швидкість ТЗ за умови даної видимості дороги (зазначається, якою була видимість дороги)?
- 15) Скільки часу сплинуло з моменту вжиття водієм заходів для зупинення свого ТЗ до моменту його наїзду на даний об'єкт?
- 16) Якою є максимально допустима швидкість ТЗ на закругленні дороги даного радіусу?
- 17) Чи можливо було за певних умов запобігти перекиданню ТЗ?
- 18) Якою є найменш безпечна дистанція між ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки?
- 19) Яка відстань є необхідною для безпечного руху в умовах даної дорожньої обстановки?
- 20) Яким є гальмовий та (або) зупинний шлях ТЗ за певної швидкості його руху в умовах даної дорожньої обстановки?
- 21) Як повинен був діяти водій в даній дорожній обстановці, виходячи з технічних вимог ПДР, з метою забезпечення безпеки руху?
- 22) Чи можливо було запобігти зіткненню ТЗ за даних обставин і якщо так, то в який спосіб?
- 23) Чи мав водій технічну можливість запобігти наїзду з моменту виникнення небезпеки для руху?
- 24) Чи відповідали дії водія технічним вимогам ПДР?

* Момент виникнення небезпеки для руху, як правило, має встановлюватись слідчим (судом) і зазначатись у постанові (ухвалі) про призначення експертизи. Якщо у постанові (ухвалі) момент виникнення небезпеки не вказано, то експерт, виходячи з аналізу дорожньої обстановки, вправі визначити його самостійно. Якщо експерт вважає, що небезпека руху виникла не в той момент, який зазначено в постанові (ухвалі) про призначення експертизи, він має вказати мотиви незгоди з позицією слідчого (суду) і дати два варіанти вирішення поставленого питання).

- 25) З якою швидкістю рухався ТЗ? Якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала допустиму?
- 26) Чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ з моменту виникнення небезпеки для руху (вказується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до потерпілого?

2.6. ТРАНСПОРТНО-ТРАСОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктами даної експертизи є сліди, залишені ходовими та виступаючими частинами ТЗ на дорозі та елементах дорожньої обстановки, слідоутворюючі об'єкти (шини, деталі тощо) або зліпки, копії цих об'єктів, протоколи огляду місці події і показання учасників та очевидців. Призначати транспортно-трасологічну експертизу доцільно лише тоді, коли є можливість надати експертів об'єкти, які перебували в контакті, або матеріали справи, в яких зафіксовані відповідні сліди.

Основною метою транспортно-трасологічної експертизи є:

- ідентифікація по слідах, залишених ТЗ, певного його екземпляра або встановлення його типу, моделі;
- визначення взаємного розташування ТЗ на момент їх зіткнення;
- визначення місця зіткнення ТЗ і місця наїзду на перешкоду (потерпілого), встановлення механізму утворення слідів.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи залишені певні сліди (вказуються, які саме і на чому) ходовими частинами (колесами, шинами, гусеницями тощо) даного ТЗ?
- 2) Чи залишені сліди певними частинами даного ТЗ, що виступають? До якого типу (марки, моделі) належить ТЗ, яким залишено дані сліди?
- 3) Яким було взаємне розташування ТЗ на момент їх зіткнення?
- 4) Яким було взаємне розташування ТЗ і перешкоди (потерпілого) на момент наїзду на останню (останнього)?

- 5) Який з транспортних засобів на момент їх зіткнення стояв, а який рухався? На якому місці дороги сталося зіткнення транспортних засобів (наїзд на пішохода)?*
- 6) Яким є механізм утворення слідів (удар, ковзання тощо)?
- 7) У якому напрямку відносно слідосприймаючої поверхні рухався ТЗ?
- 8) Хто з осіб, які знаходилися в ТЗ під час ДТП (вказуються прізвища, ім'я та по батькові осіб), перебував за кермом?
- 9) Який з двох ТЗ робив випередження, виходячи з відповідних слідів?
- 10) Чи не заподіяне відповідне ушкодження даним ТЗ?

2.7. ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою пожежно-технічної експертизи є встановлення осередку займання, шляхів і часу поширення горіння, причини виникнення пожежі, визначення пожежонебезпечних властивостей речовин і матеріалів, а також відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Перед пожежно-технічною експертизою можуть ставитись й інші завдання, пов'язані з розслідуванням (судовим розглядом) справ про пожежі, якщо для розв'язання цих завдань необхідні спеціальні знання в галузі пожежної справи.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Коли виникла пожежа?
- 2) Скільки часу тривала пожежа?
- 3) Де знаходилося джерело займання?
- 4) Якими шляхами поширювався вогонь від джерела займання?
- 5) Чим пояснюється найбільш інтенсивне горіння в даному місці об'єкта?
- 6) Чи є можливим займання даної речовини (матеріалу) від даного джерела займання?
- 7) Чи є можливим самозаймання даних речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку?
- 8) Якою є температура самозаймання даної речовини (матеріалу)?

* Для вирішення питань про взаємне розташування ТЗ і потерпілого та про особу, яка керувала ТЗ, призначається комплексна судово-медична та транспортно-трасологічна експертиза.

- 9) Якою є максимальна температура горіння даних матеріалів?
- 10) Чи відповідав стан об'єкта вимогам правил пожежної безпеки? Якщо не відповідав, то чи вплинуло недотримання цих правил на виникнення і розвиток пожежі?
- 11) Чи не є причиною виникнення пожежі аварійний стан електричної мережі (коротке замикання, перенавантаження мережі)?
- 12) Що було первинним у виникненні пожежі: займання чи вибух?
- 13) З якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій?
- 14) Чи належним чином використовувалась протипожежна техніка під час гасіння даної пожежі?
- 15) Що є безпосередньою причиною пожежі?
- 16) Чи знаходяться в причинному зв'язку відповідні обставини і факти з фактом виникнення пожежі?
- 17) Що було умовою, яка сприяла виникненню пожежі і настанню її шкідливих наслідків?

2.8. БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи відповідає будівля (зазначається яка, її місцезнаходження) проекту і вимогам будівельних норм і правил (далі – БНП)? Якщо не відповідає, то які є відхилення від вимог БНП?*
- 2) Якою є вартість будівельних робіт (переобладнання об'єкта, відбудовний ремонт тощо)?
- 3) Чи відповідає проектно-кошторисна документація (зазначається характер робіт і назва об'єкта) вимогам БНП та інших державних стандартів з питань будівництва?
- 4) Чи були виконані на об'єкті роботи, про які йдеться у звітній документації (зазначається, які саме роботи)?
- 5) В якому обсязі виконано будівельні роботи на даному об'єкті (вказуються реквізити об'єкта) та якою є їхня вартість?
- 6) Чи забезпечувала несуча спроможність даної конструкції (вказується об'єкт дослідження) безпечну експлуатацію будівлі?
- 7) Чи відповідає стан об'єкта технічним нормам, чи не знаходиться він в аварійному стані?

* Ті ж самі питання щодо реконструйованої будівлі.

- 8) Якою є технічна причина аварії на даному об'єкті (зазначається характер аварії, де і коли вона сталася)?
- 9) Чи є можливим, і в яких варіантах, поділ домоволодіння (зазначити, якого саме) в натурі відповідно до ідеальних часток співвласників? Якщо такий поділ неможливий, то які є варіанти поділу в частках, близьких до ідеальних, і яким є розмір компенсації співвласникові, частка якого після поділу буде меншою за його ідеальну частку?
- 10) Якими є можливі варіанти порядку користування присадибною територією (вказується адреса) відповідно до ідеальної частки кожного із співвласників домоволодіння?
- 11) Якою є вартість частин домоволодіння після поділу?
- 12) Якою є дійсна (реальна) вартість об'єкта з урахуванням його фізичного зношення на момент оцінювання?

2.9. ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань (див.: Додаток 1):

- 1) Якою є вартість даного виробу за цінами, які були на момент його придбання (зазначається час придбання)?
- 2) Якою є дійсна (реальна) вартість даного виробу з урахуванням його зношення? Якою є дійсна (реальна) вартість домашнього майна, зазначеного в позовній заяві, з урахуванням зношення?
- 3) З якого виду тканини виготовлено даний виріб?
- 4) Якими є товарні характеристики шматка тканини, знайденого на місці події?
- 5) Чи входили до комплексу спортивні брюки з трупа гр. А. та куртка, знайдена вдома у підозрюваного гр. К.?
- 6) Чи відповідає маркірування виробу його характеристикам за державним стандартом України (ДСТУ)?
- 7) Чи відповідає співвідношення компонентів матеріалу даної тканини вимогам ДСТУ? Чи має даний виріб виробничі дефекти? Якщо так, то які саме?

- 8) Які фактори спричинили пошкодження (зазначається характер пошкоджень) даного виробу?
- 9) Чи відповідає даний виріб вимогам ДСТУ? Якщо не відповідає, то чи придатний він для продажу і за яких умов?
- 10) Чи правильно визначено сортність виробу? Якщо неправильно, то до виробів якого сорту його слід віднести?
- 11) Яким способом (кустарним чи промисловим) виготовлено даний виріб?
- 12) Вітчизняного чи закордонного виробництва є даний виріб? Якщо закордонного, то в якій країні його вироблено?
- 13) Чи забезпечували умови складських приміщень на даній базі збереження товарної продукції?
- 14) Чи забезпечували дані тара і прийоми упаковки товарної продукції її зберігання?
- 15) Яким є дійсний (реальний) розмір шкоди, заподіяний гр. А. пожежею (іншими діями) відносно майна?

2.10. АВТОТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Різновидом товарознавчої експертизи є автомобільно-товарознавча експертиза (автотоварознавча експертиза), об'єктами якої є автотранспортні засоби та їх комплектуючі.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою є первинна (дійсна) вартість ТЗ (зазначається марка, рік виготовлення)?
- 2) Якою є залишкова вартість ТЗ (зазначається його марка і державний реєстраційний номер), пошкодженого внаслідок ДТП, іншої події?
- 3) Яку грошову суму становить матеріальна шкода, завдана власнику автомобіля (зазначається прізвище, ім'я та по батькові власника, марка автомобіля, його державний реєстраційний номер) внаслідок... (зазначається подія, що призвела до матеріальної шкоди)?

- 4) Чи укомплектовано ТЗ відповідно до нормативно-технічної документації підприємств-виробників? Якщо ні, то в чому саме полягає недокомплект?
- 5) В якому році виготовлено даний ТЗ (агрегат, вузол, деталь)?
- 6) До якого типу належить даний двигун, якими є його основні технічні характеристики?
- 7) Чи придатний ТЗ (його деталі, вузли, агрегати) до подальшої експлуатації?
- 8) Чи піддавався ТЗ (його деталі, вузли, агрегати) ремонтним або відновлювальним роботам? Якщо так, то яким саме? Якою є якість і вартість виконаних робіт?
- 9) Чи замінювались у ТЗ окремі його деталі, вузли, агрегати? Якщо замінювались, то які саме?
- 10) Яким є ступінь експлуатаційного зношення ТЗ (його деталей, вузлів, агрегатів)? Яким є процентний показник залишкової вартості ТЗ (деталей, вузлів, агрегатів)?
- 11) Чи можливо провести ремонтні чи відновлювальні роботи пошкодженого ТЗ (його деталей, вузлів, агрегатів)? Якщо можливо, то якими є обсяг, характер і вартість цих робіт?

2.11. ЕКСПЕРТИЗА КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ І ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ

Головною метою експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є:

- встановлення технічного стану комп'ютерної техніки;
- виявлення інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, та визначення її цільового призначення;
- встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам;
- встановлення авторства програмного продукту;
- визначення вартості комп'ютерної техніки, її комплектуючих та програмних продуктів.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи належить даний технічний засіб до комп'ютерної техніки?

- 2) Якою комп'ютерною технікою є відповідний пристрій і якими є його характеристики?
- 3) Які технічні несправності має даний комп'ютер або його окремі блоки та пристрої і як ці несправності впливають на роботу комп'ютера (блока, пристрою)?
- 4) Чи міститься на даному носії якась інформація і якщо так, то яке її цільове призначення?
- 5) Чи є на носіїв інформація, що була знищена, і чи можливо її відновити?
- 6) Чи можна за допомогою даного програмного продукту реалізувати функції, передбачені технічним завданням на його розробку?
- 7) Чи є можливим вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?
- 8) Чи відповідає стиль програмування досліджуваного програмного продукту стилю програмування певної особи?
- 9) Чи відповідають прийоми і засоби програмування, що використовувалися при створенні досліджуваного програмного продукту, прийомам і засобам, які властиві даному програмісту?
- 10) Якою є вартість програмного забезпечення (на час його придбання, вилучення, проведення експертизи)?
- 11) Якою є вартість окремих модулів, що входять до складу програмного продукту?
- 12) Якою є вартість комп'ютерної техніки (окремих комплектуючих) на час придбання (вилучення, проведення експертизи)?

2.12. ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові, дієздатні особи, особи які визнані судово-психіатричною експертизою осудними, але мають якісь особливості поведінки. До таких осіб належать малолітні, неповнолітні, люди зрілого та похилого віку в якості підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, позивачів, відповідачів. Психологічна експертиза також може бути частиною комплексного експертного дослідження, якщо у слідства чи суду виникають питання, вирішення яких потребує поєднання спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна, психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи).

Психологічна експертиза встановлює особливості психічної діяльності та поведінки людей, які мають юридичне значення.

Головною метою психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру;
- провідних якостей особистості;
- мотиваційних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів, наявності або відсутності стану психологічного чи фізіологічного афекту;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних властивостей;
- можливості окремих учасників процесу сприймати обставини справи і давати правдиві показання, правильно розуміти характер її значення заподіяних відносно них вчинків.

Для проведення дослідження суд або слідство надає експертові можливість психологічного обстеження підекспертного та матеріали справи.

Для цього необхідно надати: медичну документацію, особову справу, шкільні характеристики і характеристики з місця роботи, свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертний близько спілкувався. У свідченнях рідних та близьких повинні бути відображені особливості його розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні йому схильності, захоплення, інтереси. За наявності потрібно надати щоденники, листи, продукти творчості підекспертного.

Особливу увагу слід приділити свідченням або відомостям про особливості поведінки підекспертного у проблемних ситуаціях (конфлікти, покарання, втрати тощо) та свідченням про особливості його емоційного стану в обставинах, що цікавлять суд та слідство (безпосередньо на момент подій, що досліджуються у справі, на час, що передував подіям, а також після їх завершення).

Психологічна експертиза може бути об'єктивною лише за умов показань, які не залежать від будь-якого стороннього впливу.

Завданням психологічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має відповідна особа? В якому зв'язку вони знаходяться з обставинами, що досліджуються у справі?
- 2) Які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа, що зумовили характер її злочину чи злочинної діяльності (зазначаються ті, які мають значення для суду чи слідства: підвищена агресивність, податливість, жорстокість, нерішучість, етичні орієнтації, соціальні установки, мотиваційна сфера тощо)?
- 3) Чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час учинення нею злочину?
- 4) Який індивідуально-рольовий статус має підекспертний у злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо) і чи зумовлено це його індивідуально-психологічними властивостями та особливостями соціально-психологічної структури злочинної групи (злочинного угруповання)?
- 5) Які особливості мають психологічні чинники сексуально-насиленої поведінки підекспертного (у справах про статеві злочини)?
- 6) Чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, що суттєво вплинули на характер її показань у справі?
- 7) Яким чином сімейна ситуація, мотиваційні чинники, індивідуально-психологічні особливості батьків (зазначити, у разі потреби, особливості одного з них чи обох) – виховна поведінка здійснюваного ними виховного процесу – вплинули на емоційний стан, психічний розвиток та відчуття благополуччя дитини?
- 8) Чи має оцінка сімейної ситуації дитиною залежність від впливу з боку батьків та інших дорослих?
- 9) Чи має підекспертна особа зміни в емоційному стані, індивідуально-психологічних проявах, які перешкоджають активному соціальному функціонуванню її як особистості і виникли внаслідок впливу певних обставин (зазначити обставини: безпідставне обвинувачення, незаконне позбавлення волі, наклеп, образа, заподіяння шкоди її громадським інтересам тощо)?
- 10) Чи спроможна підекспертна особа, з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуально-психологічних

властивостей, рівня розумового розвитку та умов мікросоціального середовища (залежність, погроза, омана тощо), усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою свідомо керувати ними і передбачати їх наслідки?

- 11) Чи здатна підекспертна особа, з урахуванням її емоційного стану, індивідуально-психологічних особливостей та рівня розумового розвитку, правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання?
- 12) Чи мали суттєвий вплив індивідуально-психологічні особливості та емоційний стан підекспертної особи на її поведінку в аварійній ситуації (у справах щодо керування транспортним засобом або механізмами і автоматизованими системами на виробництві тощо)?
- 13) Чи перебувала підекспертна особа на момент скоєння протиправних дій в емоційному стані і в якому саме (сильний страх, пригніченість, розгубленість, відчай, емоційний стрес, фрустрація тощо), що суттєво вплинув на її свідомість і поведінку або, згідно зі справою, на діяльність, виконання професійних обов'язків?
- 14) Чи перебувала підекспертна особа на момент скоєння протиправних дій у стані фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання?
- 15) В якому емоційному стані перебувала підекспертна особа у період, який передував її самогубству?
- 16) Чи виник емоційний стан підекспертної особи у період, який передував її самогубству, внаслідок дій обвинуваченого (зазначити: насильство, дії, які кваліфікуються як погрози, жорстоке ставлення чи систематичне приниження людської гідності тощо)?
- 17) Чи здатна підекспертна особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей і емоційного стану, правильно розуміти характер та значення скоюваних з нею дій та чинити опір (у справах про статеві злочини)?
- 18) Чи здатна підекспертна особа, з урахуванням рівня її розумового розвитку та індивідуально-психологічних особливостей, розуміти характер та фактичний зміст власних дій, керувати ними та передбачати їх наслідки?

- 19) Чи має підекспертна особа відхилення у психічному розвитку, які не є виявами психічного захворювання? Якщо має, то якими саме є їх ознаки?
- 20) Чи вплинули (і яким чином) індивідуальні властивості психічних процесів підекспертної особи (вказати залежно від того, що має значення у справі: пам'ять, увага, сприймання, мислення, особливості емоційних реакцій) чи функціонування сенсорних процесів (зір, слух, нюх тощо) на адекватність сприйняття нею особливостей та змісту ситуації (зазначити наявні ознаки ситуації, що досліджується у справі), на їх відтворення у показаннях?

2.13. СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Основною метою судово-психіатричної експертизи є:

- визначення психічного стану та висновку про осудність підозрюваних, обвинувачуваних, підсудних, по відношенню до яких в органів дізнання, слідства і суду виник сумнів щодо їх психічного здоров'я, а також висновку про необхідність застосування медичних заходів по відношенню до осіб, визнаних неосудними (несамовитими), чи тих, які захворіли психічною хворобою після вчинення злочину;
- визначення психічного стану свідків та потерпілих і формулювання висновку про спроможність їх правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати, обставини, що мають значення для справи, у випадках, коли в органів слідства і суду виникають сумніви в психічній повноцінності зазначених осіб;
- визначення психічного стану позивачів, відповідачів, а також осіб, по відношенню до яких вирішується питання про їх дієздатність.

При проведенні стаціонарної експертизи підозрюваного або обвинувачуваного, який не утримується під вартою, а також позивачів і осіб, по відношенню до яких вирішується питання про дієздатність, поміщення їх до лікувально-психіатричного закладу провадиться тільки за рішенням суду.

Стаціонарна судово-психіатрична експертиза проводиться в психіатричних диспансерах, де створюються стаціонарні судово-психіатричні експертні комісії, що складаються не менш ніж з трьох

лікарів-психіатрів.

Для проведення експертизи підекспертні особи поміщаються до судово-психіатричного відділення, а за відсутності таких – до спеціально відведених палат загальних відділень психіатричних (психоневрологічних) закладів. При проведенні експертизи застосовуються необхідні методи медичного дослідження, а у певних випадках – і лікування.

Термін стаціонарного обстеження не повинен перевищувати тридцяти днів. У випадку неможливості винесення остаточного висновку про психічний стан і осудність у зазначений термін, стаціонарна експертна комісія виносить рішення про необхідність подовження терміну обстеження, копія якого направляється органу, що призначив експертизу.

Завданням судово-психіатричної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи страждала дана особа на момент вчинення злочину яким-небудь психічним захворюванням і чи могла вона усвідомлювати свої дії, передбачати їх наслідки та керувати ними?
- 2) Чи не знаходилася дана особа на момент вчинення злочину в тимчасово хворобливому стані і чи могла вона усвідомлювати свої дії, передбачати їх наслідки та керувати ними?
- 3) Чи не є обвинувачуваний на даний час душевнохворим і чи не потребує він застосування заходів медичного характеру?
- 4) Які заходи медичного характеру необхідно застосувати до осіб, визнаних неосудними або захворілими під час проведення слідства?
- 5) Чи не мають обвинувачуваний, свідок, потерпілий психічних вад, у силу яких вони нездатні правильно сприймати факти, які мають значення для справи і давати про них правильні показання?
- 6) Чи спроможний неповнолітній свідок правильно сприймати окремі факти і явища, які мають значення для справи?
- 7) Чи відповідають викладені у відповідних актах, довідках, медичних, пенсійних, військових або інших документах, дані про душевне захворювання обвинувачуваного, фактичному стану його здоров'я?

2.14. ГРУНТОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою ґрунтознавчої експертизи є:

- виявлення на предметах-носіях мікронашарувань (часток) ґрунтового походження, визначення їхньої природи, а також встановлення спільної родової (групової) належності з наданими зразками;
- встановлення походження ґрунту на предметах-носіях з певної ділянки місцевості (іншого місця події);
- встановлення механізму утворення ґрунтових нашарувань.

При підготовці і призначенні ґрунтознавчої експертизи слід дотримуватись таких правил:

1. При дослідженнях ґрунтових об'єктів з метою встановлення їхнього походження з певної ділянки місцевості як порівняльні матеріали направляються зразки ґрунту з місця, де за припущенням слідчого (судді), знаходився предмет-носіє (місце виявлення трупа, слідів взуття тощо) та інших місць в межах ділянки, яка ідентифікується. Крім того, слід надавати контрольні зразки з суміжних ділянок, які відрізняються від тієї, яка ідентифікується, наприклад, з сусіднього поля, яке засіяне іншою культурою, з ділянки, яка має інший характер рослинності, інший профіль тощо;

2. Відбір зразків проводиться з урахуванням особливостей ділянки, яка ідентифікується. Якщо ділянка має відносно однорідну поверхню, то відбираються два-три зразки з поверхневого шару місця контакту предмета-носія з ґрунтом і не менше двох контрольних зразків з кожної суміжної ділянки, яка відрізняється від тієї, що ідентифікується, а за відсутності таких відмінностей – з чотирьох сторін від місця події на відстані 20, 50 та 100 м.

3. Якщо ділянка являє собою западину (яр, канаву, яму тощо), зразки відбираються з дна і різних шарів стін, схилів, а контрольні – з поверхні ґрунту біля западин та з суміжних ділянок місцевості;

4. Зразки відбираються з поверхневого шару ґрунту на глибині не більше 5 см масою 100–150 г і упаковуються в паперові пакети;

5. Усі зразки висушують на повітрі і помішують у пакети.

6. До постанови (ухвали) про призначення експертизи слід додати протокол огляду місця події з планом-схемою. Якщо огляд предметів-носіїв ґрунту оформлено окремим протоколом, він також додається до

постанови (ухвали) про призначення експертизи. Важливо, щоб у наданих експерту матеріалах були позначені місця відбору зразків ґрунту. Крім того, слід надати довідку про метеоумови за період від події до часу відбору зразків. Якщо в цей період на місці події проводились роботи, які могли змінити характеристики ґрунту (перекопування, будівельні, вантажні та інші роботи, внаслідок яких на ґрунті могли залишитись сторонні домішки), про це також слід повідомити експерта.

7. Кожний предмет, на якому виявлено нашарування ґрунту, упаковується окремо. До упаковок має прикріплюватись бирка із зазначенням номера зразка і місця його вилучення. Останні дані слід узгоджувати з планом-схемою місця

Завданням ґрунтознавчої експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є нашарування ґрунту (об'єктів ґрунтово-мінерального походження) на предметі-носії (зазначається, на якому саме)?
- 2) Чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність?
- 3) Чи походять дані об'єкти (зазначаються, які саме) з певної ділянки місцевості (іншого місця події)?
- 4) Яким є механізм утворення даних ґрунтових нашарувань?
- 5) Які ознаки, що вказують на особливості місця їх походження, мають нашарування на даному об'єкті?

2.15. СУДОВО-ХІМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким є хімічний склад даної речовини?
- 2) Чи належить речовина, надана для дослідження, до вибухових, наркотичних, отруйних, сильнодіючих чи інших видів речовин?
- 3) Чи є в певному об'єкті (залишках їжі, напої) речовина, що за певних умов може бути отрутою, якщо так, то що це за отрута і в якій кількості вона міститься?
- 4) Чи є дана речовина фарбою, якщо так, то яким є її склад?
- 5) Чи не є частинки, вилучені з місця події, частинками фарбового покриття даного предмета?
- 6) Чи не піддавалася поверхня даного предмета фарбуванню?

- 7) Чи є в попелі залишки певної речовини ?
- 8) Чи належать дані волокнисті матеріали одному шматку тканини, одній партії тканини?
- 9) З якого металу виготовлено даний предмет?
- 10) Чи є на відповідному об'єкті частинки металу і якщо так, то якого?
- 11) Продуктом горіння якого матеріалу є досліджувана речовина (напр., попіл)?
- 12) Чи є дана речовина нафтопродуктом – бензином, гасом тощо? Якщо так, до якого виду належить?
- 13) Чи є дана речовина наркотиком і якщо так, то до якого виду наркотиків належить?
- 14) Чи немає на даному об'єкті слідів наркотичної або сильнодіючої речовини?
- 15) Чи належить дана рідина до категорії таких, що самозаймаються, і чи могла вона сама загорітись за певних умов?
- 16) Чи є суміш (певних речовин) вибухонебезпечною?
- 17) Чи може статися вибух (певної речовини або суміші речовин) за даних умов?
- 18) Чи може надана для дослідження речовина утворити вибухову суміш і якщо так, то в сполученні з якими речовинами така суміш утвориться?

Комплексна судово-хімічна і хіміко-фізична експертиза

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яку назву має надана для дослідження речовина?
- 2) Яким є склад даної речовини (грунту, пилу, порошку, пороху, клею, металевого сплаву і т.ін.)?
- 3) В чому подібні і в чому відмінні досліджуваний об'єкт і зразок за своїм речовинним складом?
- 4) Чи є однорідними за складом барвника чорнил олівець, яким виконано текст даного документу, і наданий олівець?
- 5) Якою речовиною утворено плями на предметі?
- 6) За допомогою якого реактиву витравлено текст у документі?
- 7) Яка рідина міститься в даній посудині?
- 8) Чи не містить дана речовина домішок інших речовин і якщо так, то яких саме і в яких пропорціях?

- 9) Чи не була дана тканина перефарбована і якщо так, то яким був первинний колір тканини?
- 10) Чи є на даному предметі сліди певних речовин (мастильного матеріалу, горючої рідини тощо)?
- 11) Чи є в даному харчовому продукті речовини, шкідливі для здоров'я, і якщо так, то які саме і в якій кількості?

– при дослідженні, напр., губної помади:

- 1) Чи є досліджувана речовина губною помадою?
- 2) До якого тону (№) належить дана помада?
- 3) Чи не має дана губна помада які-небудь характерні ознаки?

2.16. СУДОВО-АГРОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою даного виду експертизи є вирішення питань, пов'язаних з рільництвом, технологією овочівництва, садівництва (якість сівби, посадки, догляду за посівами, збиранням врожаю, стан культури, засміченість бур'янами, вологість тощо).

Експертами є фахівці в галузі агрономії (агрономи, агротехніки викладачі навчальних закладів, співробітники науково-дослідних установ та ін.).

Зразки продукції беруться в різних місцях і з різної глибини в кількості: зерна – не менше 1 кг., насіння трав – 100–250 гр., овочів – 200–250гр.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою сільськогосподарською культурою є відповідна маса?
- 2) Чи відповідають ознаки відповідної культури тим, що зазначені в документах?
- 3) Чи є однорідними між собою зерно (культура, борошно), вилучене в одному місці, і зерно, вилучене в певному (зазначити, в якому) місці? Чи не виключається їхня належність до однієї маси?
- 4) Зерном врожаю якого року є відповідна культура?
- 5) Чи є надане зерно (культура) зерном (культурою) врожаю теперішнього року? Чи відповідає воно тому, що зазначено у певних документах?
- 6) Чи є відповідне зерно озимим чи яровим?

- 7) Під посів якої культури було відведене певне поле (ділянка)?
- 8) Якою є норма висіву (посадки) на даній площі певної культури і яка норма була фактично застосована?
- 9) Який врожай певної культури повинен був бути зібраний з даної площі?
- 10) Чи є дійсними дані, надані в документах, про те, що на даній території посіяно (посаджено) скільки-то відповідної культури?
- 11) Чи правильно здійснено списання зерна на відходи в певних випадках?
- 12) Чи могло протравляння зерна певними хімікатами вплинути на масу зерна і яким чином?
- 13) Чи обгрунтовано списано таку-то кількість зерна як природне убування під час зберігання?
- 14) Чи піддавалося насіння, підготовлене для посіву, сортуванню, протравлянню, намочуванню і яровизації?
- 15) Чи відповідала основним стандартам якість насіння, яким здійснювався посів?
- 16) Чи були допущені в даному господарстві при проведенні сівби порушення агротехнічних правил і якщо так, то в чому вони полягали та які наслідки спричинили (або могли спричинити)?
- 17) Чи правильно в даному господарстві здійснювалися попереджувальні і винищувальні заходи боротьби зі шкідниками і хворобами рослин і якщо ні, то в чому конкретно виражалися порушення і які наслідки спричинили (або могли спричинити)?
- 18) Чи були допущені в даному господарстві при проведенні збору врожаю порушення агротехнічних правил і якщо так, то в чому вони полягали і які наслідки спричинили (або могли спричинити)?
- 19) Чи не виявилось псування зерна (інших культур) наслідком порушення агротехнічних правил і якщо так, то яких саме?
- 20) Якою є причина псування зерна (насіння або інших культур)?
- 21) Яким є ступінь псування зерна і чи може воно бути використане?
- 22) Чи є причинний зв'язок між відповідним порушенням агротехнічних правил і псуванням зерна (інших культур)?

2.17. СУДОВО-ЗООТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктами даного виду експертизи виступають приміщення (будівлі) для утримання худоби, кормові бази, пасовища, водопої, корми, інвентар, сама худоба чи птиця. Головною метою експертизи є вирішення питань, пов'язаних з годівлею, розведенням, утриманням і правильним використанням худоби і птиці, визначенням їх племінних і виробничих якостей.

Експертами виступають фахівці в галузі зоотехніки та ветеринарії.

Завданням зооветеринарної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яка кількість кормів для відповідної худоби (птиці) в такій-то кількості мала бути використана в даному господарстві в даний період часу?
- 2) Чи правильними були методи визначення пасовищної території і кормової маси на ній?
- 3) Чи правильно була організована годівля тварин у даний період і якщо неправильно, то в чому саме ця неправильність полягала і які наслідки вона спричинила (або могла спричинити)?
- 4) Чи правильно були складені раціони годівлі для тварин і якщо ні, то які наслідки це спричинило (або могло спричинити)?
- 5) Чи не є продуктивність даної худоби заниженою?
- 6) Чи не є продуктивність даної худоби зниженою внаслідок неправильної годівлі?
- 7) Чи достатньо проведених зоотехнічних заходів для зберігання поголів'я тварин від падежу або виснаження?
- 8) Чи мали місце у даному господарстві порушення зоотехнічних правил догляду за тваринними, їх годівлі і водопою і якщо так, то які наслідки це спричинило (або могло спричинити)?
- 9) Чи пристосоване дане приміщення для утримання в ньому певної кількості даних тварин?
- 10) Яким має бути приріст поголів'я тварин за певний період часу?
- 11) Чи не було у визначеному господарстві порушень порядку обліку приросту поголів'я тварин і якщо так, то в чому полягали порушення і які наслідки вони спричинили (або могли спричинити)?
- 12) Чи відповідає фактична наявність поголів'я тварин за ознаками віку, вгодованості та іншими особливостями обліковим даним господарства?
- 13) Яка кількість і яких саме продуктів мала утворитися в результаті забою даної тварини?

- 14) Чи правильно було організовано перегін худоби (її годівля й утримання на шляху й на місці прибуття)?
- 15) Чи правильно було в господарстві організоване відтворення поголів'я?
- 16) Чи відповідає вихід продукції від даної продуктивної худоби визначеним нормам і якщо ні, то які причини змогли вплинути на занижений вихід продукції?
- 17) Чи є обгрунтованими заяви посадових осіб про те, що забій худоби є вимушеним?
- 18) Чи можна було в даних умовах уникнути забою худоби?
- 19) Чи відповідають дані силососховища вимогам зоотехнічної науки?

2.18. СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою даного виду експертизи є встановлення причин загибелі худоби чи птиці, характеру, причин та джерел відповідних захворювань.

Експертами виступають фахівці в галузі ветеринарії.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Скільки часу минуло з моменту загибелі тварини?
- 2) Що було причиною загибелі тварин (птиці, звірів): захворювання, отруєння, виснаження, електротравма, тепловий удар тощо?
- 3) Які зовнішні умови могли сприяти або сприяли більш швидкій загибелі тварини (дальні перевезення, перегони, тривале голодування і спрага тощо)?
- 4) Чи страждала тварина (птиця, звір) за життя яким-небудь захворюванням ?
- 5) Яким часом визначається початок захворювання, якими обставинами воно могло бути викликане і чи не подальший розвиток цього захворювання міг призвести до загибелі?
- 6) Чи правильними є умови утримання, догляду, годівлі і використання тварин?
- 7) Які дезінфекційні, агрохімічні чи інші заходи проводились і чи не могли вони стати причиною смерті захворювання і загибелі тварин?

- 8) Чи могли бути в господарстві на прилеглих територіях (пасовищах) проведені ті ж самі заходи, але іншими засобами і способами, що гарантують безпеку худоби, птиці, бджіл, риб, звірів?
- 9) Які порушення умов збереження, відпуску і використання сильнодіючих і отрутних, лікарських, дезінфекційних та інших препаратів могли стати джерелом захворювань і загибелі тварин?
- 10) Якими є результати (гістологічного, серологічного, біохімічного, бактеріологічного, хіміко-токсикологічного) лабораторного дослідження патологічного матеріалу хворих чи загиблих тварин і на що вони можуть вказувати?
- 11) Якими є результати лабораторного дослідження залишків кормів, пійла, води і на що вони можуть вказувати?
- 12) Чи своєчасно і чи правильно були здійснені лікувальні заходи по відношенню до захворілих тварин (птиці, звірів, риб)?
- 13) Чи своєчасно і чи правильно були проведені профілактичні заходи щодо попередження захворювання серед тварин (птиці, звірів, риб, бджіл)?
- 14) Наскільки своєчасно і повно були проведені протиепізоотичні, лікувально-профілактичні, санітарно-зоологічні, карантинні та інші заходи щодо ліквідації і локалізації інфекційного захворювання серед тварин?
- 15) Чи мали місце порушення правил протиепізоотичних, лікувально-профілактичних, санітарно-зоологічних, карантинних та інших заходів і чи могло це сприяти виникненню або подальшому поширенню даного інфекційного захворювання?
- 16) Чи не сталося захворювання або падіж худоби, птиці, звірів в результаті згодовування недоброякісних кормів?
- 17) Якщо причиною загибелі тварин виявилось отруєння, то якою речовиною тварина була отруєна?
- 18) Яким шляхом отрута потрапила в утробу тварин?
- 19) Скільки часу пройшло від моменту отруєння до загибелі тварин?
- 20) Чи не виявились причиною отруєнь тварин отруйні речовини, використовувані при проведенні лікувально-профілактичних, дезінфекційних, агрохімічних, будівельних та інших заходів?
- 21) Чи мали місце порушення при транспортуванні, збереженні, відпуску, приготуванні і використанні різноманітних лікарських,

дезінфекційних засобів, мінеральних добрив і сільськогосподарських отрутохімікатів, в результаті яких могли бути створені умови можливого отруєння тварин?

- 22) Чи не виявилось отруєння тварин результатом згодовування недоброякісного корму, отруйні властивості якого пояснюється неправильним його приготуванням або незадовільними умовами зберігання (зараження ботулізмом, утворення грибкових токсинів, забруднення корму сільськогосподарськими отрутохімікатами)?
- 23) Чи настало отруєння в результаті згодовування мінеральної підгодівлі, в якій містилися отруйні речовини?
- 24) Чи своєчасно були проведені профілактичні та інші заходи щодо попередження отруєння тварин?
- 25) Чи своєчасно були проведені лікувальні заходи по відношенню до отруєних тварин?
- 26) Чи мали місце порушення правил санітарно-ветеринарного порядку при забої тварин, птиць (при переробці, збереженні м'яса чи інших продуктів) і якщо так, то які наслідки вони могли спричинити? Чи могли ці порушення стати причиною зараження м'яса (сала, м'ясопродуктів, молока, яєць чи інших продуктів)?

2.19. СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Екологічна експертиза – експертиза, здійснювана спеціально уповноваженими державними органами та еколого-експертними об'єднаннями громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці допроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Мета екологічної експертизи – запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах, забезпечення екологічної безпеки громадян та їх права на інформацію про стан навколишнього середовища.

Завдання екологічної експертизи:

- визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- організація комплексної, науково обгрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарних норм, будівельних норм і правил;
- оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, здоров'я людей і якість природних ресурсів;
- оцінка ефективності, повноти, обгрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей;
- визначення дотримання або порушення норм екологічної безпеки, характеру і розміру збитку, заподіяного допущеними порушеннями, прогнозування можливих негативних наслідків, одержання інших доказів у справі;
- підготовка об'єктивних, всебічно обгрунтованих висновків екологічної експертизи.

Екологічна експертиза надає можливість цілеспрямованої діяльності щодо захисту здоров'я, життя, прав і свобод людини, охорону навколишнього середовища. Частіш за все вона має місце у справах про посадові та господарські злочини, злочини, які пов'язані з заподіянням шкоди навколишньому середовищу, забрудненням річок, водосховищ, озер, підземних ґрунтових вод, моря, земельних ділянок, атмосферного повітря.

Громадяни України мають право як на екологічну безпеку, так і на обізнаність щодо екологічної обстановки і стану навколишнього середовища. Тому у відповідності з конституційними нормами та нормами екологічного права екологічна експертиза може бути здійснена

при проведенні розслідування як за ініціативою слідчого, так і за клопотанням потерпілого чи інших учасників процесу.

Законодавством встановлені як норми екологічного права, так і обов'язковість державної екологічної експертизи у сфері господарської діяльності, яка впливає на стан навколишнього середовища.

Проведення державної екологічної експертизи регламентовано Законом України “Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995р.

Об'єктами екологічної експертизи виступають: біосфера, її стан, зміни що виникли внаслідок діяльності відповідних осіб, сама діяльність людей у навколишньому природному середовищі (технологічні й інші процеси, порушення екологічного законодавства); допроектні, проектні матеріали, документація щодо впровадження нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, створення загрози здоров'ю людей; проектна документація, техніко-економічне обґрунтування і розрахунки з побудові, реконструкції підприємств та інших об'єктів, що можуть впливати на стан навколишнього середовища; матеріали і речовини, а також продукція, системи й об'єкти, виробництво яких або їх реалізація можуть призвести до порушення норм екологічної безпеки або створити небезпеку для здоров'я людей; інвестиційні проекти, техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових та розширення, реконструкцію, технічне переозброєння діючих підприємств; документація з перепрофілювання, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, в т. ч. військового та оборонного призначення, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища; проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів; екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

Підприємства, діяльність яких пов'язана із впливом на стан навколишнього середовища, як мінімум, повинні бути обладнані технічними засобами очищення і знезаражування викидів, а також

приладами, що забезпечують контроль за складом і масою шкідливих речовин і характеристикою шкідливих факторів.

Суб'єктами екологічної експертизи є:

- Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, його органи на місцях, створювані ними спеціалізовані установи, організації та еколого-експертні підрозділи чи комісії;
- органи та установи Міністерства охорони здоров'я України – в частині, що стосується експертизи об'єктів, які можуть негативно впливати чи впливають на здоров'я людей;
- інші державні органи, та органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства;
- громадські організації екологічного спрямування чи створювані ними спеціалізовані формування;
- інші установи, організації та підприємства, в т. ч. іноземні юридичні і фізичні особи, які залучаються до проведення екологічної експертизи;
- окремі громадяни в порядку, передбаченому цим Законом та іншими актами законодавства.

Основними принципами екологічної експертизи є:

- законність;
- гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- державне регулювання;

Щодо *форм* екологічної експертизи, в Україні здійснюється державна, громадська та інші екологічні експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання. Приймаючи рішення щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз.

Висновки громадської та іншої екологічної експертизи мають реко-

мендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи, а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Державна екологічна експертиза організується і проводиться еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями або спеціально створюваними комісіями Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України, їх органів на місцях із залученням інших органів державної виконавчої влади.

До проведення державної екологічної експертизи можуть у встановленому порядку залучатися фахівці інших установ, організацій і підприємств, а також експерти міжнародних організацій.

Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку.

Екологічна експертиза може мати місце ще до початку кримінального процесу, а її висновки можуть бути використані потім у кримінальній справі як докази. Водночас така експертиза може бути здійснена до початку розслідування з ініціативи самих громадян або на вимогу підприємств і установ, а матеріали таких експертних досліджень можуть стати підставами для порушення кримінальних справ.

Але це не виключає призначення судово-екологічної експертизи слідчим, а навпаки, створює більше можливостей для всебічного дослідження обставин справи з використанням відповідних спеціальних знань.

Судово-екологічна експертиза, яка проводиться по порушеній кримінальній справі, здійснюється за постановою слідчого або дізнавача чи прокурора і являє собою дослідження спеціалістом в галузі екології питань, що мають значення для справи. Судово-екологічна експертиза призначається за умови, що відповідні обставини не були розв'язані відповідною державною екологічною експертизою, або коли така була не достатньо повною і всебічною. Методологічні основи екологічної експертизи були розроблені в Україні професором Г.А. Матусовським. У своїх працях він показав, що розвиток загальної екології як науки про закономірності взаємодії живих організмів з навколишнім природним середовищем дає

можливість вирішувати ряд важливих питань у сфері кримінального процесу з використанням відповідних спеціальних знань шляхом проведення екологічної експертизи.

Судово-екологічна експертиза може бути призначена при проведенні розслідування як з ініціативи слідчого, так і за клопотання потерпілих або інших учасників процесу.

Завдання судово-екологічної експертизи також передбачає вирішення таких питань:

- 1) Які погрішності чи прорахунки мають місце у відповідному технологічному процесі?
- 2) Чи знаходяться відповідні порушення в причинному зв'язку з відповідними негативними екологічними наслідками?
- 3) Чи відповідає проект даного об'єкта правилам охорони навколишнього природного середовища ?
- 4) Чи побудовано відповідний об'єкт з дотриманням норм охорони навколишнього природного середовища?
- 5) Чи не настали відповідні негативні обставини внаслідок неналежного проектування відповідного об'єкта чи його спорудження?
- 6) Чи належним чином встановлені і функціонують очисні споруди на даному підприємстві?
- 7) В чому вбачається неналежне функціонування очисних споруд і які можливі наслідки цього?
- 8) Чи знаходяться в причинному зв'язку неналежне функціонування очисних споруд відповідного підприємства і відповідними шкідливими екологічними наслідками?
- 9) Яких заходів екологічного характеру необхідно вжити для запобігання негативних наслідків у певних обставинах?

2.20. СУДОВА ХІМІКО-ФАРМАЦЕВТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Судова хіміко-фармацевтична експертиза призначається у випадках, коли для розв'язання питань, що мають значення для справи, необхідні спеціальні пізнання в галузі фармакології (фармацевтичні або хіміко-фармацевтичні знання у сфері лікарських засобів). *Експертом* у даному випадку може виступати спеціаліст в галузі лікарських засобів, що має

вищу фармацевтичну або хіміко-фармацевтичну освіту і необхідний досвід роботи за фахом.

Хіміко-фармацевтична експертиза належить до числа нових видів експертиз. Її поява обумовлена потребами слідчої і судової практики, особливо у сфері боротьби з наркоманією і розслідуванням відповідних злочинів.

Дана експертиза частіше за все призначається у зв'язку із встановленням фактів немедичного споживання сильнодіючих, наркотичних, психотропних, отрутих засобів та їхніх аналогів. Необхідно враховувати, що багато таких злочинів, як грабежі, крадіжки, а нерідко і шахрайські та інші тяжкі злочини вчинюються з використанням названих засобів у якості знаряддя злочину або наркоманами, яких нараховується в Україні до одного мільйона чоловік. Поширення одержують амфітамін та інші стимулятори. Слідчими органами виявляються підпільні лабораторії з виготовлення нових, раніше невідомих наркотичних препаратів. Все це обумовлює необхідність професійного підходу до розслідування відповідних злочинів і встановленню істини.

Завданням судової хіміко-фармацевтичної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є речовина, вилучена у відповідної особи, лікарським засобом? Якщо є, то які його найменування, особливості і підстави застосування?
- 2) Чи є однорідними за своїм складом лікарські засоби, вилучені у певної особи і виявлені на місці злочину?
- 3) Чи провадилася заміна в наданому для досліджень лікарському засобі одного інгредієнта на інший, чи відповідає склад лікарського засобу зазначеному на упаковці?
- 4) Чи є речовина, вилучена у відповідної особи, сильнодіючою, отрутною, психотропною, наркотичним засобом або прекурсором?
- 5) Чи є на поданих предметах (ін'єкційних голках, ампулах, чашах зважувальних приладів, вимірювальних приладах, столах, посуді, чайних ложках, пробках, ковпачках, внутрішніх частинах кишень, піднігтьовому просторі, змивах із поверхні рук і т.п.) мікрозалишки (мікросліди) отрутих, сильнодіючих, психотропних, наркотичних засобів або прекурсорів?

- 6) До якої групи (хімічний клас, фармакологічна належність) психотропних, наркотичних речовин належить речовина, надана для дослідження?
- 7) Яка речовина міститься в ампулах, позначених як омнопон, промедол, фентаніл? Чи відповідає вміст ампул маркіруванню і чи належить він до числа наркотичних лікарських засобів?
- 8) Чи є ідентичними досліджувані об'єкти (вказуються об'єкти під номерами і де, у кого вилучені)?
- 9) Чи є однаковими за складом порівнювані наркотичні засоби?
- 10) Чи порушувалась цілісність упаковок, ампул, флаконів, тьобиків фармацевтичних препаратів (вказується, яких саме)?
- 11) Чи належать надані для дослідження рослини до сильнодіючих, отрутних, або наркотичних?
- 12) Яким є склад спалених вогнем залишків, виявлених... (указується місце), чи могли вони залишитися після спалення сильнодіючих, отрутних, психотропних, наркотичних засобів?
- 13) Якою є маса наданого для дослідження наркотичного (сильнодіючого, отрутного, психотропного) засобу?
- 14) Якою є таксономічна належність рослинних залишків (стебел, коробочок і т.п.), виявлених... (указується місце виявлення)?
- 15) Якою є причина зміни хімічного складу лікарського засобу, вилученого у відповідної особи (виготовленого зазначеною фабрикою)?
- 16) Чи могли умови зовнішнього середовища (вологість, температура, пряме сонячне світло, радіаційне опромінення) призвести лікарські засоби до таких-то змін?
- 17) Чи могли зазначені ушкодження упаковки утворитися в результаті дії на них фізичних, механічних, біологічних, хімічних або інших факторів?
- 18) Чи відповідає зазначеному на упаковці терміну придатності досліджуваний лікарський засіб?
- 19) Чи є на предметі-носії (контейнері, портфелі, кузові автомобіля та ін.) сильнодіючі, отрутні, психотропні, наркотичні засоби і прекурсори?
- 20) Чи мають загальну групову належність таблетки (частини лікарських форм), виявлені... (указується місце виявлення), частинам таблеток

- (або частинам лікарських форм), вилученими... (указується, в кого і де)?
- 21) Яким є призначення (сфера використання) лікарських засобів (указується назва), вилучених або виявлених... (указується, у кого або де)?
 - 22) Чи є на поверхні наданого предмету одягу мікрозалишки (мікросліди) сильнодіючих, отрутних, психотропних речовин або прекурсорів? Якщо є, до якого виду вони належать? Якою є їхня маса?
 - 23) Чи є в наданому для дослідження фармацевтичному препараті (лікарській формі) сторонні домішки, якщо є, то які саме? Якою є маса цих домішок, їхня природа?
 - 24) Яким є спосіб виготовлення наданого для дослідження психотропного (наркотичного і т.п.) засобу: хіміко-фармацевтичним підприємством, аптекою, навчальною лабораторією вузу або кустарний спосіб?
 - 25) Чи відповідають умови збереження психотропних (наркотичних) засобів (назва аптеки) передбаченим вимогам?
 - 26) Чи є порушення в технології виробництва відповідних лікарських засобів (психотропних, наркотичних, прекурсорів)?
 - 27) Чи є порушення в названій організації контролю якості лікарських засобів?
 - 28) Який є порядок відпуску (продажу) лікарського засобу (напр., омнопон, фентаніл і т.ін.) з аптеки? Чи виявлені які-небудь порушення у відпуску зазначеного препарату?
 - 29) Чи відповідають умови відпуску психотропних (наркотичних) засобів з аптеки передбаченим вимогам?
 - 30) Чи належить вилучена речовина до числа відомих наркотичних лікарських засобів або вона є новим препаратом, який ще не застосовувався? Якими є особливості впливу даного засобу на організм людини і чи належить він до наркотичного, сильнодіючого психотропного засобу чи до отрутної речовини?

2.21. МЕДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Метою медико-криміналістичної експертизи є: відновлення за черепом зовнішнього обліку людини, в т. ч. реконструкції обличчя в комп'ютерному зображенні за черепом; ідентифікація особи за останками з яскраво вираженими посмертними змінами (скелетом, мумією); встановлення віку та інших ознак загиблого. Може здійснюватись в науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України або в науково-дослідних установах за участю фахівців в галузі криміналістики і судової медицини.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є відповідні останки останками відповідної людини?
- 2) Чи не є останки останками людини, зображеної на фотографії, кінострічці, відеоматеріалі?
- 3) Який вигляд повинна була мати загибла людина за життя і чи можливо за наданими останкам реконструювати її облік з виготовленням комп'ютерного (живописного чи скульптурного) зображення?

2.22. МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктами мистецтвознавчої експертизи можуть бути предмети антикваріату, картини, ікони, музейні цінності, ювелірні художні вироби з дорогоцінних металів і каменю або інші жіночі прикраси, рисунки, рукописи, гобелени, кінопродукція чи відеофільми, скульптурні твори чи архітектурні пам'ятки. В кримінальному процесі вони стають предметами експертних досліджень у зв'язку зі злочинами, найчастіше контрабандою, крадіжками, шахрайством.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Коли могла бути написана відповідна картина?
- 2) Чи може бути відповідна картина твором відповідного відомого живописця?
- 3) Хто є автором відповідного твору?
- 4) Чи є надане полотно художнім твором?
- 5) Чи являє відповідна картина художню цінність?

- 6) Чи не є відповідна картина (витвір) копією відповідного твору мистецтва чи його підробкою?
- 7) Чи має надана ікона художню або історичну цінність?
- 8) Чи може вважатись надана копія картини відомого художника предметом, який має художню цінність і чи є вона твором мистецтва?
- 9) Чи є відповідний кінофільм (відеофільм) з елементами еротики твором мистецтва чи він являє собою порнографічну продукцію?
- 10) Що являє собою наданий предмет (твір) і чи має він історичну цінність, ознаки твору мистецтва або антикварної речі?
- 11) Чи є відповідний письмовий твір твором літератури?

ДОДАТКИ

Додаток 1

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ

ПРОТОКОЛ

одержання експериментальних зразків почерку для експертного дослідження

м. Лебедин

18 грудня 2001 р.

Слідчий Лебединського районного відділу внутрішніх справ УМВС України в Сумській області капітан міліції Ребров В.М. по кримінальній справі № 1874, порушеної за ознаками ч. 5 ст. 191 і ч. 1 ст. 366 КК України, на підставі постанови від 18 грудня 2001 р., винесеної у зв'язку з необхідністю провадження у справі почеркознавчої експертизи, із дотриманням вимог ст. 85 КПК України, керуючись ст. 199 КПК України, склав протокол одержання експериментальних зразків почерку обвинуваченого Дроздова Михайла Михайловича.

На пропозицію про провадження даної слідчої дії громадянин Дроздов М.М. відповів згодою.

Обвинуваченому Дроздову М.М. пояснені його процесуальні права,

передбачені ст.142 КПК України.

_____ М.М. Дроздов
(підпис)

Громадянину Дроздову пояснено мету проведення слідчої дії і порядок її здійснення, після чого на пропозицію слідчого він сів за письмовий стіл, покритий білим ватманом, і йому були надані чисті неліновані аркуші білого паперу розміром 30х21 см. Йому було запропоновано під повільну диктовку (із середньою швидкістю 60 звуків за 12с. написати кульковою ручкою із синім чорнилом чотири рази текст: «Згодний. Президент фірми «Альтернатива» М.М. Дроздов».

Потім цей же текст, але вже під більш швидку диктовку (із середньою швидкістю 60 звуків за 5с.) обвинувачений написав чотири рази на іншому аркуші паперу.

На таких же аркушах паперу на пропозицію слідчого обвинувачений Дроздов М.М. написав у рядок 30 разів своє прізвище і 30 разів прізвища Ярош М.М., Кузнецов В.М., Луговий С.М., Яровий Г.С.

Потім він 30 разів поставив символічні підписи від свого імені і по 30 разів від зазначених осіб.

Усі дванадцять аркушів із зразками почерку і підписів завірени підписами обвинуваченого Дроздова М.М. і слідчого.

Експериментальні зразки почерку були відібрані в кабінеті слідчого при природному освітленні і температурі повітря 20°С у період з 10 год. 30 хв. до 11 год. 20 хв.

Протокол мною прочитаний, записано усе правильно. Заяв, зауважень і доповнень немає.

Обвинувачений

М.М. Дроздов

Слідчий

В.М Ребров

ПОСТАНОВА

про призначення судово-почеркознавчої експертизи

12 вересня 2001 р.

м. Краснопілля

Слідчий слідчого управління УМВС України в Сумській області лейтенант міліції Шевченко А.С., розглянувши матеріали кримінальної справи № 19044 про розкрадання коштів у колгоспі «Зоря» Краснопілляського району Сумської області,

встановив:

Бобрик Андрій Денисович, працюючи бухгалтером колгоспу «Зоря» Краснопілляського району Сумської області, протягом 2001 р. у співучасті з касиром цього ж колгоспу Бабич Ларисою Тихонівною, шляхом

внесення прізвищ вигаданих осіб у вже складені платіжні відомості, вчинив розкрадання депонентських сум. За зазначений період вони викрали в такий спосіб 48000 грн., чим вчинили злочин, передбачений ч. 5 ст. 191 КК України. При вчиненні даного злочину Бобрик А.Д. і Бабич Л.Т. ставили підписи за вигаданих осіб у платіжних відомостях.

Враховуючи, що для визначення, ким виконувалися підписи в платіжних відомостях, необхідні спеціальні знання в галузі криміналістики, керуючись ст. 75, 114, 130, і 196 КПК України,

постановив:

1. Призначити по даній справі судово-почеркознавчу експертизу, провадження якої доручити Харківському НДІ судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса.

2. На вирішення експертизи поставити такі питання:

а) Чи можливо з урахуванням наданих документів, вільних і експериментальних зразків почерку встановити виконавця підписів від імені вигаданих осіб у наданих платіжних відомостях?

б) Чи не виконані підписи громадянином Бобриком А.Д. у платіжній відомості за липень 2001 р. у графі 12 проти прізвища Кактус Л.Д. і в графі 13 проти прізвища Ващенко А.Н., а також у платіжній відомості за серпень 2001 р. у графі 116 проти прізвища Гаврилова А.М. і в графі 117 проти прізвища Сачкова В.Н.?

в) Чи не виконані дані підписи громадянкою Бабич Л.Т.?

3. Для дослідження експерту направити: а) зразки підписів і почерку Бобрика А.Д. і Бабич Л.Т.; б) платіжні відомості.

4. Копію даної постанови направити директору Харківського НДІ судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса.

Слідчий

А. С. Шевченко

ПРОТОКОЛ

ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи та роз'яснення йому у зв'язку з цим процесуальних прав

м. Краснопілля

14 вересня 2001 р.

Слідчий слідчого управління УМВС України в Сумській області лейтенант міліції Шевченко А.С., у зв'язку з призначенням по кримінальній справі № 19044 судово-почеркознавчої експертизи, відповідно до вимог ст. 197 КПК України, оголосив обвинувачуваний

Бабич Ларисі Тихонівні про те, що по її справі призначена судово-почеркознавча експертиза, і ознайомив її з постановою від 12 вересня 2001 р. про призначення цієї експертизи.

Керуючись вимогами ст.197 КПК України, обвинувачуваній Бабич Л.Т. пояснено, що у зв'язку з призначенням експертизи вона має права, передбачені ст.197 КПК України, а саме:

- заявити відвід експерту;
- просити про призначення експерта з числа зазначених нею осіб;
- просити про постановку перед експертизою додаткових питань;
- давати пояснення експерту;
- подавати додаткові документи;
- ознайомитися з матеріалами експертизи і висновком експерта по закінченні експертизи;
- заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи;
- з дозволу особи, яка веде розслідування, бути присутнім при провадженні окремих досліджень і давати пояснення експерту.

Обвинувачувана Бабич Л.Т., ознайомившись з постановою про призначення експертизи і вивчивши надані їй права, заявила, що ніяких клопотань не має.

Ознайомлення обвинувачуваної з постановою про призначення експертизи і роз'яснення їй у зв'язку з цим процесуальних прав провадилося в приміщенні Краснопільського районного відділу внутрішніх справ УМВС України в Сумській області в кабінеті слідчого 14 вересня 2001 р. з 10-00 до 11-30 год., про що, відповідно до вимог ст. 85 і 197 КПК України, складено даний протокол.

Протокол мною прочитаний. Записано правильно. Зауважень, клопотань і доповнень немає.

Обвинувачувана
Слідчий

Л. Т. Бабич
А. С. Шевченко

ПОСТАНОВА **про призначення фоноскопічної експертизи**

м. Лебедин

27 грудня 2001 р.

Слідчий Лебединського районного відділу УМВС України в Сумській області капітан міліції Коханий В.М., розглянувши матеріали кримінальної справи №238, порушеної за фактом хабарництва по відношенню до директора кафе «Либідь» Ващенко Л.А.,

встановив:

27 грудня 2001 року у гр. Ващенко Л.А., який знаходився у своїй квартирі за адресою м. Лебедин, вул. Будьонного 7, кв. 12, по його домашньому телефону за номером 23-10-45 невідомий вимагав змінити показання по кримінальній справі, погрожуючи в противному випадку фізичною розправою над його близькими родичами. Телефонна розмова була записана Ващенко Л.А. на магнітофонну компакт-касету. У матеріалах справи є докази, які дають підстави вважати, що в названому випадку телефонував Бурчак І.М., підозрюваний у вимагательстві.

Приймаючи до уваги те, що в справі є достатньо даних для призначення фоноскопичної експертизи, керуючись ст. 75, 114, 196 КПК України,

постановив:

1. Призначити по даній кримінальній справі фоноскопичну експертизу, проведення якої доручити НДЭКЦ УМВС України в Сумській області.

2. На вирішення експертизи поставити такі питання:

- 1) Чи велась зафіксована на фонограмі розмова по телефону?
- 2) Який номер телефону набирався під час запису?
- 3) Чи є голос, зафіксований на фонограмі, голосом Бурчака І.М.?
- 4) Чи належать вислови, зафіксовані на фонограмі Бурчаку І. М., і якщо так, то які саме?
- 5) Чи зазнавала змін дана фонограма?
- 6) Чи є ознаки механічного та електронного монтажу на фонограмі?
- 7) Яким було взаєморозташування співбесідників відносно мікрофона?
- 8) Що є джерелом сторонніх звуків, зафіксованих на фонограмі?
- 9) Чи належить промова, яка починається словами «Алло, Ващенко» і закінчується словами «даю добу на роздуми», записана на магнітофонній касеті «Свема» сторона «А», Бурчаку І.М.?
- 10) Якщо ні, то які особливості особи, промова якої записана на поданій фонограмі (стать, вік, географічний район формування усного

мовлення, лексика, рівень культури, дефекти мови, види перенесених захворювань тощо)?

3. У розпорядження експерта передати: дві магнітофонні касети «Свема» і «ТДК» у конвертах відповідно №1 і №2 із записами телефонної розмови і зразками промови Бурчака І.М., опечатаних печаткою слідчого і скріплених підписами понятих.

4. Копію постанови направити до науково-дослідного експертно-криміналістичного центру УМВС України в Сумській області.

Слідчий

В.М. Коханий

ПОСТАНОВА

про призначення дактилоскопічної експертизи

м. Житомир

14 листопада 2001 р.

Слідчий слідчого відділення Богунського районного відділу УМВС України в Житомирській області капітан міліції Заєць А.В., розглянувши матеріали кримінальної справи № 833, порушеної за ознаками злочину, передбаченого ч. 4 ст. 185 КК України,

встановив:

У ніч з 3 на 4 листопада 2001 р. невстановлені особи шляхом відгинання металевих ґрат на вікні магазину №24, розташованого по вул. Миру, 5 у м. Житомирі, проникли в кабінет директора, де вчинили крадіжку грошей у сумі 8300 грн. У процесі огляду місця події біля вікна магазину були знайдені осколки розбитої шибки. При опрацюванні скла спеціальним порошком на ньому були виявлені сліди пальців рук, які були перенесені на дактилоскопічну плівку.

З огляду на те, що для ідентифікації по вилучених слідах особи і встановлення інших, що мають значення для справи, даних необхідні спеціальні знання, керуючись ст. 75, 114, 196 КПК України,

постановив:

1. Призначити по кримінальній справі №833 дактилоскопічну експертизу, проведення якої доручити науково-дослідному експертно-криміналістичному центру УМВС України в Житомирській області.

2. Поставити перед експертами питання:

а) чи придатні вилучені з місця події 4 листопад 2001 р. сліди пальців рук для ідентифікації по ним особи?

б) чи не залишені дані сліди працівниками магазину №24 Ющук О.І. і Малик В.П. або підозрюваним Житником Л.І.?

3. У розпорядження експертів надати дактилоскопічну плівку зі слідами пальців рук (пакет №1) і дактилокарти з відтисками пальців рук Ющук О.І., Малик В.П. і Житника Л.І.

4. Копію постанови направити в науково-дослідний експертно-криміналістичний центр УМВС України в Житомирській області.

Слідчий

А.В. Заєць

ПОСТАНОВА

про призначення судово-бухгалтерської експертизи

м. Лебедин

19 вересня 2001 р.

Слідчий Лебединського районного відділу внутрішніх справ УМВС України в Сумській області лейтенант міліції Садов В.В., розглянувши матеріали кримінальної справи № 108/2, порушеної по факту розкрадання товарно-матеріальних цінностей на фабриці «Аліна»,

встановив:

9 вересня 2001 р. при проведенні відомчої ревізії в галантерейному магазині №1 Центрального Райпромторгу м. Лебедин було виявлено надлишок жіночих шкіряних чобіт вартістю 300 грн. за пару в кількості 235 штук. У процесі розслідування з'ясувалось, що партія чобіт надійшла до магазину у серпні 2001 р. від фабрики «Аліна». При обшуку на фабриці було виявлено і вилучено 530 пар чобіт, а також саморобні лекала і швейна машинка, які не значились на балансі. По справі була призначена і проведена технологічна експертиза і документальна ревізія.

Для перевірки слушності висновків ревізії і дотримання правил її проведення, а також для вирішення інших питань, необхідні спеціальні знання у сфері судової бухгалтерії.

На підставі викладеного, керуючись ст. 75, 114, 130, 196–198 КПК України,

постановив:

1. Призначити по даній справі судово-бухгалтерську експертизу, проведення якої доручити Сумському бюро судово-бухгалтерської експертизи Міністерства Юстиції України.

2. На розгляд експерта поставити такі питання:

а) Чи відповідає на фабриці постановка обліку матеріальних цінностей встановленому порядку? Якщо були порушення, то чи мало це вплив на утворення недостачі і надлишків, якщо так, то яким чином і яких саме?

б) Чи правильними є методи проведення документальної ревізії фабрики «Аліна» від 9 вересня 2001 р., якщо ні, то в чому саме полягає неправильність?

в) Чи використані ревізією всі необхідні методи і прийоми дослідження даних бухгалтерського обліку?

г) Чи правильно визначена недостача (або надлишки) товарів і матеріальних цінностей на фабриці «Аліна»?

д) Чи є в інвентаризаційному описі дані, які свідчать про те, що шляхом приписок товарів у цих відомостях штучно завищувався фактичний залишок товарів і тим самим приховувалася недостача, що була на той час? Якщо такого роду дані є, то в який період утворилась недостача?

е) Якою сумою обчислюється матеріальна шкода, заподіяна фабриці «Аліна» діями посадових і матеріально-відповідальних осіб, і хто з них і в якому розмірі повинен відшкодувати матеріальний збиток?

ж) На яку суму було безобліково випущено чобіт за минулий рік, якщо виходити з наданих експерту даних технологічної експертизи і матеріалів ревізії?

з) За умови продажу необлікованих чобіт у магазині №12 протягом року в якій сумі мають обчислюватися надлишки грошей?

и) Чи були в системі обліку, звітності і контролю, здійснюваних на фабриці, недоліки, які могли сприяти розкраданням і зловживанням, і якщо так, то в чому саме вони полягали і яких заходів слід було вжити для їх усунення?

3. У розпорядження експерта надати матеріали кримінальної справи на 350 аркушах і акт документальної ревізії від 9 вересня 2001 р. на 54 аркушах.

Слідчий

В.В. Садов

ПРОТОКОЛ
ознайомлення обвинуваченого
з висновком експертизи

4 жовтня 2001 р.

м. Сімферополь

Слідчий слідчого управління УМВС України в Автономній Республіці Крим лейтенант міліції Орлов Д.А. у відповідності зі ст. 202 КПК України, пред'явив обвинуваченому за ч. 5 ст. 191 КПК України Штину Олександрю Сергійовичу матеріали криміналістичної експертизи і висновок експерта від 1 жовтня 2001 р. для ознайомлення і роз'яснив йому, що він має право:

1. Давати пояснення, робити зауваження і заперечення.

2 Заявляти клопотання про призначення повторної або додаткової експертизи.

Ознайомившись з матеріалами експертизи, обвинувачений Штин Олександр Сергійович ніяких клопотань не заявив.

Протокол складений слідчим. Мною читаний. Записано все правильно. Зауважень і доповнень не маю.

Обвинувачений.

О.С. Штин

Слідчий СУ УМВС України
в Автономній республіці Крим
лейтенант міліції

Д.А. Орлов

*Додаток 2***Закон України
«ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»**

Цей Закон визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ*Стаття 1. Поняття судової експертизи*

Судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду.

Стаття 2. Законодавство України про судову експертизу

Законодавство України про судову експертизу складається з цього Закону, процесуального законодавства, інших законодавчих актів, міжнародних договорів та угод про взаємну правову допомогу і співробітництво, що регулюють правовідносини у сфері судово-експертної діяльності.

Стаття 3. Принципи судово-експертної діяльності

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Стаття 4. Гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку

Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються;

- процесуальним порядком призначення судового експерта;
- заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи;
- існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів дізнання та попереднього слідства;
- створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням;
- кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;
- можливістю призначення повторної судової експертизи;
- присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи.

Стаття 5. Максимальне збереження об'єктів дослідження

Під час проведення судових експертиз об'єкти дослідження можуть бути пошкоджені або витрачені лише у тій мірі, в якій це необхідно для дослідження.

Стаття 6. Забезпечення умов праці судового експерта за місцезнаходженням об'єктів дослідження

Якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, який її

призначив, повинні забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці.

Стаття 7. Організація судово-експертної діяльності

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби. До них належать:

- науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

Судово-експертна діяльність може здійснюватися на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), а також громадянами за разовими договорами.

Ліцензія видається в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 8. Науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності

Організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності покладається на міністерства і відомства, до системи яких входять спеціалізовані установи та відомчі служби, що проводять судові експертизи.

Для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер, при Міністерстві юстиції України створюється Координаційна рада з проблем судової експертизи, яка діє відповідно до Положення про неї, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Міністерство юстиції України забезпечує видання міжвідомчого науково-методичного збірника "Криміналістика та судова експертиза".

Стаття 9. Реєстр судових експертів

Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян.

Атестація судових експертів з числа працівників підприємницьких структур та громадян проводиться Міністерством юстиції України або Міністерством охорони здоров'я України відповідно до їх функцій.

Органи дізнання, попереднього слідства і суди зобов'язані доручати проведення судових експертиз переважно фахівцям, внесеним до цього Реєстру.

Розділ II. СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ

Стаття 10. Особи, які можуть бути судовими експертами

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для давання висновку з досліджуваних питань.

Фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності.

Стаття 11. Особи, які не можуть бути судовими експертами

Не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також ті, які мають судимість.

Інші обставини, що забороняють участь особи як експерта в судочинстві, передбачаються процесуальним законодавством.

Стаття 12. Обов'язки судового експерта

Незалежно від виду судочинства судовий експерт зобов'язаний:

- 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;
- 2) на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку;
- 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі.

Інші обов'язки судового експерта передбачаються процесуальним законодавством.

Стаття 13. Права судового експерта

Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право:

- 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи, і подавати клопотання про надання додаткових матеріалів;

2) вказувати в акті судової експертизи на виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;

3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи;

4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;

5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням.

Інші права судового експерта передбачаються процесуальним законодавством.

Стаття 14. Відповідальність судового експерта

Судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Розділ III. ФІНАНСОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ УСТАНОВ ТА ВІДОМЧИХ СЛУЖБ

Стаття 15. Фінансування

Проведення науково-дослідними установами судових експертиз, наукових розробок з питань організації та проведення судових експертиз фінансується за рахунок державного бюджету.

Проведення судових експертиз іншими спеціалізованими установами та відомчими службами фінансується за рахунок коштів, що виділяються їм на цю мету з державного та місцевих бюджетів, а науково-дослідними установами — за рахунок замовника.

Інші роботи зазначені установи та служби проводять на госпрозрахункових засадах.

Стаття 16. Атестація судового експерта

Метою атестації судового експерта є забезпечення належного професійного рівня керівних працівників та фахівців, які залучаються до

проведення судових експертиз або беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової експертизи.

Залежно від спеціалізації і рівня підготовки їм присвоюються кваліфікація судового експерта з дозволом проведення певного виду експертиз і кваліфікаційний клас.

Порядок проведення атестації та присвоєння кваліфікаційних класів визначається міністерствами і відомствами, до системи яких входять спеціалізовані установи та відомчі служби, що проводять судові експертизи.

Стаття 17. Експертно-кваліфікаційні комісії

Для присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії.

До складу експертно-кваліфікаційних комісій входять найбільш досвідчені фахівці, які мають кваліфікацію судового експерта і стаж практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років. Серед них має бути не менше двох фахівців тієї спеціальності і того класу, з яких комісія проводить атестацію, присвоює кваліфікацію або кваліфікаційний клас, а також фахівець з процесуальних питань судової експертизи.

Стаття 18. Оплата праці та соціальний захист судових експертів

Питання оплати праці та умови соціального захисту судових експертів визначаються Кодексом законів про працю України та іншими актами законодавства України.

На працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз та відомчих експертних служб поширюються особливості матеріального та соціально-побутового забезпечення, що передбачені Законом України "Про державну службу", якщо інше не передбачено законами України.

Стаття 19. Охорона спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи

Охорона приміщень і територій установ судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України, а також режим утримання осіб, які перебувають під вартою і направлені на судово-психіатричну експертизу, забезпечуються Міністерством внутрішніх справ України за рахунок коштів, що виділяються йому на цю мету з державного бюджету.

Охорона експертних служб Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України забезпечується цими органами.

Стаття 20. Інформаційне забезпечення

Установи, організації та підприємства незалежно від форм власності зобов'язані надавати спеціалізованим установам та відомчим службам, що проводять судові експертизи, за їх запитом натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення і оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи.

Спеціалізовані установи та відомчі служби, що проводять судові експертизи, мають право одержувати від судів, органів дізнання і попереднього слідства знаряддя злочину та інші речові докази, щодо яких закінчено провадження по справах, для використання в експертній і науковій діяльності.

Стаття 21. Кадрове забезпечення

Фахівців для спеціалізованих установ та відомчих служб, що проводять судові експертизи, готують вищі навчальні заклади, після чого вони спеціалізуються та підвищують кваліфікацію на курсах та в інститутах удосконалення відповідних міністерств і відомств.

Вивчення потреб у підготовці, спеціалізації та підвищенні кваліфікації кадрів експертів, а також розроблення пропозицій щодо задоволення цих потреб здійснюється міністерствами і відомствами, до системи яких входять установи та служби, що проводять судові експертизи.

Розділ IV. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Стаття 22. Проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави

У разі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено зазначеною угодою.

Оплата вартості судової експертизи здійснюється за домовленістю між замовником і виконавцем судової експертизи.

Стаття 23. Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз

Керівники спеціалізованих установ та відомчих служб, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України.

Плата іноземним фахівцям за участь у судовій експертизі та відшкодування інших витрат, пов'язаних з її проведенням, здійснюється за домовленістю сторін.

Стаття 24. Міжнародне наукове співробітництво

Спеціалізовані установи та відомчі служби, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

м. Київ
25 лютого 1994 року
№ 4038-ХІІ

(Відомості Верховної Ради України, 1994, №28. с.232)

Додаток 3

П Е Р Е Л І К
науково-дослідних інститутів судових експертиз
Міністерства юстиції України

Назва інституту, адреса, телефон	Зона обслуговування (республіка, область, місто)
<p>1. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (КНДІСЕ) 252025, м. Київ-25, вул. В.Житомирська,19. Директор – Круть Олександр Васильович тел. (044) 212-21-91 Канцелярія – тел.(044) 221-22-94</p>	<p>Вінницька, Житомирська, Київська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, м. Київ.</p>
<p><i>Тернопільське відділення КНДІСЕ</i> 28200, м. Тернопіль, вул. Шашкевича, 1/2. тел. (0352) 2-35-50</p>	<p>Тернопільська, Хмельницька, Вінницька.</p>
<p>2. Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз (ХНДІСЕ) 310163, М.Харків, вул. Золочевська, 8-А. Директор – Цимбал Михайло Леонідович тел. (0572) 72-21-20 Канцелярія – тел. (0572) 72-62-23</p>	<p>Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Сумська, Харківська</p>

<p><i>Дніпропетровське відділення ХНДІСЕ</i> 320029, м. Дніпропетровськ, вул. К. Маркса, 21-а. Завідуюча відділенням – Водоп'ян Ніна Федорівна тел. (0562) 48-08-30 Канцелярія – тел. (0562) 46-70-24</p>	<p>Дніпропетровська</p>
<p><i>Кримське відділення ХНДІСЕ</i> 330048, м. Сімферополь, вул. Балаклавська, 68. Завідуюча відділенням – Шерстюк Віра Миколаївна тел. (0652) 49-35-04</p>	<p>Автономна Республіка Крим</p>

<p>Назва інституту, адреса, телефон</p>	<p>Зона обслуговування (республіка, область, місто)</p>
<p>3. Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз (ОНДІСЕ) 270026, м. Одеса, вул. Ланжеронівська, 21 Директор – Чорнобай Леонід Миколайович тел. (0482) 22-90-55 Канцелярія – тел. (0482) 22-52-59</p>	<p>Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Херсонська</p>
<p><i>Миколаївське відділення ОНДІСЕ</i> м. Миколаїв, пр. Леніна, 67. Завідуючий відділенням — Воронцов Володимир Дмитрович тел. (0512) 37-49-84</p>	<p>Миколаївська</p>
<p>4. Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз 290004, м. Львів-4, пл. Соборна, 7. Директор – Ярослав Юрій Юрійович тел. (0322) 72-66-68 Канцелярія – тел. (0322) 72-66-68</p>	<p>Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька</p>

**5. Донецький науково-дослідний
інститут судових експертиз**

340102, м. Донецьк-102, вул. Ливенка, 4.

Директор –

Дружинін Геннадій Михайлович

тел. (0622) 90-14-39

Канцелярія – тел.(0622) 90-14-18

Донецька, Луганська

Додаток 4

ПЕРЕЛІК

**підприємницьких структур та громадян, які одержали
ліцензії Мін'юсту України на судово-експертну діяльність,
відповідно до статті 7 Закону «Про судову експертизу»**

Автономна Республіка Крим

Інженерно-технічна

Ліцензія: № 1/82, видана: Кримському юридичному агентству
«Інтерномікос» 27.02.1996р. Спеціальність: будівельно-технічна .

Поштова адреса: Автономна Республіка Крим, м. Сімферополь,
вул. К. Лібкнехта, 1. Тел. 2-56-19.

Бухгалтерська

Ліцензія № 1/82, видана: Кримському юридичному агентству «Інтерномікос»
27.02.1996р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: Автономна Республіка Крим, м. Сімферополь,
вул. К. Лібкнехта, 1. Тел. 2-56-19.

Вінницька область

Товарознавча

Ліцензія: № 1/92, видана: Вінницькій торгово-промисловій палаті 28.03.1996р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7. Тел. 35-83-30.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/92, видана: Вінницькій торгово-промисловій палаті 28.03.1996. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7. Тел. 35-83-30.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/92, видана: Вінницькій торгово-промисловій палаті 28.03.1996р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7. Тел. 35-83-30.

Ліцензія № 1/22, видана: Приватній юридичній фірмі «Есконі» 04.04.1995р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: м. Вінниця, вул. Кролівницького, 7,3. Тел. 35-35-27.

Волинська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/259, видана: Акціонерному товариству «Волинь-Авто» 04.06.97р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Волинська обл., м. Луцьк, вул. Рівненська, 145. Тел. 5-00-32.

Ліцензія № 1/346 видана: ТОВ «Феміда-Інтер» 25.05.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Волинська обл., м. Луцьк, вул. Лубенська, 36.

Дніпропетровська область

Товарознавча

Ліцензія № 1/132, видана: ТОВ «Регіональна експертна компанія» 31.03.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, вул. Шевченка, 32.

Ліцензія № 1/330, видана: ТОВ експертна група «Континент» 19.12.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, вул. Рогальова, 9, кв. 25.

Ліцензія № 1/338, видана ТОВ «Експертно-виробнича компанія «Дніпро-Еко» 19.01.1998р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, смт. Ювілейне, вул. Теплинна.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/254, видана Приватному підприємству «Таліон» 26.05.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, пр. Пеліна, 65.

Ліцензія № 1/255 видана ТОВ – швейно-хутрова фірма «Еталон» 27.05.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Дніпродзержинськ, вул. Миру, 19.

Ліцензія № 1/132, видана ТОВ «Регіональна експертна компанія» 31.03.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, вул. Шевченка, 32.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/246, видана: ТОВ «Недвижимість-Сервіс» 24.04.1997р. Спеціальність: будівельно-технічна. Поштова адреса: Дніпропетровська обл., м. Павлоград, вул. Леніна, 103. Т. 6-05-40.

Ліцензія № 2/357 видана Баркану Максиму Олександровичу 16.03.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, пр. Героїв, 21/71.

Ліцензія № 2/358, видана: Шибі Олександрю Івановичу 16.03.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Адреса: м. Дніпропетровськ, вул. Шевченка, 37 а, кв. 1.

Ліцензія № 2/359, видана: Захорольському Володимирі Яковичу 16.03.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Дніпропетровськ, вул. Н.-Данченка, 48/48.

Донецька область

Товарознавча

Ліцензія № 1/184, № 1/242, видана: ТОВ «Маріупольське юридичне агентство» 12.11.1996р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, вул. Грибоєдова, 77. Тел. 33-64-94.

Ліцензія № 1/69, видана: ТОВ «Приморье-С» 10.01.1996р.

Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, вул. Казанцева, 16а.

Ліцензія № 1/129, видана: ТОВ Експертно-виробнича фірма «Єва» 04.11.1996р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., Артемівський р-н, с. Красне, вул. Садова, 15.

Ліцензія № 1/248, видана: Донецькій торгово-промисловій палаті 24.04.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Донецьк, вул. Дзержинського, 12. Тел. 92-80-60.

Ліцензія № 1/319, видана: Донецькому обласному центру експертизи та оцінки 27.10.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Донецьк, вул. Постишева, 137.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/209, видана: Донецькій СТО ВАЗ АТ «Донецьк-Лада» 20.01.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Донецьк, вул. Баумана, 10. Тел. 22-04-10.

Ліцензія № 1/210, видана: Торезькій СТО ВАЗ АТ «Донецьк-Лада» 20.01.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Торез, вул. Свободи, 10. Тел. 3-15-59.

Ліцензія № 1/213, видана: Донецькому обласному центру експертизи та оцінки 29.01.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Донецьк, вул. Університетська, 57. Тел. 93-66-36.

Ліцензія № 1/215, видана: Артемівській СТО Акціонерного товариства «Донецьк-Лада» 06.02.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Артемівськ, пер. Первомайський, 5. Тел. 2-09-18.

Ліцензія № 1/225, видана: Приватному підприємству «Апекс» 19.02.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Дружківка, вул. Постишева, 31. Тел. 4-39-00.

Ліцензія № 1/226, видана: Приватному підприємству «Бюро судових експертиз» 20.02.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, вул. Казанцева, 25/36.

Тел. 34-14-89.

Ліцензія № 1/342, видана: ТОВ «Інформаційно-обчислювальний центр Спілки експертів України» 21.01.1998р. Спеціальність: автотоварознавча. Поштова адреса: м. Донецьк, вул. Куйбишева, 143.

Ліцензія № 1/342, видана: ТОВ «Атолл» 06.02.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча; дослідження обставин ДТП.

Поштова адреса: м. Донецьк, вул. Текстильників, 15, кв. 15.

Ліцензія № 2/336, видана: Терентьєву Леоніду Івановичу 16.01.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, вул. Донецька 28/1.

Ліцензія № 2/343, видана: Чистякову В'ячеславу Михайловичу 06.02.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: М.Донецьк, вул. 9 січня, 4-І.

Ліцензія № 2/379, видана: Ковагову Євгену Степановичу 08.06.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча

Поштова адреса: Донецька обл., м. Зугрес, вул. Маяковського, 6, кв. 18.

Ліцензія № 2/368, видана: Зубу Володимирі Михайловичу 20.04.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Амвросіївка, вул. Українська, 23.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/69, видана: ТОВ «Приморье-С» 10.01.1996р.

Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, вул. Казанцева, 16а.

Ліцензія № 1/247, видана: ТОВ «Маріупольське юридичне агентство» 24.04.1997р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, пр. Леніна, 43. Тел. 34-87-83.

Бухгалтерська

Ліцензія № 2/160, видана: Бобровському Петру Костянтинівичу 02.09.1996р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: Донецька обл., м. Маріуполь, вул. Б. Хмельницького, 12/24. Тел. 33-41-83.

Житомирська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/363, видана: Житомирській торгово-промисловій палаті 01.04.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Житомир, вул. Гагаріна, 24. Тел. 34-15-96, 34-55-58.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 2/370, видана: Федорцю Володимирі Івановичу 29.04.1998р. Спеціальність: будівельна.

Поштова адреса; м. Житомир, вул. Київська, 50, кв. 34.

Закарпатська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/219, видана: Акціонерному товариству «Закарпаттяавто-сервіс» 12.02.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Закарпатська обл., м. Ужгород, вул. Краснодонців, 20. Тел. 2-88-45.

Ліцензія № 1/229, видана: Приватному підприємству «Феміда» 12.03.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Закарпатська обл., м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89. Тел. 5-14-90.

Ліцензія № 1/364, видана; ТОВ «Свалявське агентство економічного розвитку» 01.04.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Закарпатська обл., м. Свалява, вул. Київська, 1. тел. 2-15-52.

Запорізька область

Товарознавча

Ліцензія № 1/305, видана: Товарній біржі «Українська» 25.10.1997р.

Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Запоріжжя, вул. Чекистів, 35.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/313, видана: ТОВ «ВЕП «Стандарт-Сервіс» 08.09.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Запоріжжя, вул. Антенна, 4 б.

Бухгалтерська

Ліцензія № 1/275, № 286, видана: ТОВ «Глорія-1» 07.07.1997р.

Спеціальність: бухгалтерська.

Адреса: м. Запоріжжя, ГСП-905, вул. Седова, 11. Тел. 62-10-30.

Ліцензія № 1/374, видана: Приватному підприємству «Експерт-Д» 20.05.1998р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: м. Запоріжжя, пр. Леніна, 21 б.

Івано-Франківська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 2/333, видана: Панченку Василю Спиридоновичу 04.01.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Івано-Франківськ, вул. Пушкіна 134-а, кв. 64.

Київська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/260, видана: ТОВ «Роса» 04.06.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Київська обл., м. Фастів, вул. Транспортна, 2. Тел. 6-67-20.

м. Київ

Товарознавча

Ліцензія № 1/141, видана: ТОВ «Експерт-Сервіс» 04.07.1996р.

Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Богатирська, 2, кв. 381. Тел. 414-46-90.

Ліцензія № 1/348, видана: ТОВ «Айє-Сервіс» 01.03.1998р.

Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 45, кв. 171.

Автотоварознавча

Ліцензія № 2/324, видана: Ковалю Ігорю Миколайовичу 24.11.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Велика Китаївська, 6, кв. 127.

Ліцензія № 2/329, видана: Дрозду Віктору Павловичу 15.12.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча

Поштова адреса: м. Київ пр. 50 річчя Жовтня, 9, кв. 459.

Ліцензія № 2/328, видана Пацелі Володимиру Івановичу 15.12.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Адреса: м. Київ вул. Вернадського, 87, кв. 81.

Ліцензія № 1/216, видана: АТ «Київська комісійна площадка вантажних автомобілів» 12.02.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Саксаганського, 67-6, кв. 9.

Ліцензія № 1/351, видана: Приватному підприємству «Константа-Експерт» 05.03.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Луначарського, 22 а.

Ліцензія № 2/352, видана: Багаченку Володимиру Миколайовичу.

Коли видана: 06.03.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Адреса: м. Київ, вул. Волоська, 23, кв. 13

Ліцензія № 1/365, видана: ТОВ «Центр правової допомоги «Правозахист» 13.04.1998р. Спеціальність: автотоварознавча. Поштова адреса: м. Київ, вул. Гончара, 14/26, кв. 29. Тел. 212-45-16.

Ліцензія № 1/369, видана: ТОВ «Юридична фірма «Оман і К^о» 02.04.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Київ, пл. Арсенальна, 1-6.

Ліцензія № 1/371 видана: ЗАТ «Експертна компанія «Укравтоекспертиза-Холдінг» 29.04.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Північна, 19, кв. 90.

Ліцензія № 1/380, видана: Приватній юридичній фірмі «Де-юре сервіс» 11.06.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Дехтярівська, 26, кв. 48.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/326, видана: Приватному підприємству «Константа-Експерт» 24.11.1997р. Спеціальність: інженерно-технічна.

Поштова адреса: м. Київ, вул. Луначарського, 22 а.

Бухгалтерська

Ліцензія № 1/354, видана: ТОВ «Нотінгел-Хаус» 10.03.1998р.

Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: м. Київ, вул. П. Лумумби, 4, корп. А, кім. 100 та 100 а.

Кіровоградська область

Товарознавча

Ліцензія № 1/136, видана: Кіровоградській торгово-промисловій палаті 28.06.1996р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Кіровоград, вул. К. Маркса, 38. Тел. 22-48-07.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/234, видана: Експертному приватному агентству «Юр-сервіс» 31.03.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Кіровоград, вул. Луначарського, 1 в.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/234, видана: Експертному приватному агентству «Юр-сервіс» 31.03.1997р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: м. Кіровоград, вул. Луначарського, 1 в.

Бухгалтерська

Ліцензія № 1/53, видана: Експертному приватному агентству «Юрсервіс» 23.10.1995р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: м. Кіровоград, вул. Луначарського, 1 в.

Луганська область

Товарознавча

Ліцензія № 1/12, видана: Малому приватному підприємству «Луганськекспертиза» 18.02.1998р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. 50 років Жовтня, 6/25, кв. 60.

Ліцензія № 1/227, видана: кооперативу «Правознавець» 12.03.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: Луганська обл., м. Стаханов вул. Б. Хмельницького, 39, Тел. 2-00-04.

Ліцензія № 1/233, видана: приватному бюро «Експерт» 31.03.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Адреса: Луганська обл., м. Свердловськ, кв-л Пролетаріату Донбасу, 52/46.

Ліцензія № 1/257, видана: малому приватному підприємству «Сенір» 28.05.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. Гастелло, 33. Тел. 42-77-21.

Ліцензія № 1/310, видана: МПП – Виробничо-комерційна фірма «Восток» 26.09.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: Луганська обл. м. Кремінна, Красна пл., 4.

Ліцензія № 1/323, видана: науково-виробничому інформаційно-методичному центру «ТРІАН» 04.11.1997р. Спеціальність: товарознавча.

Поштова адреса: Луганська обл., м. Антрацит, вул. Петровського, 19, кв. 47.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/12, видана: малому приватному підприємству «Луганськ-експертиза» 18.02.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. 50 років Жовтня, 6/25, кв. 60.

Ліцензія № 1/258, видана: приватному підприємству «Юридична фірма ТІС» 04.06.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, кв-л Волкова, 34/105. Тел. 57-43-06.

Ліцензія № 1/257, видана: малому приватному підприємству «Сенір» 28.05.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. Гастелло, 33. Тел. 42-77-21.

Ліцензія № 1/265, видана: колективному підприємству «Юридична фірма Алібі» 18.06.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, кв-л Якіра, 2/108, Тел. 47-23-05.

Ліцензія № 1/331, видана: ТОВ – Експертне юридичне бюро «Гривня Плюс» 25.12.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. К. Маркса, 30.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/244 – № 153, видана: ТОВ «Експерт-Сервіс» 24.04.1997р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. Оборонна, 34. Тел. 54-09-37.

Ліцензія № 1/257, видана: малому приватному підприємству «Сенір» 28.05.1997р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. Гастелло, 33. Тел. 42-77-21.

Ліцензія 1/280, видана: приватному підприємству «Поліінформ» 23.06.1997р. Спеціальність: будівельно-технічна. Поштова адреса: м. Луганськ, кв-л Єрбоменка, 60/7. Тел. 55-14-49.

Ліцензія № 1/377, видана: ТОВ «Оціночна фірма «Поліінформ» 28.05.1999р. Спеціальність: будівельна.

Поштова адреса: м. Луганськ, 9-й квартал, буд. 3.

Бухгалтерська

Ліцензія № 1/162, № 1/232, видана: ТОВ «Бюро судових експертиз» 11.09.1996р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: м. Луганськ, вул. Дем'яніна, 20. Тел. 53-01-17.

Ліцензія № 2/203, видана: Труновій Тетяні Антімосівні 25.12.1996р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: Луганська обл., м. Стаханов, вул. Карбишева, 6 а.

Ліцензія № 1/323, видана: Науково-виробничому, інформаційно-методичному культурно-просвітницькому центру «Тріан» 04.11.1997р. Спеціальність: економічна.

Адреса: Луганська обл., м. Антрацит, вул. Петровського 19, кв. 47.

Ліцензія № 1/377, видана: ТОВ «Оціночна фірма «Поліінформ» 28.05.1999р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: м. Луганськ, 9-й квартал, буд. 3.

Львівська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/113, видана: ВАТ «Галич-Авто» 15.05.1996р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Львів, вул. Зелена, 407, Тел.: 42-92-78, 42-92-65.

Ліцензія: № 2/325 видана: Шеремету Ярославу Богдановичу 24.11.1997. Спеціальність: автотоварознавча.

Адреса: Львівська обл., м. Рахедів, вул. Левицького, 11.

Ліцензія № 1/235, видана: ТОВ «Барс-лтд.» 04.04.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Львівська обл., м. Рахедів, вул. Транзитна, 5.

Ліцензія № 1/241, видана: Львівській торгово-промисловій палаті 18.04.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Львів, вул. Стрийський парк, 14. Тел. 76-46-13.

Ліцензія № 1/347, видана: ТОВ фірма «Експертиза» 27.02.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Львів, вул. Зелена, 115.

Ліцензія № 1/378, видана: приватному підприємству – промислово-комерційній фірмі «Рома» 04.06.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Львівська обл., м. Червоноград, вул. Будівельна, 5/35.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/376, видана: приватному підприємству «Реве Ро» 18.04.1997р. Спеціальність: будівельна.

Поштова адреса: м. Львів, вул. Водогінна, 2/225.

Миколаївська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/335, видана: ЗАТ «Автотехсервіс» 14.01.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Миколаїв, вул. Комсомольська, 99.

Ліцензія № 2/366, видана: Щокіну Петру Павловичу 20.04.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Миколаїв, пр. Леніна, 158, кв. 98.

Ліцензія № 1/381, видана: ЗАТ «Спорттовари» 11.06.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Миколаїв, вул. Кірова, 244.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/88, видана: Торгово-промисловій палаті України «Миколаївзовнішсервіс» 18.03.1996р. Спеціальність: будівельно-технічна.

Поштова адреса: м. Миколаїв, вул. Р. Люксембург, 27. Тел. 35-99-94.

Одеська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/243, видана: ТОВ – мале приватне підприємство «Кама-92» 24.04.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Адреса: м. Одеса, вул. Мала Арнаутська, 46. Тел. 22-17-11.

Ліцензія № 1/268, видана: Одеській регіональній торгово-промисловій палаті 24/06/97 Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Одеса, вул. Базарна, 47. Тел. 22-64-67.

Ліцензія № 1/360 Видана: Міжнародному юридичному агентству «Юст-Холдінг» 23.03.1998р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Одеса, вул. Канатна, 78, кв. 20.

Бухгалтерська

Ліцензія № 2/122, видана: Герасименку Василю Михайловичу 30.05.1996р. Спеціальність: бухгалтерська.

Поштова адреса: м. Одеса, пр. акад. Глушка, 10, кв. 7. Тел. 47-38-84.

Полтавська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/207, видана: Приватній фірмі «КМ» 13.01.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Полтава, пл. Леніна, 11 а. Тел. 18-30-95.

Ліцензія № 2/327, видана: Перепелиці Василю Григоровичу 24.11.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: Полтавська обл., м. Гадяч, вул. 50 років Жовтня, 44.

Інженерно-технічна

Ліцензія № 1/321 видана: ТОВ Міжнародний науково-дослідний експертно-консультативний центр «Експол» 04/11/97.

Спеціальність: дослідження обставин ДТП .

Поштова адреса: м. Полтава, вул. Жовтнева, 37. Тел. 7-35-77

Рівненська область

Товарознавча

Ліцензія № 1/287, видана: ПП – фірма «Україна-сервіс» 12.08.1997р.

Спеціальність: товарознавча.

Адреса: м. Рівне, вул. Віденська, 68, кв. 1. Тел. 28-64-29.

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/276, видана: Рівненській торгово-промисловій палаті 07.07.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Рівне, вул. г. Мазепи, 19, Тел. 22-30-96.

Ліцензія № 1/270, видана: ЗАТ «Горинь-Сервіс-Лада» 25.06.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Рівне, вул. Крейдяна, 3. Тел. 22-43-79.

Ліцензія № 1/317, видана: приватній фірмі “Рівнетехкомплект” 09.09.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Рівне, вул. Київська, 69, Тел. 22-30-96.

м. Севастополь

Автотоварознавча

Ліцензія: № 1/284, видана: ТОВ «Екіпаж» 08.08.1997р..

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Севастополь, вул. Менжинського, 18, кв. 159.

Сумська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/14, видана: Фірмі “Ікар ВМЗ сервіс” 10.01.1998р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Суми, вул. Кооперативна, 19.

Ліцензія № 1/261, видана: Акціонерному товариству “Суми – Авто” 04.06.1997р. Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Суми, вул. Роменська, 98. Тел. 22-70-81.

Чернігівська область

Автотоварознавча

Ліцензія № 1/252, видана: АТ “Чернігів-Лада” 17.05.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча.

Поштова адреса: м. Чернігів, вул. Любецька, 157. Тел. 2-21-33.

Ліцензія № 1/285, видана: товариству “Лот” 08.08.1997р.

Спеціальність: автотоварознавча

Поштова адреса: м. Чернігів, вул. Київська, 14 а. Тел. 7-51-18.

Рекомендована література:

Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. М., 1999. Гл. 23 – 24.

Алексеев А.А. и др. Криминалистические экспертизы, выполняемые в органах внутренних дел / Под ред. *И.Н. Кожевникова, В.Ф. Статкуса.* М., 1992.

Бахин В.П., Кириченко А.А. Как раскрываются преступления. Днепропетровск, 1995.

Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинувачуваного. К., 1999.

Біленчук П. Д., Золотарь Н. С., Коваленко Е. Г. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений. К., 1994.

Бирюков В.В., Коваленко В.В. Криминалистическое исследование документов. Луганск, 1999.

Бичкова С. Ф. Становление и тенденции развития науки о судебной экспертизе. Алматы, 1994.

Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения, методика расследования. М., 1996.

Винберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология. Волгоград, 1979.

Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. М., 1994.

Гуковская Н. И., Свешников В. А. Судебно-медицинская экспертиза трупа по делам о насильственной смерти. М., 1957.

Гончаренко В.И., Бергер В.Е., Варфоломеева Т.В. и др. Экспертизы в судебной практике. К., 1987.

Дмитриенко Т.М., Чаадаев С.Г. Судебная (правовая) бухгалтерия: Учебник. М., 1998.

Дубровин В.А., Голубятников С.П. Использование экономического анализа при расследовании преступлений. М., 1981.

Дулов А.В. Вопросы теории судебной экспертизы. Минск, 1959.

Еленюк Г.А., Ищенко П.П. Вопросы, разрешаемые криминалистическими экспертизами. Караганда, 1993.

Жбанков В. А. Получение образцов для сравнительного исследования. М., 1992.

Камлик М.І. Судова бухгалтерія: особливості обліку і використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. К., 1995.

Кириченко А.А. Основы судебной микрообъектологии: Монография. Харьков, 1998.

Колдин А.И. Организационные вопросы судебной экспертизы на современном этапе // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью. Минск, 1992.

Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков, 1960.

Колесниченко А.Н., Моисеенко Л.Е. Некоторые вопросы получения образцов для экспертного исследования // Криминалистика и судебная экспертиза. М., 1976. Вып. 12.

Коновалова В.Е. Правовая психология. Харьков, 1999.

Кононенко И.П., Надгорный Г.М., Сегай М.Я. и др. Судебные экспертизы. К., 1981.

Кошелева Л.И. Возможности экспертного исследования микрочастиц губной помады // Экспертная практика. М., 1991. № 32.

Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе. Л., 1963.

Кузьмин Н. М., Жаров В. Е. Применение активационного анализа в судебной экспертизе. М., 1977.

Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах / Под ред. Н.Г. Находкина и В.И. Гончаренко. К., 1986.

Леонгард К. Акцентуированные личности. К., 1989.

Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. К., 1987.

Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов. Харьков, 1997.

Мельник П.В., Новиков С.И., Самылык Г.М. Расследование преступлений в сфере экономики. К., 1998 .

Михайленко П.П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України. К., 1999.

Миронов А.И. Трассологические исследования следов рельефа кожи человека. М., 1968.

Митричев В.С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. Саратов, 1980.

Митричев В. С. Методические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии // Сборник научных трудов. М., 1992.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001.

Полевой Н.С. Криминалистическая кибернетика. М., 1982.

Поль К.Д. Естественно-научная криминалистика. Пер. с нем. М., 1985.

Прукс П. Уголовный процесс: научная “детекция лжи”. Тарту, 1992.

Равилов Г.Г., Устинов С.Н., Лютов В.П. и др. Выявление уничтоженных или утраченных записей с использованием лазера на парах меди // Экспертная практика. М., 1991. № 32.

Розаев Е.И. Структура геномного участка, содержащего нестабильные элементы ДНК // Доклад АН СССР. Т. 302. М., 1988.

Ромашков А. М. Судебно-бухгалтерская экспертиза. М, 1982.

Русаков М.Н. Криминалистическое исследование оружия и следов его применения. Омск, 1981.

Салтевський М.В., Лукашевич В.Г., Глібко В.М. Науково-довідковий посібник з криміналістики. К., 1994.

Салтевський М.В., Лысов Н.Н. Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности. К., 1993.

Салтевський М.В., Ненашев С.И. Нетрадиционные следы кожного покрова человека в следственной практике // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1992. Вып. 44.

Салтевський М.В. Криминалистическая одорология. К., 1976.

Сапожников Ю.С. Криминалистика в судебной медицине. К., 1970.

Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. К., 1970.

Седова Т.А. Применение спектроскопии внутреннего отражения в судебной экспертизе. Л., 1978.

Снетков В.А. Габитоскопия. Волгоград, 1979.

Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза: Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 1999.

Справочник следователя. Практическая криминалистика: Подготовка и назначение судебных экспертиз / Под рук. Н.А. Селиванова. М., 1992.

Стегнова Т.В., Рогов Е.И., Пименов М.Г., Сыроковашева Е.Ю. Определение видовой и половой принадлежности крови, установление ее происхождения от конкретного лица методом генотипоскопии. М., 1992.

Стегнова Т.В., Рогов Е.И., Иоанесян Л.С. и др. Исследование крови человека методом генотипоскопии (ДНК-дактилоскопия). М., 1991.

Судебно-медицинская экспертиза: Справочник для юристов / Сост.: И.В. Виноградов и др. М., 1985.

Судебно-товароведческая экспертиза. М., 1971.

Судова медицина / За ред. А.С. Лісового. К., 1999.

Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Навчальний посібник. - Київ, 1999.

Тертишник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств. - Харьков, 1997.

Тертишник В.М. и др. Досудебное расследование: юридические документы. - Харьков, 1999.

Тертишник В.М. Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Украины. - Киев: А.С. К., 2001.

Тертышник В. М. Процессуальные документы предварительного расследования. - Харьков, 1990.

Тертышник В. М. Уголовный процесс. Изд. 3-е дополненное и переработанное. - Харьков, 2000.

Тертышник В. М., Марченко О. В., Тертышник А. И. Защита прав и свобод человека. - Харьков, 2000.

Федоров Б. В., Казанков С. П. Решение нетрадиционных вопросов, связанных с исследованием синтетических наркотических веществ, получаемых в подпольных лабораториях // Экспертная практика. - М., 1992. №34.

Цветков П.П., Петров В.П. Идентификация личности по фотоснимкам. Л., 1966.

Чувильский Н.П. Сто вопросов ревизору. Волгоград, 1982.

Шиканов В. И. Комплексная экспертиза и её применение при расследовании убийств. Иркутск, 1976.

Шляхов А.Р. и др. Судебно-почерковедческая экспертиза. М., 1971.

Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М., 1979.

Шерба С.П. и др. Дознание. М., 1986.

Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ «Укр. Енцикл.», 2001.

Навчальне видання

Євген Іванович МАКАРЕНКО

Олександр Володимирович НЕГОДЧЕНКО

Володимир Митрофанович ТЕРТИШНИК

ЕКСПЕРТИЗА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Навчальний посібник
українською мовою

Редактор А.В.Самотуга

Коректор С.А. Шаля

Комп'ютерний оригінал-макет О.Є.Макаренко

Підписано до друку 8.11.201 р. Формат 60 x 84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов.-друк. арк. 12,75. Обл.-вид. арк. 13,04. Тираж 500 прим.

Науково-дослідний та редакційно-видавничий відділ
Дніпропетровського юридичного інституту МВС України
Україна, 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Козакова, 3

49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26, т. (0562) 379-659